

DENIS DIDEROT

RAMEAU'NUN
YEĞENİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: ADNAN CEMGİL

Genel Yayın: 2777

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

DIDEROT
RAMEAU'NUN YEĞENİ

ÖZGÜN ADI
LE NEVEU DE RAMEAU

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
ADNAN CEMGİL

YAYINA HAZIRLAYAN
VOLKAN YALÇIN TOKLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2006
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

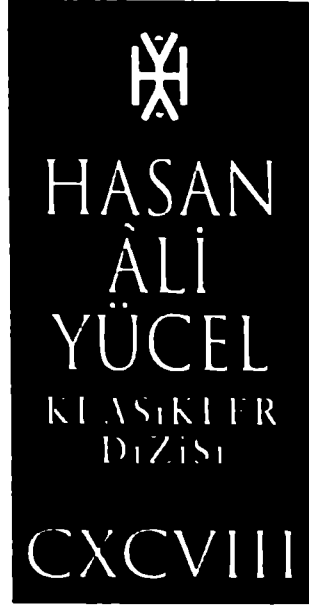
1. BASIM, HAZİRAN 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-871-4 (CİLTİ)
ISBN 978-605-360-872-1 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

DIDEROT

RAMEAU'NUN YEĞENİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ADNAN CEMGİL

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

Hava ister güzel, ister kötü olsun, hiç değişmeyen alışkanlıklarım akşamları saat tam beşte beni Palais Royal'e götürür. Hava güzelse, bahçeye girip gezindikten sonra sıklıkla yalnız, her zaman düşünceli, asla canı sıkkın olmaksızın fark edilebileceğimden emin bir şekilde Argenson'nun kanepesine otururum. Kendi kendimle politikadan, aşktan, sanattan ve felsefeden konuşurum. Aşırılıklarının canlılığının, hareketlerinin, değişkenliklerinin akışına bıraktığım zihnim kendine sunulan ilk makul, yahut çılgınca düşüncenin peşine takıldığında, bizim genç çapkınların Foy kahvesinin ağaçlıklı yolunda daha eğlenceli buldukları şeylerle ilgilendiklerini fark eder, gürültücü kalabalıklarının ortasında alevler saçan yüzü, parlayan gözleri, kalkık burnuyla, neşe içinde ve hiç utanmadan gezinen hafifmeşrep bir kızın peşinden gidişlerini izlerim. Bazen birini diğeri için terk eder, bazen ikisine de laf atar, bazen ikisinin de peşini bırakırlar. Zihnim de aynısını yapar, bir fikrin ardından koştuktan biraz sonra bir diğeri için onu terk eder. Herkesin kendine özgü beğenileri vardır. Düşüncelerim benim işveli kadınlarımdır.

Şayet hava çok soğuk, yahut çok yağmurlu olursa, Régence kahvesine sığınırım, satranç oynayanları seyrederek eğlenirim. Bu oyunun bütün dünyada en iyi oynandığı yer Paris, Paris'te de Régence kahvesidir. Öngörülü Légal, kurnaz Philidor ve faka basmaz Mayot orada boy ölçüşürler. En umulmadık hamleleri, en yavan sohbetleri orada bulursunuz. Çünkü Légal gibi hem ince fikirli hem de iyi

satranç oynayan adamlar olduğu gibi, Foubert ve Mayot gibi hem iyi bir satranç oyuncusu hem de budala olduklarını karşı konulmaz bir şekilde kanıtlayanlar vardır.

Bir gün öğle yemeğinden sonra oradaydım. Az konuşup, elimden geldiği kadar az dinleyerek etrafımı dikkatle izlerken Fransa'nın en ilginç tiplerinden, Tanrı'nın yüce gönüllü cömertliğine rağmen bizi yoksun bırakmadığı o garip yaratıklardan birinin yanıma yaklaştığını fark ettim. Bu, kendisinde kibirle alçaklığı, sağduyu ile kaçıklığı bir araya getirmiş bir adamdı. Bir insanın yaradılıştan gelen meziyetlerini hiç şişirmeden ve kişiliğinin kötü yanlarını hiç sıkılmadan açığa vurması için kafasındaki onurlu ve utanç verici düşüncelerin birbirleriyle garip bir şekilde iç içe geçmiş olması gerekirdi. Bundan başka, sağlam bir yapısı, olağanüstü bir hayal gücü vardı ve çenesi de eşine pek sık rastlanılmayacak kadar kuvvetliydi. Yanınıza otursun, nevi şahsına münhasır kişiliğiyle sizi etkileyip, bir süre daha orada kalmanıza neden olsa da, garipliklerine uzun süre katlanamayıp ya kulaklarınızı tıkar ya da hemen sıvışırsınız. Aman Tanrım, ne çene, ne çene!

Kılıktan kılığa girer. Bir gün bakarsınız, hastalığının son evresine girmiş biri gibi avurtları çökmüş, bir deri bir kemik kalmıştır. İnsan günlerdir ağzına lokma koymadığını ya da Trappe¹ Manastırı'ndan çıkıp geldiğini sanır. Bir sonraki ay, onu bir bankerin sofrasından hiç kalkmamış ya da Bernardins'lerin² manastırından geliyormuş gibi semirmiş, göbeklenmiş görürsünüz. Bir gün gömleği kirli, pantolonu yırtık, üstü başı dökülmüş, hemen hemen yalınayaktır; başı önünde dolaşır; kimseye görünmemeye çalışır; insanın çağırıp eline sadaka veresi gelir. Başka bir gün pudralanmış yüzü,

1 Bu manastırda yaşayan keşişler kendilerini çok sıkı bir perhize tabi tutarlardı. (ç.n.)

2 Saint Benoît'nın kurduğu ve Saint Bernard'ın ıslah ettiği tarikat mensuplarına verilen ad. Kuralları daha ılımlıydı. (ç.n.)

güzel pabuçları, kıvrılmış saçları, şık giysileriyle karşınıza çıkar; başı dik yürür, yüksekte bakar, dikkatleri üzerine çeker; o zaman onu *sevgiliyle buluşmaya giden* bir çapkın sanırsınız.

Bu adam günübirlik yaşar. Kendisini neşelendirmekten çok hüznölendiren yaşam koşulları doğrultusunda şen veya kederlidir. Sabahleyin yataktan kalkar kalkmaz ilk işi canını iyice sıkacak ölçüde öğle yemeğini nerede yiyeceğini düşünmek olur. Öğle yemeğinden sonra da akşam yemeğini nerede yiyeceğini düşünür. Sonra öğle ve akşam yemeklerini yemeyi başarsa da geriye nerede yatacağının endişesi kalır. Yaya olarak mütevazı bir hanın yedinci katındaki küçük odasına gittiğinde, aylık altı franklık kirayı ödemesini beklemekten usanmış olan hancı kadın kapının kilidini değiştirmemişse ondan mutlusu yoktur! Ama aksi durumda bir kenar mahalle meyhanesine yollanarak, orada bir parça ekmekle bir şişe ucuz bira arasında sabahlar. Konuksever şehrimizin onu barındırması için gereken altı meteliği bulunmadığı zamanlarda ise ya ahbablarından birinin kupa arabasında yatar, yahut efendisinin soylu ve cömert duygularından etkilendiği için ona atların yanında bir ot döşek veren bir arabacıya başvurur. Sabahleyin saç başı saman içinde kalkar. Mevsim müsaitse, bütün geceyi bulvarları ya da Champs Elisées'yi arşınlamakla geçirir. Gün doğar doğmaz da o gün için dünden ve bazen de haftanın geri kalanı için o günden giydiği elbiselerle şehirde yeniden boy gösterir.

Bu tiplerden hoşlananlar, onlarla sıkı fıkı olanlar, hatta onları görmeden edemeyenler de vardır. İtiraf edeyim ki, genellikle bu tiplerden hoşlanmam, ama kişilikleri toplumun çoğunluğuyla uyum içinde olmadığından ve bizi aldığımız eğitimle genel görgü kurallarının mahkûm ettiği yavan monotonluktan kurtardıkları için yılda en fazla bir kere olmak üzere onlarla karşılaşmaktan keyif alırım. Bunlardan biri bir salonda göründü mü ortamı kızıştırır, görünüşleri birbirle-

rine benzese de aslında hepsi farklı olan o insan sürüsünü sarsıp harekete geçirirler. Bir özgünlüğün yakışıksız ama dokunaklı, hatta bazen yararlı aşırılıklarıyla insanları şaşırtır, kanıksanmış bir ikiyüzlülüğün örttüğü gizli düşünceleri ve doğal *bireyciliğin* ana hatlarını ortaya çıkarıp iyi insanın takdir edilmesini, düzenbazın maskesinin düşürülmesini sağlarlar. İşte o zaman onların çılgınlıklarına gülen sağduyu sahibi insan görür, duyar, düşünür ve çevresinde olup bitenlerin içyüzünü kavrar.

Onlardan birini çoktandır tanırım. Meziyetleri sayesinde kendini beğendirdiği bir eve gidip gelirdi. Bu ailenin bir tek kızı vardı. Annesine, babasına kızlarıyla evleneceğine dair yeminler eder dururdu. Onlarsa omuz silker, yüzüne karşı alay ederek, sen delisin, derlerdi; ve bir yandan yüzüne güler diğer yandan şakalar yaparlarken, onun çılgınca kehanetinin gerçekleştiğini görür gibi olmuştum. O dönemde kimseden borç alamadığı için ona birkaç frank borç vermiştim. Nasıl olduğunu anlamadan başka ailelerin sofralarına davet edilme fırsatını bulabilmişti. Yalnız kendisine izin verilmeden konuşmamasını şart koşmuşlardı. Hiç sesini çıkarmıyor ve yoğun bir öfkeyle kıtlıktan çıkmış gibi yiyordu; hiçbir şey bu amansız gevezenin bu işkenceye maruz kalmasını izlemek kadar eğlenceli olamazdı. Anlaşmayı bozmak arzusuna kapılıp ağzını açacak olduğunda, daha ilk kelimedede sofradakilerin hepsi onu hizaya getirmek için: Rameau! Rameau! diye bağırıyorlardı. Bunun üzerine gözleri öfkeyle parlayarak eskisinden daha büyük bir oburlukla tıkinmaya koyulur ve gevezelik etmemeye mahkûm olan ağzı her şeyi yiyip bitirerek intikamını alırdı.

Bu ilginç adamın adının ne olduğunu merak ettiniz, değil mi? Tamam! İşte adı. Bizi Lulli'nin, şu yüzyılı aşkın bir süreden beri söylediğimiz ya da daha doğrusu anırıp durduğumuz kilise ilahilerinden kurtaran, ama can sıkıntısının yerine keyfi değil sıkıcılığını sürdüren bir ayrıksılığı, gürültüyü

koyan, musiki üzerine sözde derin anlamlar içeren, ama ne hayranlarının, ne kendisini eleştirenlerin, ne de kendisinin tek kelime anlayabildiği belirsiz önermeler ileri süren, bundan başka içinde bir parça armoni bulunan, kulağa biraz hoş gelen ezgiler ve birbirini tutmaz notalardan, ama özellikle gürültüden, çığlıklardan, davullardan, trompetlerden, *zaferlerden, ün ve şandan* oluşan, söylemeye mahkûm edilenlerin seslerini kaybettikleri ve dinleyenlerin sağır olduğu çok sayıda opera besteleyen, nihayet Floransalıyı³ gömdükten sonra kendisi de İtalyan virtüözleri tarafından tarihe gömülecek olan ve bunu önceden sezdiği için ömrünün son yıllarında geçimsiz ve kederli bir kimliğe bürünen ünlü bestecinin yeğeni. Bestecinin son yıllarındaki bu değişiminin nedeni dünyada hiç kimsenin, hatta sabahleyin burnunda bir sivilce ile uyanan güzel bir kadının bile, şöhretinin kendisinden daha kısa ömürlü olacağını sezen bir sanatçı kadar keyifsiz olmamasıydı. Tıpkı Marivaux ile Crébillon'nun oğlu gibi.

Rameau yanıma yaklaştı. “Ah! Sayın filozof, nihayet sizinle karşılaşabildim! Ama o üstün zekânızla şu bir sürü ahmağın arasında ne işiniz var? Yoksa siz de mi tahta parçalarını ileri geri sürmekle vakit geçiriyorsunuz?” (Sonra satranç ve dama oynayanları tiksintiyle bana gösteriyordu.)

Ben. — Elbette ki hayır, fakat yapacak daha iyi bir işim olmadığı zaman bu oyunu iyi bilenleri seyrederek eğlenirim.

O. — Öyleyse pek seyrek eğleniyorsunuz demektir; Légal ile Philidor bir yana, ötekilerin bu oyundan haberleri bile yok.

Ben. — Peki ya M. de Bissy?

O. — Onun satranç oyunculuğu Matmazel Clairon'un aktrisliğine benzer. Bilgi birikimiyle, yetenek de dâhil olmak üzere başarmak için gereken her şeyiyle, neden ve nasıl iyi oynandığını mükemmel bir şekilde açıklayan biridir: Tek ekşiği *iyi oynamaktır*.

3 Jean-Baptiste-Lully. (ç.n.)

Ben. — Size de adam beğendirmek pek güç; görüyorum ki üstün yeteneklerden başkasının kusuruna göz yummuyorsunuz.

O. — Evet, satrançta, damada, şürde, musikide ve bunlar gibi bütün saçmalıklarda böyleyimdir. Bu alanlarda vasatlıktan öte gidememek neye yarar ki?

Ben. — Sizinle hemen hemen aynı fikirdeyim. Ama aralarından bir dâhinin çıkabilmesi için birçok kimsenin kendini bu sanatlara adanması ve sanatını vasat bir düzeyde icra etmesi gerekir. Neyse bunları boş verelim şimdi. Çoktandır kayıplara karıştınız. Sizi görmediğim zaman aklıma gelmeseniz de, sizinle karşılaştığımda hep keyifleniyorum. Görüşmediğimiz süre boyunca neler yaptınız bakalım?

O. — Sizin, benim ve başkalarının yaptığı: Yani iyilik, kötülük ve hiçbir şey. Ayrıca acıktım ve fırsat buldukça karnımı doyurdum. Karnımı doyurduktan sonra susadım ve ara sıra içki içtim. Bu sırada sakalım uzuyordu. Adamakıllı uzadıktan sonra kestim.

Ben. — Keşke kesmeseydiniz, çünkü mükemmel bir filozof olmanız için sadece sakalınız eksik.

O. — Kesinlikle. Bilgeliği temsil eden geniş ve kırışik bir alnım, anlamlı bir burnum, kalın kaşlarım, yayık bir ağzım, kıvrık dudaklarım ve dört köşeli bir yüzüm var. Biliyor musunuz, şu geniş çenem gür bir sakalla kaplı olsaydı, bronz veya mermer bir heykelin üzerinde ne güzel dururdu!

Ben. — Evet, Sezar'ın, Marcus Aurelius'un, Sokrates'in yanında yer alırdınız.

O. — Hayır. Diogenes, Lais ve Phryne'nin arasına daha çok yakışırdım. Çünkü onlardan biri gibi pervasızım ve diğerlerini ziyaret etmekten hoşlanırım.

Ben. — Nasıl, keyfiniz yerinde mi?

O. — Evet, genellikle. Ama bugün pek iyi diyemem.

Ben. — Şaka yapıyorsunuz! Silene'i hatırlatan göbeğiniz ve şu yüzünüzle...

O. — Kıç sanılacak bir yüz mü? Ne yapmamı bekliyorsunuz? Amcamı bir deri bir kemik bırakan keyifsizlik muhtemelen yeğenini semirtiyor.

Ben. — Amcam dediniz de aklıma geldi, ara sıra onu gördüğünüz var mı?

O. — Evet sokaktan geçerken görüyorum.

Ben. — Size hiç iyiliği dokunmuyor mu?

O. — Bugüne kadar birine iyiliği dokunmuşsa bunu farkında olmadan yapmıştır; bu konuda sarsılmaz bir iradesi vardır. Kendine özgü bir filozoftur, kendinden başka hiçbir şey düşünmez, dünyaya metelik vermez. Karısıyla kızı da cenaze çanları armoni içinde çaldığı ve çanlar sol, re... seslerini ahenkle vererek hassas kulaklarını rahatsız etmediği sürece istedikleri zaman ölebilirler, ona göre her şey yolunda demektir ve bu ölümler onun dünyanın en mutlu insanı olmasını engellemez. Dâhilerin sahip oldukları birçok değerli nitelik arasında hayran olmaktan yılmadığım bir tanesi var, o da sadece tek bir işe yaramaları; bunun dışında hiçbir işe yaramazlar. Yurttaşlık, babalık, ağabeylik, amcalık, dayılık, kuzenlik, dostluk nedir bilmezler. Bu duygusuzluk türlerinin imrenilecek bir avantajı. Ama herkesin aynı hamurdan yoğrulmasını beklememeli. Ne diyorum ben? Yılanın başını küçükken ezmeli. Bize insan lazım, dâhi değil! Anlıyor musunuz? Dünyayı altüst eden onlardır, fakat dünya öyle garip ki, onlara saygı gösterir! Ve bu yüzden kendisiyle alay edildiğinde öfkelenir! Yine de o güzel buluşlarından ona ne kalır? İşlerin bir kısmı bu dâhilerin tasarladıkları gibi yürür, bir kısmı da olduğu gibi kalır ve her şey öncekinden daha da karmaşıklaşır. Al sana soytarı Harlequin'in giysilerini giymiş iki İncil... Yaşasın Rabelais'nin keşişinin bilgeligi! Bizim ve diğerlerinin huzurunu güvence altına alan yegâne bilgelik: *Görevini iyi kötü yerine getirmek, başrahip efendi hakkında daima iyi şeyler söylemek ve dünyayı kendi haline bırakmak.* Kuşkusuz en iyisi bu, çünkü insanların çoğunlu-

ğu bununla yetiniyor. Halkın çoğunluğu memnunsa her şey yolunda demektir. Tarihi bilseydim size insanlığın başına gelen tüm felaketlerin bu dâhilerin hatalarından kaynaklandığını kanıtlardım, ama tarih bilmiyorum; çünkü hiçbir şey bilmiyorum. İnanın şimdiye kadar ne bir şey öğrendim ne de bir şey öğrenmediğim için zarar gördüm. Bir gün kralın bir bakanının sofrasındaydım. Pek akıllı bir adamdı ve zekâsını kanıtlamak için iki kere iki dört ettiği gibi, halka yalan söylemek gerektiğini, gerçeği söylemekten daha zararlı bir şey olamayacağını iddia etmişti. Şimdi ileri sürdüğü gerekçeleri pek hatırlayamıyorum, ama söylediklerinden insanlar için en büyük mükemmeliyetin cahillik ve ahmaklık olduğu, korkunç canavarları andıran dâhilerin hemen oracıkta boğdurulmaları gerektiği ya da alnında doğanın bu tehlikeli yaratığının karakteristik izini taşıyan yeni doğmuş bir bebeği denize atmanın kaçınılmaz olduğu açıkça anlaşılıyordu.

Ben. — Deha ve zekâ hakkında kötü şeyler söyleyenlerin hepsinin bu niteliklere sahip olmak istediklerini belirtmek isterim.

O. — Bunu içlerinden geçirmiş olduklarına inanırım, ama açıkça söyleyebileceklerini sanmıyorum.

Ben. — Özsaygının üzerini örten saydam bir örtüden başka bir şey olmayan yapmacık alçakgönüllülük. Onları kendi hallerine bırakıp biz kendi hakkımızda konuşalım. Demek dehaya karşı müthiş bir kin beslediniz?

O. — Evet, ondan ölesiye nefret ediyorum.

Ben. — Ama sıradan bir adam olduğunuz için dövündüğünüz zamanları da bilirim. Vasatlığın ya da üstünlüğün işkencesine katlanamıyorsanız, bir karar alıp bunda sebat etmeniz gerekir. Sizin gibi ben de dâhilerin az çok garip kimseler olduklarını, hatta bir atasözünün dediği gibi bütün yüksek zekâ sahibi adamların biraz kaçık olduklarını kabul ederim; ama bu yüzden dâhilerin daha değersiz olduğu söylenemez. Dâhi yetiştirmemiş olan asırlar hor görülür. Dâhiler

içinde yaşadıkları halkları onurlandırır, er geç adlarına heykeller dikilir, onlara insanların iyiliği için çalışmış gözüy-
le bakılır. Şu sizin muhteşem bakanınız darılmasın ama, ya-
lan bir müddet için faydalı bile olsa, yüzyıllar sürerse zararlı
hale gelir; buna karşılık gerçek bir an için zararlı bile olsa,
uzun vadede mutlaka faydalıdır. Bundan şu sonuca varmak
istiyorum ki, genel bir yanılgıyı yok eden, yahut büyük bir
gerçeğin ortaya çıkmasını sağlayan dâhi bizim saygımıza da-
ima layıktır. Bu insanların peşin hükümlerin veya yasaların
kurbanı olması mümkündür. Fakat iki türlü yasa var: Ba-
zıları sınırsız, adil, değişmez, evrensel, bazıları ise tesadüfi,
yerel, geçicidir ve güçlerini istisnalardan veya dönemin ko-
şullarından alırlar. Bu çeşit yasalar onları çiğneyen suçluyu
geçici olarak lekelese de, zaman bu lekeyi silip yargıçların ve
içinde yaşadıkları milletlerin üstüne, hem de hiç silinmemek
üzere atar. Sizce Sokrates mi, yoksa ona baldıran zehrini içi-
ren mahkeme heyeti mi daha onursuzdur?

O. — Peki bundan ne çıkar! bu onun mahkûm olmasını,
öldürülmesini engelledi mi? İnfazı daha merhametli koşul-
larda mı gerçekleşti? Fesatçı bir vatandaş olmamış mıydı?
Kötü yasaları hor görmekle çılgınları adil yasalara karşı kış-
kırtmadı mı? Zirzopun, küstahın biri değil miydi? Dâhileri
bu denli lanetli kılan o çılgınlıklar ona diğer dâhilerden daha
fazla bulaşmamış mıydı? Az önce dâhilerin lehine bir itirafta
bulunmuştunuz.

Ben. — Dinleyin beni azizim! Bir toplumda hiçbir zaman
kötü yasalar bulunmamalıdır. Şayet bütün yasalar iyiye,
o toplum hiçbir zaman bir dâhiye eziyet etmek durumuna
düşmez. Size kötülükle dâhiliğin, yahut dâhilikle kötülüğün
ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduklarını iddia etme-
dim; ve bir dâhi kötü ve çılgın olabilse de, tüm kötüler ve çı-
lgınlar dâhi değildirler. Bir dâhinin genellikle aksi, çekilmez,
hatta bir alçak olabileceğini kabul ederim, ama bundan nasıl
bir sonuç çıkaracaksınız?

O. — Böyle bir adam boğulmaya layıktır.

Ben. — Ama buna ne gerek var azizim. Bakın, örnek olarak amcanızı ele alacağım. Her ne kadar katı yürekli, adaletsiz, insanlıktan yoksun, hasis bir adam, kötü baba, kötü koca, kötü amca ise de sanatında çok ileri gitmiş bir dâhi olduğu ve bundan on yıl sonra da adının anılacağı söylenebilir. Ama Racine'e ne dersiniz? Muhakkak ki deha sahibiydi ve pek de iyi bir adam olarak tanınmamıştı, alaycı, can sıkıcı, geçimsiz bir adamdı. Ya Voltaire!..

O. — Fazla üstüme varmayın, dediğimden dönmem.

Ben. — Peki Racine'in Briasson gibi düzenli, kendi halinde, tezgâhının başından ayrılmayan, yahut Barbier gibi her yıl karısına hiç şaşmadan meşru bir çocuk doğurtan, iyi koca, iyi baba, iyi amca, iyi komşu ve namuslu bir tüccardan başka bir şey olmayan bir adam m, yoksa madrabaz, hain, haris, kıskanç, kötü fakat *Andromaque*'ı, *Britannicus*'ü *Iphigénie*'yi, *Phèdre* ve *Athalie*'yi yazan adam mı olmasını isterdiniz?

O. — Bunlardan ilk ikisine benzemesi onun için daha hayırlı olurdu.

Ben. — Söz konusu olan bu değil... Aslında söylediğiniz çok doğru, ama siz bunun farkında değilsiniz.

O. — Ah, işte sizler böylesinizdir! Biz yerinde bir laf ettik mi, ya deli saçması olur, ya kırk yılda bir ilham gelmiş sayılır. Her şeyi sadece siz anlarsınız. Evet bay filozof, ben de her şeyi sizin kadar iyi anlarım.

Ben. — Pekâlâ! Madem her şeyi anlıyorsunuz, böyle karanlık bir kader neden amcanız için daha hayırlı olurdu?

O. — Yaptığı onca iş ona yirmi bin frank kazandıramamıştır da ondan. Saint Denis Caddesi'nde ipek tüccarlığı yapsaydı, toptancı bir bakkal veya müşterisi bol bir eczacı olsaydı büyük bir servet yapar ve bu servet sayesinde dünyanın bütün zevklerini tadardı. Bundan başka arada sırada kendisini güldürecek ve hep karısıyla baş başa kalmanın

verdiği can sıkıntısından kurtarmak için fırsat düştükçe ona güzel kızlar bulacak olan benim gibi biçare bir soytarının avucuna da birkaç altın sıkıştırırdı. Evinde nefis yemekler yerdik, kıyasıya kumar oynar, nefis şaraplar, nefis likörler, nefis kahveler içer, kırlarda eğlenirdik. Hâlâ ne söylediğimin farkında olmadığımı mı düşünüyorsunuz? Gülüyorsunuz değil mi?.. İstedığınız kadar gülün, kabul etmeseniz de böyle bir akıbet ailesi, dostları, ona güvenen herkes için daha hayırlı olurdu.

Ben. — Aksini söyleyen yok. Yeter ki meşru yollardan elde ettiği zenginliği kötü bir yolda kullanmamış olsun; evinden bütün o kumarbazları, parazitleri, dalkavukları, kendisini kötü yola sürükleyen o aylakları, şu hiçbir şeye yaramayan ahlaksızlıkları kapı dışarı etsin ve nihayet kocalarının karılarıyla bir arada yaşamaktan duydukları bıkkınlığı değişiklik yaratarak gidermeye çalışan işgüzar sapkınları çiraklarına sopayla dövdürerek geberttirsın.

O. — Gebertmek ha! Gebertmek! Uygar bir şehirde kimse gebertilemez. Size bahsettiğim aracılık onurlu bir iş-tir. Birçok seçkin şahsiyet, hatta büyük unvanlar taşıyanlar bile bu tür işlere karışmış olmaktan utanç duymamışlardır. Hem bana söyler misiniz, bir adam parasını iyi yemekler, iyi ahbablar, nefis şaraplar, güzel kadınlar, bin bir zevk ve sefa dışında ne için harcar? Bu zevkleri tatmayacaksam, çok zengin olmaktansa dilenci olmayı tercih ederdim. Ama biz yine Racine'e, sadece tanımadığı kimselere ve kendisinin yaşamadığı bir döneme hayrı dokunan o adama dönelim.

Ben. — Kabul, ama önce olan bitenlerin iyi ve kötü yanlarına bakın... Bundan bin yıl sonra da eserlerini okuyanlara gözyaşı döktürecek. Dünyanın dört bir yanındaki insanlar ona hayran olacak, insanlığa merhamet ve şefkat duyguları esinleyecek, o hoş öğütleri yüreklerde hüküm sürecek; herkes kim olduğunu, nerede doğduğunu soracak ve böyle bir adam yetiştirdiği için Fransa'yı kıskanacaklar. Artık

yaşamayan ve bizi hiç ilgilendirmeyen bazı kimselere acı vermiş olabilir. Ama artık onun kusurlarından ve günahlarından korkacak bir şeyimiz yok. Kuşkusuz, doğanın yüce bir adamın meziyetlerine onurlu bir adamın duygularını eklemesi daha iyi olurdu. O, etrafındaki bazı bitkileri kuran, dibinde yetişen bazı otların büyümesine engel olan, fakat tepesi bulutlara değip, dalları ta uzaklara uzanan bir ağaçtır. Haşmetli gövdesinin altına gelenlerden ve gelecek olanlardan gölgesini esirgemez. Her mevsim yeniden nefis meyveler verir. Şüphesiz, Voltaire'in de Duclos kadar yumuşak, başrahip Trublet kadar saf yürekli, l'abbé d'Olivet kadar doğru olması arzu edilebilirdi, ama böyle olmadığına göre, yapılacak şey sorunu gerçekliği içinde ele almaktır. Bir anlığına, içinde bulunduğumuz zamanı ve mekânı bir yana bırakıp, gelecek yüzyıllara, doğacak milletlere, bilinmeyen bölgelere bakalım; şimdiden gelecek kuşaklarını iyiliğini düşünelim. Biz yeterince alicenap olamıyorsak, hiç olmazsa doğayı bizden daha bilgece ve cömertçe iş gördüğü için hoş görelim. Greuze'ün başından aşağı soğuk su dökerseniz belki de onun meziyetlerini de kibirliliğiyle beraber söndürürsünüz. Voltaire'in eleştirilere karşı alınganlığını giderirseniz bir daha Mérope'un ruhunun derinliklerine inemez, böylece size de ilişmeyecektir.

O. — Ama doğa bu kadar kudretli, bu kadar bilgeyse, neden bu adamları hem büyük hem de iyi yaratmamış?

Ben. — Bu gibi taleplerle evrenin düzenini altüst etmekte olduğunuzun farkında mısınız? *Mükemmeliyetle* ilgili fikirler diğerleri gibi görelidir. Yeryüzünde her şey *mükemmel* olsaydı, hiçbir şey *mükemmel* olamazdı ve daha da kötüsü var olan hiçbir şey var olamazdı.

O. — Sanırım haklısınız. İşin önemli noktası sizin de, benim de burada siz ve ben olarak var olmamız. Bırakalım her şey kendi yolunda dilediğince, elinden geldiğince yürüsün! Bence en iyi düzen benim de içinde bulunacağım düzendir

ve benim yanımda olmadıktan sonra *mükemmel* insanların canları cehenneme! Var olmamaktansa, saygısız bir ukala olarak var olmayı tercih ederim.

Ben. — Herkes sizin gibi düşünüyor ve yine de herkes doğanın verili düzenini eleştirerek farkında olmadan kendi varlığını inkâr ediyor.

O. — Doğrudur.

Ben. — Öyleyse her şeyi olduğu gibi alalım. Bize neye mal olduklarına ve ne kazandırdıklarına bakıp, ne övecek ne de yerecek kadar bilmediğimiz, belki de birçok insanın düşündüğü gibi ne iyi ne kötü olan şeyleri bir yana bırakalım.

O. — Bütün bu sayıp döktüklerinizden pek bir şey anlamadım. Herhalde benim asla ilgilenmediğim felsefeden söz ediyor olmalısınız. Aslında *kendimden* ne kadar memnun olsam ve bir dâhi olmaktan korksam da farklı bir kimlikle, yüce bir insan sıfatıyla anılmak isterdim. Evet bunun böyle olduğunu kabul etmeliyim; yüreğimin derinliklerindeki saygı görme, değer verilme gibi bir duyguyu gereksiz yere inkâr etmek istiyorum. Ne zaman bir dâhinin övüldüğünü duysam kıskançlıktan için için kudururum. Dâhilerin özel hayatlarına ait, onları küçültücü şeyler anlatılırken pek ferahlar, keyifle dinlerim; çünkü bunlar onları bize yakınlaştırır ve vasatlığıma daha kolay katlanırım, çünkü vasatlığım bana acı veriyor; kendi kendime: “Sen hiçbir zaman *Mahomet*⁴ ya da *Maupeau*’ya *Övgü* gibi eserler yazamayacaksın,” dediğimde çok kederlenirim. Evet, evet, vasat bir adam olduğum için kaderime küsmüştüm. Ne zaman *Indes Galantes*’ın uvertürünün çalındığını, *Profonds abîmes du Tendre*’ın, *Nuit, éternelle nuit*’nin söylendiğini duysam, içimden işte senin asla başaramayacağın şeyler demişimdir.. ve o zamanlar amcama imrenir, kıskançlıktan çatlardım. Ah! Öldüğü zaman çantasında piyano için yazılmış birkaç güzel parça bulsam bunları kendime mal etmekte hiç duraksamam. *Ben*

4 Voltaire’in bir trajedisi (1741). (ç.n.)

olarak kalmak yerine o olacağım. Bu konuda size şimdiden güvence veriyorum.

Ben. — Amcanızı bir kenara bırakıp sizi ilgilendiren şeylerden söz edelim. Hiçbir önemi olmayan bu fikirler sizi üzüyor. Sizi dertlendiren yalnız bu ise pek değmez.

O. — Bunlar benim için gelip geçici düşüncelerdir.. (Bu sözlerden sonra *Indes Galantes*'i, *Profonds abîmes*'i söylemeye koyuldu ve elini göğsüne koyup şöyle dedi): İçimden bir şeyler bana diyor ki: Rameau, herhalde şu iki parçayı bestelemiş olmayı isterdin, bunu başarmış olsaydın daha fazlasını da yapardın. Çok sayıda besten olunca her yerde senin parçaların çalınıp söylenirdi. Takdir edilmenin bilinci ve iç huzuruyla sokakta başın dik yürürdün. Seni parmakla gösterip: İşte şu güzel *gavotte*'ları⁵ besteleyen kişi derlerdi. (Bunun üzerine *gavotte*'ları mırıldanmaya başladı.) Ardından yüzünde neşenin, hüznün izleri belirdi, gözleri yaşlarla dolarken ellerini ovuşturup aniden ekledi: (Kendi kendine) Güzel bir evin var (elleriyle evin büyüklüğünü gösteriyordu), rahat bir yatağın (böyle bir yatağa kendini rehavet içinde bırakmış gibi yapıyordu), güzel şarapların (damağını diliyle ıslatırken şarabın tadına bakarmış gibi yapıyordu), güzel bir atın ve araban var (arabaya binecekmiş gibi ayağını kaldırıyor), güzel kadınlarla birlikte olurdun (kolunu kadınların boynuna atarmış gibi yapıp şehvetli bakışlarla gözlerini süzüyordu). Her gün ciğeri beş para etmez yüzlerce serseri yanına gelip seni göklere çıkarırlardı (bunu söylerken onları etrafında görür gibi oluyor ve Palissot'ya, Poincine'te, baba oğul Fréron'lara, La Porte'a ve kahvede yanımızda oturanlara bakıyor, onları dinliyor, kurum satıyor, gülümsüyor, onları başıyla onayladıktan sonra aşağılayarak azarlarmış, yanından kovarmış, sonra yeniden çağırırmış gibi yapıyor ve sonra sözüne devam ederek): İşte böylece, diyordu, sana sabahleyin gözünü açınca büyük adam olduğunu söylerler-

5 Bir çeşit dans havası. (ç.n.)

di; *Trois siècles littéraires*'de⁶ R harfini açtığında ünlü bir adam olduğunu okurdun ve akşamları yeğen Rameau'nun ünlü olduğuna ikna olmuş bir halde kulaklarında senin için söylenen methiyelerin tatlı mırıltısını duya duya uyurdun; uyurken bile yüzünü ışıltılı bir ifade kaplar, göğsün kabarak özgürce soluk alıp verir, büyük bir adam gibi horlardın... (Bunları söyleyerek kendini iskemlesine hafifçe bırakıyor, gözlerini kapayarak tasarladığı mesut uykuya dalar gibi yapıyordu; birkaç saniye sonra bu tatlı uykudan uyanıyor, geriniyor, esniyor, gözlerini ovuşturuyor ve hâlâ etrafında çanak yalayıcılarını arıyordu.)

Ben. — Demek refah içinde yaşayan bir insanın huzur içinde uyuduğuna inanıyorsunuz?

O. — Elbette. Hâlbuki zavallı ben, akşamları fakirhaneme dönüp ot yatağıma uzandığımda, lime lime olmuş yorganın altında soğuktan büzülürüm, göğsüm sıkışır, nefesim daralır. Ağzımdan çıkan hafif bir iniltiden başka bir şey değildir. Hâlbuki damasko kumaşından çarşafının üzerinde uyuyan bir bankerin yatak odasında yankılanan horultusu sokağa yayılıp gelip geçenleri şaşırtır... Fakat beni bugün üzen tek şey bir yoksul gibi uyuyup horlamak değil.

Ben. — Bu da epey acıklı bir şey.

O. — Başıma gelen daha da acıklı.

Ben. — Ne oldu ki?

O. — Zavallı bir soytarı olduğum için arada bir bana ilgi gösterdiniz. İçinizden beni hor görseniz de sizi eğlendiririm...

Ben. — Bu doğru.

O. — İşte bu yüzden beni üzen şeyi size anlatacağım... (Söze başlamadan önce derin derin iç çekti, elleriyle alnını ovuşturdu, sonra daha sakın bir tavır takınarak şunları söyledi): Benim cahil, densiz, utanmaz, kıskanç, bizim Burgonyalıların söylediği gibi *eşi bulunmaz bir hayta, açgözlü* biri olduğumu biliyorsunuz...

6 Edebiyatımızın Üç Yüzyıllık Tarihi, Sabatier de Castres. (y.h.n.)

Ben. — Kendinizi ne güzel methediyorsunuz!

O. — Ne yazık ki söylediklerimin her kelimesi doğrudur. Rica ederim itiraz etmeyin. Kimse beni kendimden iyi tanımaz. Hem daha niteliklerimin hepsini söylemedim.

Ben. — Sizi gücendirmek istemem. Söylediklerinizin hepsini kabul ediyorum.

O. — Pekâlâ öyleyse. Bütün bu meziyetlere eşine az rastlanır bir derecede sahip olduğum için, sadece bana katlananlarla değil, beni görmekten keyif alan, hatta benden vazgeçmeyen insanlarla ahbaplık ettim.

Ben. — Acayip şey! Şimdiye kadar insanın bu meziyetlerini içinde gizlediğini veya her şeyi hoş gördüğü için hoş gördüğünü, ama başkalarında rastladığı zaman çektiştiirdiğini sanırdım.

O. — Onları gizlemek mi? Bu mümkün mü? Palissot yalnız kalıp içinden konuştuğunda, yüksek sesle konuştuğu zamankinden çok farklı şeyler söylediğine, hiç utanmadan sahip olmadığı meziyetlerle övündüğüne ve şu an karşısında oturduğunu gördüğünüz dostuyla baş başa kaldıklarında ikisinin de içlerinden kendilerinin bir numaralı düzenbazlar olduğunu itiraf ettiklerine emin olun. Bir kusuru başkalarında görüp kötülemek ha! Benim dostluk ettiğim insanlar daha hoşgörülü kimselerdi ve kendimi onların yanında çok iyi hissediyordum. Onların arasında çok keyifli bir yaşam sürdürüyordum; beni gördükleri zaman sevinir, bir an ortadan kaybolsam hemen fark edip sitem eder, gönül alıcı şeyler söylerlerdi; ben onların küçük, sevimli, çılgın, küstah, cahil, tembel, obur, koca eşek Rameau'larıydım. Bu arada, bu unvanlarımdan her biri beni bir gülümsemeyle, bir kucaklamayla onurlandırmalarına, omzumu dürtmelerine, bir tokat veya bir tekme atmalarına sebep olurdu. Sofrada tabağıma leziz bir et bir parçası fırlatılırdı, yemekten sonra beni özgür bıraktıklarında aklıma eseni yapardım, çünkü önemsiz bir adamım; bana, benim yanımda, benimle ilgili ne yapılırsa

yapılsın hiç alınmazdım. Bir de bana yağdırdıkları hediyeleri görmeliydiniz! Ah ben ne hayvan herifim! Her şeyi elimden kaçırdım. Ömrüm boyunca bir kereliğine aklı başında davranmak yüzünden her şeyi kaybettim! Acaba o günleri bir daha göreceğim miyim!

Ben. — Söylesenize, bu felaket başınıza ne zaman geldi, sorun neydi?

O. — Rameau! Rameau! Sana neden içerlediler biliyor musun? Biraz akıllıca, sağduyulu davranmak ne büyük çılgınlık! Rameau, dostum, bu sana Tanrı'nın yarattığı gibi kalmanı ve hamilerinin istediklerini yapmanı öğretecek. Omuzlarından yakaladıkları gibi kapı dışarı ettiler. Arkandan şöyle diyorlardı: "Seni hergele seni! Çek arabayı bakalım! Bir daha gözümüze gözükmeye! Akıl, mantık sahibi olmaya kalkarsın ha? Bizde senin gibilerden çok var." Ve sen hiddetinden elini ısırarak çekip gittin. Ama daha önce şu lanet dilini ısırman gerekliydi. Neden daha ihtiyatlı davranmadın? İşte şimdi meteliksiz, yersiz, yurtsuz, sokak ortasında kaldın. Karnın tıka basa doyuyordu, yeniden çöplüğe düştün; güzel bir evde yaşarken, eski tavan arasına hasret çekecek hale geldin; rahat yataklarda yatarken, artık M. de Soubise'in arabacısıyla dostun Robbé'nin⁷ arasında ot yatağa uzanacaksın. Eskisi gibi tatlı ve sakin bir uyku çekmek yerine, kulağına bir yandan atların tepinmeleri ve kişneme-leri, öte yandan da bunlardan bin kere daha çekilmez olan, kuru, duygusuz, berbat mısraların gürültüsü dolacak, Gördün mü başına gelenleri! Seni bahtsız, gafil, cehennemlik!..

Ben. — Ama hatanızı telafi etmeniz mümkün değil mi? Bu kadar affedilmez bir suç mu işlediniz? Sizin yerinizde ol-sam gider ahbaplarımı görürdüm. Herhalde size sandığınızdan çok ihtiyaçları vardır.

7 XVIII. yüzyılın müstehcen şiirler yazsa da yetenekli şairi. Piron hakkında yazdığı şiirin bir başyapıt olacağını düşünüyordu, çünkü konusuna çok hâkimdi. Yeğen Rameau ile birlikte yatak odası olarak M. de Soubise'in ahırını paylaştıklarına bakılırsa pek zengin değildi. (D.D.)

O. — Elbette! Şimdi onları güldüren kimse olmadığı için bensiz sıkıntıdan patladıklarına eminim.

Ben. — Dediğim gibi, ben olsam gider, benden vazgeçmelerine, kendilerini akıllı başında sohbetlere kaptırmalarına izin vermezdim. Çünkü alışkanlıklarını değiştirmeyeceklerini kim bilebilir?

O. — Bundan korkum yok. Onları çok iyi tanırım, bu mümkün değil.

Ben. — Ne kadar matrak olursanız olun, bir başkası yerinizi alabilir.

O. — Çok zor.

Ben. — Öyle olsun!.. Yine de ben sizin yerinizde olsam, şu berbat yüzünüz, şu dalgın gözleriniz, şu karmakarışık saçlarınız, şu gerçekten berbat görünümünüzle kalkar giderdim! Tanrıçanın ayaklarına kapanır ve başımı yerden kaldırmadan, alçak sesle hıçkırarak: “Affedin madam, affedin. Ben bir alçağım. Nasıl oldu da bir an yanıldım? Çünkü bildiğiniz gibi benim akıllı başında bir adam gibi davrandığım hiç görülmemiştir. Size ömrüm boyunca bir daha böyle bir hataya düşmeyeceğim konusunda yemin ederim!” derdim.

(Böyle konuştuğum sırada onu izlemek çok eğlenceliydi. Sözlerimi bir pandomimci gibi onaylıyor, yere kapanırmış, iki elinin arasında bir terliği tutarmış, ağlarmış gibi yapıyor, iç çekiyor: “Evet benim küçük kraliçem, evet size ömrüm boyunca bir daha böyle bir hataya düşmeyeceğim konusunda yemin ederim!” diyordu.) Sonra birdenbire doğrularak, ciddi ve düşünceli bir ifadeyle:

O. — Evet, hakkınız var, dedi. Görünen o ki yapılacak en doğru şey bu. M. Viellard onun çok iyi yürekli olduğunu söyler. Ben de öyle olduğunu zaten az çok bilirim. Ama böyle maymun suratlı, ukala bir kadının önünde küçülmek, parterdeki seyircilerin acımasızca ısıkladıkları böyle sefil bir aktrisin⁸ ayaklarına kapanıp yalvarmak! Ben Dijon’un

8 Matmazel Hus, Comédie-Française’in aktrisi. (D.D.)

ünlü eczacısı M. Rameau'nun oğlu Rameau'yum! Ben kimsenin önünde diz çökmeyen onurlu bir adamım; ben büyük Rameau olarak anılan, M. Carmontelle kendisini elleri kirli paltosunun arasında, iki büklüm olmuş, suratı asık bir halde resmettiği günden beri Palais Royal'de özgür, güvenli ve şık bir kıyafetle kurum satan adamın yeğeniyim; bugün kimsenin umursamadığı, fakat belki geleceğe miras kalacak yegâne piyano eserlerinin bestecisiyim. Yine de ben oraya gideceğim... hayır mösyö, bu mümkün değil, hayır, gitmeyeceğim... (elini göğsünün üstüne koyuyordu) İçimden bir sesin bana Rameau bunu yapmayacaksın dediğini hissediyorum. İnsanda hiçbir şey önünde eğilmeyecek bir ruh asaleti, gizli bir yücelme duygusu olmalıdır. Nihayet ortaya çıkıyor... Asla, hayır, asla bugün bunu yapmayacağım; çünkü başka bir gün ona istediğim kadar kur yapmam, birkaç metelik için o kaltağın kıcını öpmem değerimi hiç azaltmaz.

Ben. — Tavsiyemi uygun bulmuyorsanız, o zaman dilenme cesaretini gösterin.

O. — Dilenci olmak zor iş... doğrusu bu ya, sırtından geçinebileceğim onca zengin enayi var! Ama kendini aşağılanmaya zorlamak, işte bu en katlanılmaz olanı.

Ben. — Demek bu duygunun ne demek olduğunu biliyorsunuz, öyle mi?

O. — Bilmez olur muyum! Kendi kendime birçok kez: “Bak Rameau şu Paris'te her biri on beş yirmi kişi için hazırlanmış binlerce zengin sofrası var, ama bunların hiçbirinde senin yerin yok! Ortada yeteneksiz, değersiz bir yığın insan, hiçbir çekiciliği olmayan bir sürü yaratık, şık giyinmiş bir sürü sıradan dalavereci var ve sen çıplak dolaşıyorsun! Demek beş parasız kalacak kadar ahmak ve yeteneksizsin! Sen de başkaları gibi dalkavukluk etmeyi, yalan söylemeyi, yeri getiremeyeceğin sözler vermeyi, yeminler etmeyi beceremez miydin? Sen de ötekiler gibi dört ayak üstünde yürüemez miydin? Kadının çevirdiği aşk entrikasına destek olup

sevgilisinin aşk mektubunun adresine gönderilmesine aracılık edemez miydin? Şu delikanlının sevdiği kızla konuşması için cesaret verip, kızı da onu dinlemesi için kandıramaz mıydın! Bizim orta halli aile kızlarından birine hurpani giyindiğini, güzel küpeler takıp, biraz allık sürse, dantelli, polonez elbiseler giyse pek alımlı olacağını, o minicik ayaklarının kaldırımlarda sürtmek için yaratılmadığını, sırmalı elbiseler giyen, altı uşaklı, genç, yakışıklı, zengin bir mösyönün onu yolda görerek vurulduğunu, o günden beri yemeden içmeden kesildiğini, gözüne uyku girmediğini, aşkından öleceğini söyleyemez miydin?” derim, “— Ama babam ne der? — Adam sen de, babanız ha? Belki önce biraz kızar.— Ya bana her zaman iffetli bir kız olmamı, dünyada en kıymetli şeyin iffet olduğunu söyleyen annem? — Aldırmayın. Bunlar mazide kalmış, hiçbir anlamı olmayan sözler. — Peki, günah çıkaran papaza ne derim? — Onu bir daha hiç görmeyeceksiniz ya da maceralarınızı ona anlatmak fantezinizde ısrar ederseniz, bu size bir iki kilo kahve ile şekere mal olur.— Çok katı bir adamdır: *Viens dans ma cellule*⁹ şarkısını söylediğim için kendimi bir türlü affettirememiştim... — Çünkü o zaman ona verecek bir şeyiniz yoktu. Fakat şöyle bir dantelalar içinde görünürseniz... — Demek dantelli elbiselerim de olacak?— Elbette, hem de bir sürü... Sonra pırlanta küpeler... — Demek pırlanta küpeler de takacağım... — Evet.— Bizim dükkândan eldiven satın alan markiz gibi mi? — Evet tıpkı onun gibi... İki gürbüz atın çektiği güzel bir arabaya kurulacaksınız, arkanızda iki uşak, bir zenci oğlan, önünüzde de bir haberci olacak... Allık, yanaklarda yapma benler, uşakların ucundan tuttuğu kuyruklu elbiseler... balolara gideceksiniz. — Balolara mı? — Elbette. Balolara, operaya, tiyatroya...” Daha bu sözleri duyarken kızın kalbi sevinçten çarpmaya başlamıştır. Sen parmaklarının arasında bir kâğıtla oynarsın. “Nedir o? — Hiç, bir kâğıt parçası — Ben

9 Odama gel. (y.h.n.)

sanmıştım ki... belki de... — Bir mektup mu? — Kime yazılmış? — Biraz merak etseydiniz size yazıldığını öğrenirdiniz. — Merak mı etseydim?.. Elbette merak ediyorum, gösterir misiniz?.. Mektubu okur. — Bir randevu! Bu mümkün değil. — Ayine gittiğinizde. — Annem bana her zaman eşlik eder. Ama başka türlü olur. Bir sabah erkenden dükkâna gelsin. Ben herkesten önce kalkar, tezgâha inerim...” Dedigi gibi olur. Zengin delikanlı dükkâna gelir, anlaşırlar. Güzel bir günün akşamı kız kayboluverir. Bana da iki bin altınımı sayarlar... Olur şey değil! Hem böyle bir kabiliyetin olsun, hem de aç kal ha? Utanmıyor musun, gafil?.. Ben sırtımda abadan hırkayla dolaşırken, benimle mukayese bile edilemeyecek bir sürü hergele beni çileden çıkaracak kadar büyük bir refah içinde yaşar, kadife elbiseler giyer, altın saplı, karga burun bastonla gezer, parmaklarından¹⁰ Aristoteles'i, yahut Platon'u eksik etmezler... eskiden neydiler? Bir sürü yeteneksiz serseri! Ama şimdi başımıza soylu beyefendi kesildiler! İşte bütün bunları düşündükçe cesaretim artıyor, ruhumun yükseldiğini, keskin zekâm sayesinde her şeyi başaracağımı anlıyorum. Ama şimdiye kadar bir baltaya sap olamadığıma göre, sanırım bu olumlu düşüncelerin etkisi pek uzun sürmüyor... Ne olursa olsun, bu nakaratları her gün tekrarlarım. Onları istediğiniz gibi yorumlayın, yine de kendimi aşağılamaktan kaçınmadığımı, Tanrı'nın bize bağışladığı yetenekleri kullanmayı bilemediğimizde nasıl vicdan azabı duyulduğunu ve pişmanlığın insanın yüreğini nasıl parçalandığını anlayacaksınız. Dünyaya hiç gelmemek bundan daha iyidir!

Genç kızla onu ayartan arabulucu arasında geçen sahneyi anlatırken, içimde birbiriyle ters düşen iki duygunun çatışmasıyla onu dinliyor, gülmek mi, yoksa tiksinti duyup öfkelenmek mi gerektiğini bilemiyordum; içim daralıyordu, zihnin bu dehâsının yüreğin alçaklığıyla iç içe geçtiğini, göz-

10 Üzerine Aristoteles veya Platon'un resimleri oyulmuş taşlı yüzükler. (ç.n.)

lemelerindeki inceliği, duygulardaki bu sapkınlığı, en doğru ve en yanlış düşüncelerin bu çelişkisini, muhteşem ve eksiksiz bir alçaklığın hemen yanında nadir rastlanan ve cüretkâr bir içtenliği görmek beni afallatmıştı. (İçimdeki çatışmayı fark edip sordu): Neniz var?

Ben. — Hiç.

O. — Huzursuz görünüyorsunuz!

Ben. — Biraz öyleyim.

O. — Peki ama bana ne tavsiye edersiniz?

Ben. — Lafı değiştirmenizi bahtsız adam! Hangi sapkınlığın aşırılığıyla dünyaya geldiniz ya da hangi korkunç sefalet sizi bu hale düşürdü?

O. — Öyle olsun. Ama içinde bulunduğum koşullar sizi etkilemediğine göre, içimi dökerken aklımdan sizi üzme ya da bir şey talep etmek gibi bir şey geçmediğini bilmelisiniz. Şu anlattığım insanlarla birlikteyken biraz para biriktirmiştim. Hiçbir şeye ihtiyacım olmadığını ve bana küçük zevklerinizi karşılamak için yeterince para verildiğini düşünün...

(Yeniden yumruğuyla başını dövmeye başladı. Dudaklarını ısırıp, şaşkın gözlerini tavanda gezdirirken haykırdı): Hayır, olan oldu, bir kenara biraz para koymuştum, bu arada zaman akıp geçti ve zaman geçtikçe kazancım arttı.

Ben. — Azaldı demek istiyorsunuz değil mi?

O. — Hayır, hayır, kazancım arttı. İnsan her an daha da zenginleşebilir: Bir gün daha az yaşamak veya bir altın daha kazanmak aynı şeylerdir. Önemli olan tek şey özgürce ve keyfince hacetini gidermek için tuvalete gidebilmek. O *stercus pretiosum*!¹¹ İşte hangi koşullar altında olursa olsun hayatın sonucu. Son nefes verilirken herkes birbiriyle eşittir. Ardında hırsızlık, yağmacılık, dolandırıcılıkla kazanılmış yirmi yedi milyon altın bırakan Samuel Bernard, ölürken geriye bir çöp bile bırakmayan ve üstüne örtecekleri kefeni bile sadaka olarak verecekleri Rameau'dan daha zengin olmaya-

11 Ey yüce dışkı. (y.h.n.)

cak. Ölünün kulağı çan seslerini duymaz. Yüz papazın bağıra bağıra dua etmesi, önünde ardında mumların yanması bir işe yaramaz; ruhu cenaze alayının başında yürüyen başrahibin yanında uçuşamaz. Mermerin altında da olsa, toprağın altında da olsa, çürümek çürümektir. Tabutunun iki yanında kırmızı ve mavi cüppeler giymiş korocu çocuklar yürüsün ya da kimse olmasın, ne fark eder? Şu güçlü bileğime, elim bağlanmış on çubuğa benzeyen parmaklarıma, tornacı çarkının zincirlerinden daha sert, daha gergin şu tendonlarıma bakın. Ama ben onları fazlasıyla yıprattım, zorladım, zedeledim. Demek hareket etmek istemiyorsunuz! Ama ben Tanrı adına yemin ederim ki harekete geçeceksiniz!

(Bunları söylerken sağ eliyle sol elinin parmaklarının ve eklemlerinin üzerine bastırıyor, parmaklarının uçlarını önkoluna degecek şekilde yukarı çekiyor, kaslarının gıcırdadığı duyuluyordu ve ben kemiklerinin çatlayacağından korktum.)

Ben. — Aman dikkat, dedim, parmaklarınızı kıracaksınız.

O. — Merak etmeyin, alıştırlar. On yıldır onlara ne numaralar öğrettim. Tembeller, ilk başlarda bu işlere yanaşmak istemiyorlardı. Ama sonunda tuşların ve keman tellerinin üstünde gezinmeye alıştılar. Şimdi pek kolay, pek kolay...

(Bunun üzerine keman çalar gibi yaptı, bir yandan da Locatelli'nin bir *allegro*'sunu mırıldanıyordu. Sağ kolu keman yayının hareketlerini taklit ediyor, sol elinin parmakları da kemanın telleri üzerinde gezinir gibi oluyordu. Yanlış bir ses çıkarınca duruyor; kemanın akordunu yaparmış ve akordun düzgün olup olmadığını anlamak için telleri tırnağıyla çekermiş gibi yapıyordu. Sonra yarıda bıraktığı parçayı baştan alıyordu. Bir taraftan ayağıyla tempo tutuyor ve bir taraftan da başını, ayaklarını, ellerini, kollarını ve bütün vücudunu titretiyordu. Ona bakarken, dini konserlerde size bin bir güçlkle eğilip bükülerek, bir şehidin çektiği eziyeti

aktaran *Ferrari*'yi, *Chiabrau*'yu ve diğer virtüözleri görürmüş gibi oldum: Çünkü size verdiği keyfi çektiği acılar ve eziyetler karşılığında satın alan kişide bir şehidi görmek oldukça kederlidir. Mutlu notalar çalarken celladın sehпасındaki bahtsızlara benzemesi gerekiyorsa, benimle arasına bir perde çekin. Çırpınışları ve tiz çığlıkları arasında yüz ifadesi değişiyor, yayın tellerin üstünde ağır ağır kaydığı ahenkli geçişlerde yüzü tanınmaz hale geliyor ve hazzın en dokunaklı ifadesiyle soluk alıp verirken yumuşayan sesini kendinden geçerek dinliyordu. Bu pandomim gösterisi giderek beni de sarmalıyor, onun notalarını duyarmış gibi hissetmeme neden oluyordu. Nihayet kemanını sol eliyle koltuğunun altına alıp, yayı tutan sağ elini aşağıya bırakarak: Eh, ne dersiniz? diye sordu.

Ben. — Mükemmel!

O. — Bana da öyle görünüyor. Ben de ötekiler kadar çalıyorum herhalde...

(Bunun üzerine piyanosunun önüne yerleşen bir üstat gibi oturduğunda birdenbire haykırdım): Kendinize ve bana acıyın!

O. — Hayır, sizi yakalamışken dinletmeden bırakmam. Sizden alkış istemiyorum, çünkü insan nedenini bilmeden alkışlamaz; beni bilinçli bir şekilde yargılamanızı istiyorum, belki de bu sayede birkaç öğrenci daha bulurum.

Ben. — Benim çok tanıdığım yok ki. Kendinizi boşuna yormuş olacaksınız.

O. — Asla yorulmam.

(Kendimi boş yere acındırmaya çalıştığımı anladığımda onu kendi haline bıraktım, çünkü kemanla çaldığı sonat onu coşturmuştu. Şimdi piyanonun önüne oturmuştu: Bacaklarını bükmüş, başını sanki orada bir partiyonun notasını okuyormuş gibi tavana doğru kaldırmıştı. Şarkı söyleyerek, mırıldanarak, Alberti'nin mi, yoksa Galuppi'nin mi, bilmem hangisinin, bir parçasını çalıyordu. Sesi su gibi

akıyor, tuşların üzerinde uçuşan parmakları bazen tiz notları bırakıp pes notalarda dolaşüyor, bazen akompaniman kısmını bırakıp tiz notalara dönüyordu. Yüzünde şefkati, hiddeti, sevinç ve kederi yansıtan tüm tutkular peş peşe beliyor, allegrolar ve forteler hissediliyordu. Kuşkusuz benim yerimde müzikten daha iyi anlayan biri olsaydı, hareketlerinden, parçayı yorumlayışından, mimiklerinden, ara sıra ağzından dökülen ezgilerden çalınan parçanın ne olduğunu çıkarırdı. İşin tuhafı şu ki, zaman zaman sanki çaldığı parçanın bazı yerlerini unutmuş da hatırlamaya çalışır gibi yapıyor, parmaklarına kendisi kadar emek harcamadıkları için kızılıyordu.) Nihayet, işte gördünüz diye doğruldu. Yanağlarından süzülen ter damlalarını silerken, bir tritonla gereksiz bir quinte'i bizim de çıkarabileceğimizi, dominant notaların eklemlenişini kolaylıkla becerebildiğimizi gösterdik dedi. Sevgili amcamızın o kadar övündüğü bu anarmonik notalar öyle abartılacak türden değilmiş. Biz de pekâlâ başarabiliyoruz.

Ben. — Bana ne kadar yetenekli olduğunuzu göstermek için bunca sıkıntıya katlandınız. Oysa söylemeniz yeterliydi.

O. — Ne kadar yetenekli mi dediniz. Ne yazık ki hayır! Sanatımı ancak şöyle böyle icra ederim. Bu bile çok. Zaten bu şehirde insanın biliyor görüldüğü şeyleri bilmesi gerekmez ki!

Ben. — Öğrendiğinden fazlasını da bilmesi gerekmediği gibi.

O. — İnanın bu doğru! Hem de çok doğru! Şimdi sayın filozof, elinizi vicdanınıza koyup söyleyin, bir zamanlar bugünkü gibi varlıklı değildiniz.

Ben. — Şimdi de pek öyle sayılmam.

O. — Ama artık yazları Luxembourg'a gitmiyorsunuz. O günleri hatırlıyor musunuz?

Ben. — Bırakalım şimdi bunları; evet, hatırlıyorum.

O. — Sırtınızda gri kadife bir redingot...

Ben. — Evet, evet.

O. — Bir kolu lime lime olmuştu. Ayağınızda arkası beyaz iplikle yamanmış siyah yün çoraplar vardı.

Ben. — Evet, evet, sizi pek keyiflendiren bir haldeydim.

O. — O zaman Soupîrs yolunda ne yapardınız?

Ben. — Asık bir suratla dolaşır dururdum.

O. — Oradan çıktıktan sonra da kaldırımları arşındırdınız.

Ben. — Öyle olurdu.

O. — Matematik dersleri verirdiniz.

Ben. — m'sini bile bilmeden. Lafı buraya getirmek istiyordunuz, değil mi?

O. — Tam da öyle.

Ben. — Başkalarına öğretirken kendim de öğreniyordum. Birkaç iyi öğrenci yetiştirdim.

O. — Olabilir. Ama müzik, cebir ve geometriye benzemez. Artık kalantorum tekisiniz...

Ben. — O kadar da değil.

O. — Haliniz vaktiniz yerinde.

Ben. — Pek de değil.

O. — Kızınıza da hocalar tutmuşsunuz.

Ben. — Henüz tutamadım. Eğitimiyle annesi uğraşüyor. İnsanın evinde her şeyden önce huzur olmalı.

O. — Evinde huzur olması! Bunun için insan ya hizmetçi, ya efendi olmalı. Olunması gereken de efendiliktir.. Lanet olası bir karım vardı. Ama arada bir haddini aşmaya kalktığı anda, hemen diklenip gürlemeye başlayarak Tanrı gibi, "Işık olsun!" derdim ve ışıklar yanardı. Bu yüzden dört yıl boyunca birbirimize en fazla on kere sesimizi yükseltmişizdir. Çocuğunuz kaç yaşında?

Ben. — Bunun konumuzla hiç ilgisi yok.

O. — Çocuğunuz kaç yaşında?

Ben. — Bırakın çocuğumun yaşını! Ona tutacağım hocalardan bahsedelim.

O. — Lanet olsun! Ömrümde filozoflar kadar inatçı mahlûklar görmedim. Tüm alçakgönüllülüğümle rica et-

sem, saygıdeğer filozoftan kızı matmazelin yaşını öğrenebilir miyim?

Ben. — Diyelim ki sekiz yaşında.

O. — Sekiz yaşında! Demek elini tuşların üstüne koymas-
sı için dört yılı kalmış.

Ben. — Ama belki de onun eğitim programında bu kadar
az işe yaradığı halde bunca zaman alan bir çalışmaya yer
vermek için büyük bir heves duymayacağım.

O. — O halde kızıma ne öğreteceğinizi söyleme lütfun-
da bulunur musunuz?

Ben. — Elimden gelirse doğru düşünmeyi. Yani erkekler-
de pek az, kadınlarda çok nadir görülen bir şeyi.

O. — Aman siz de! Bırakın istediği kadar yanlış düşün-
sün. Yeter ki güzel, neşeli, alımlı olsun...

Ben. — Ona narin bir beden ve hassas bir ruh verip, güç-
lü bir bedeni ve tunçtan bir yüreği olanlarla aynı sıkıntılara
göğüs germek zorunda bırakan doğanın bu nankörlüğü yü-
zünden kızıma mümkün olduğunca bu sıkıntılara katlanma-
sını öğreteceğim.

O. — Adam sen de! Varsın başka kadınlar gibi o da ağla-
sın, üzülsün, kıritsın, sinirlensin. Yeter ki güzel, neşeli, alımlı
olsun. Yoksa dans da mı öğretmeyeceksiniz?

Ben. — Reverans yapmaya, uygun bir şekilde oturup
kalkmaya, düzgün bir şekilde yürümeye yetecek kadar.

O. — Ya şarkı söylemesini?

Ben. — İyi konuşmaya yetecek kadar.

O. — Hiç musiki öğrenmeyecek mi?

Ben. — İyi bir armoni hocası bulursam, bir ya da iki yıl
boyunca günde iki saat ders almasına izin veririm, hepsi bu.

O. — Peki ama feda ettiğiniz bu önemli şeylerin yerine
ne koyacaksınız?

Ben. — Gramer, fabl, tarih, coğrafya, biraz resim ve faz-
lasıyla da ahlak...

O. — Yaşadığımız dünyada tüm bu bilgilerin ne kadar yararsız olduğunu size hemen ispat edebilirim. Nasıl? Yararsız mı, belki de tehlikeli demeliydim. Neyse, şimdi size bir soru sormak istiyorum: Kızınıza öğretmen bulmak gerekmeyecek mi?

Ben. — Gerekecek tabii.

O. — Hah! Yine aynı yere geldik işte! Peki ama bu öğretmenlerin gramer, fabl, tarih, coğrafya, ahlak gibi dersleri öğretecek kadar bildiklerini mi sanıyorsunuz? Masal üstadım, masal. Bunları öğretecek kadar bilselerdi ders vermeye kalkmazlardı.

Ben. — Ama neden?

O. — Bütün ömürlerini bunları öğrenmekle geçirirlerdi de ondan. Bir bilimin veya bir sanatın temel ilkelerini kavramak çok derinlikli bir eğitimi gerektirir. Bilimsel çalışmalar ancak saçlarını bu uğurda ağartmış olanlar tarafından kaleme alındıklarında klasik olarak adlandırılabilirler. Başlangıçtaki karanlıkları yolun ortasındaki ve sonundaki ışıklar aydınlatır. Matematiğin piri olan dostunuz M. D'Alembert'e matematiğin temel ilkelerini öğretmeye gücünün yetip yetmeyeceğini sorun bakalım. Amcam ancak otuz kırk senelik bir emekten sonra musiki teorisinin ilk ışıklarını sezebilmişti.

Ben. — Hey koca deli! diye bağırdım. Şu lanet olası kafadaki çılgınlıklar bu kadar yerinde düşüncelerle nasıl bir arada bulunabiliyor?

O. — Orasını Tanrı bilir. Tesadüfler onları kafanıza sokar ve yerleşmelerini sağlar. Her şeyi bilmek mümkün olmadığına göre, bir şeyi iyi bilmek de mümkün değildir. Bir şeyin nereye gittiği, bir başkasının nereden geldiği; şunun bunun nereye yerleşmek istedikleri, hangisinin öne geçmesi, hangisinin geride kalması gerektiği bilinemez. Yöntem olmaksızın bir şey öğrenilebilir mi? Peki ama yöntem nereden doğar? Sevgili filozof dostum, ben fiziğin uçsuz bucaksız okyanustan iğnenin ucuyla alınacak bir su damlası, Alpler-

den koparılan bir kum tanesi kadar zavallı bir bilim olarak kalacağına inanırım. Olguların sebeplerini bilmeye gelince... Doğrusunu isterseniz bir şeyi az ve kötü bileceğine hiç bilmemek daha iyi. İşte piyano dersleri verdiğim sırada tam da bu konumdaydım. Niye öyle daldınız?

Ben. — Söylediklerinizin doğru değil yanıltıcı olduğunu düşünüyorum. Ama bunu bir tarafa bırakalım. Piyano ve kompozisyon dersi verdiğinizi söylüyordunuz değil mi?

O. — Evet.

Ben. — Hem de bir şey bilmeden öyle mi?

O. — Evet, gerçekten öyle. Üstelik bir şey bildiklerini sanıp benden daha kötü olanlar da vardı. En azından çocukların ne zihinlerine, ne de ellerine zarar verdim. Benden sonra daha iyi bir hocadan ders alanlar, hiçbir şey öğrenmedikleri için en azından bildiklerini unutmuyorlardı. Bu da hem zamandan, hem de paradan tasarruf demektir.

Ben. — Bu işi nasıl kıvırıyordunuz?

O. — Herkes gibi. Öğrencimin evine gittiğimde kendimi bir iskemleye bırakarak gevezeliğe başlardım: “Bugün hava ne kadar kötü! Yollar o kadar bozuk ki!” Sonra biraz da dedikodu: “Matmazel Lemierre Yeni Opera’da oynayacak olan Vestale’de bir rol alacakmış. Ama ikinci çocuğuna hamile. Yerini kimin alacağı bilinmiyor. Matmazel Arnould şu küçük kontundan ayrılmış. Şimdi Bertin’le birlikte olduğu söyleniyor. Küçük kont da Mösyö de Montami’nin metresiyle buluşuyormuş. Amatör ses sanatçılarının konserinde melek gibi şarkı söyleyen bir İtalyan kadın vardı. Şu Prévillle de eşine az rastlanır tiplerdendir. Onu *le Mercure Galant*’da¹² izlemek gerekir. Piyesin düğüm noktası eşsizdi. Zavallı Dumesnil artık ne söylediğini, ne yaptığını biliyor.. Haydi matmazel, kitabınızı açın.”

Matmazel acele etmeden kaybolan kitabını arar, çağırılan hizmetçi paylanırken, ben yine söze koyulurum: “La Clai-

12 Edmé Boursault’nun (1638-1701) bir komedisi. (y.h.n.)

ron meselesi gerçekten anlaşılmaz bir şey oldu. Çok garip bir evlilikten bahsediliyor. Şu matmazel... adı neydi unuttum? Hani şu ufak tefek kız... şey... ile düşüp kalkıyordu, sonra da başkalarıyla da düşüp kalkmıştı. — Rameau, saçmalamaya başladınız bu mümkün değil. — Saçmaladığım yok. Hatta işin olup bittiği bile söyleniyor... Voltaire öldü, diye bir rivayet dolaşıyor. İyi olmuş. — Neden iyi olmuş? — Bize yeni bir eğlence konusu çıktı da ondan. Vaktinden önce ölmek âdetidir onun...” Başka neler anlatırdım? Tamam gezip dolaştığım evlerde öğrendiğim bazı edepsizlikleri de anlatırdım, ne de olsa hepimiz ünlü haber taşıyıcılarız. Maskaralık ederdim, beni dinler, güler: “Ne sevimli şey!” diye bağırırlardı. Nihayet matmazelin kitabı bir koltuğun altında yerlerde sürünmüş, bir fino veya bir küçük kedi tarafından yırtılmış olarak bulunurdu. Kız piyanosunun önüne oturur, kendi kendine biraz gürültü çıkarırdı. Sonra ben annesine başımla onayladığımı belirterek yanına giderdim. Annesi: “Hiç de fena değil. Yeter ki insan öğrenmek istesin. Ama öğrenmek istemiyor ki. Çene çalarak, boş oturarak, koşturarak zaman harcamayı daha çok seviyor. Siz kapıdan çıkar çıkmaz kitap kapanıyor ve bir daha gelişinize kadar açılmıyor. Siz de onu hiç azarlamıyorsunuz.” diyordu. Bu arada bir şeyler yapmam gerektiğinden kızın elini tutup tuşların üstüne başka şekilde koyuyor ve hırçınlaşıp bağırıyordum: “Sol, sol, sol. Matmazel, bu bir *sol* olacak.” Annesi de: “Hiç mi kulağınız yok kızım? Ben piyanodan anlamadığım ve kitaptaki notayı görmediğim halde *sol* tuşuna basmak gerektiğini hissediyorum. Mösyöye çok zahmet veriyorsunuz. Sabrına şaşıyorum doğrusu. Söylediklerinin bir tekini bile aklınızda tutmuyor, hiçbir ilerleme kaydetmiyorsunuz...” diyordu. Bunun üzerine ben bu sitemleri biraz hafifletmek için söze karışıyor, başımı sallayarak: “Affedersiniz madam, affedersiniz. Matmazel istese, biraz çalışsa daha iyi olacak. Yine de fena değil.” dediğimde, annesi: “Sizin yerinizde olsam onu

bir sene hep aynı parçaya çalıştırdım.” diye karşılık veriyordu. “Bunun için bütün güçlüklerin üstesinden gelmesi gerekir ve bu madamın sandığı kadar uzun sürmez. — Mösyö Rameau, kızımı şımartıyorsunuz. Çok iyi niyetlisiniz. Şimdi dersten aklında yalnız onun hakkında söylediğiniz şeyler kalacak ve bunları fırsat düştükçe bana tekrarlayacak...” Zaman böylece geçiyordu. Öğrencimin zarif bir el hareketi ve dans hocasının öğrettiği reveransla elime tutuşturduğu küçük zarfı cebime atardım. Annesi: “Reveransınız çok güzel kızım, Favillier olsaydı sizi alkışlardı...” Nezaket icabı birkaç dakika daha çene çaldıktan sonra kalkar giderdim. İşte size o zamanki piyano derslerim.

Ben. — Ya bugün, farklı mı?

O. — Yüce Tanrım, sanırım yine öyle. Bir başka gün de gayet ciddi bir ifadeyle gider, hemen eldivenimi çıkarırdım. Piyanoyu açar, parmaklarımı tuşlarda gezdirirdim. Acelem varmış gibi yapar, bir dakika fazla bekletecek olsalar, cebimden paramı çalmışlar gibi bağırıp çağırmaya başlardım. Bir saate kadar filan yerde olmalıydım. İki saat sonra falan düşese davetliydim. Akşam yemeğini güzel bir markizin evinde yiyecektim. Oradan çıktıktan sonra da Neuve-des-petits-champs Sokağı'nda Baron de Bagge'lardaki konsere gidecektim.

Ben. — Aslında bunların hepsi uydurmaydı, değil mi?

O. — Evet öyle.

Ben. — Peki ama bütün bu iğrenç yalanlara, alçakça kurnazlıklara ne gerek vardı?

O. — İğrenç mi dediniz! Ama neden? Benim durumumdaki herkes bunu yapar. Herkesin yaptığını yapmakla kendimi küçültmüş olmam. Bu dalavereleri ben icat etmedim ve bu koşullara uyum sağlamazsam çok garip ve beceriksizce davranmış olurum. Gerçekten eminim, hiç dillerinden düşürmedikleri halde asla uymadıkları herhangi bir ahlakın genel ilkelerini bu davranış tarzına uygulamaya kalkarsanız, siyaha beyaz, beyaza siyah denildiğini görürsünüz. Sayın

filozof, genel bir gramer olduğu gibi bir de genel davranış kalıpları vardır, vicdan vardır, bir de her dilde rastlanan istisnalar, siz bilginler buna şey dersiniz, söylesenize...

Ben. — *Deyimler.*

O. — Tam da öyle. Her durumun genel davranış kalıplarına göre birtakım istisnaları vardır, ben bunlara mesleki *deyimler* demekten pek hoşlanırım.

Ben. — Anlıyorum. Fontenelle iyi konuşur, iyi yazardı, ama Fransızca *deyimleri* çok sık kullanırdı.

O. — Kral, bakan, banker, hâkim, subay, edebiyatçı, avukat, savcı, tüccar, zanaatkâr, şan hocası, dans hocası çok onurlu kimseler oldukları halde birçok tavırları genel davranış kalıplarına aykırıdır ve ahlaki deyimlerle doludur. Kurumlar ne kadar eskiyse deyimler de o kadar çoktur. Hayat koşulları güçleştikçe deyimler artar. Kişi ne kadar değerliyse mesleğine o kadar değer kazandırır, bunun tersi de geçerlidir. Değeri ne ise mesleğinin değeri de odur. Bu yüzden kişi mesleğine gücü yettiği oranda değer kazandırabilir.

Ben. — Tüm bu laf karmaşasından anlayabildiğim kadarıyla onurlu bir şekilde icra edilen çok az meslek ve mesleğini onurlu bir şekilde icra eden çok az insan olmalı.

O. — Doğru. Hiç yok da diyebilirsiniz. Fakat buna karşılık, kendi iş alanının dışında çalışan pek az madrabaz vardır ve çalışkan, doğru, vazifesini titizlikle yapan ya da onlara benzer bir şekilde işyerinden hiç çıkmadan, sabahtan akşama kadar yalnız işleri güçleriyle uğraşan bazı adamlar olmasaydı işler daha da yolunda giderdi. Zaten zengin olan ve saygı duyulan sadece bu kişilerdir.

Ben. — Deyimler sayesinde.

O. — Çok doğru söylediniz. Görüyorum ki beni anlamaya başladınız. Dediğimiz gibi her mesleğin bir deyim var. Çünkü her yerde, her zaman bazı benzerlikler olduğu gibi, bazı ahmakça benzerlikler de vardır. Ortak bir deyim bir şeyler elde etmek için her yolu denemektir, ortak budalalık ise bu yolları en çok deneyenin en becerikli olduğuna

hükmetmekten doğar. İşte genel davranış kalıplarının boyun eğilmesi gereken iki istisnası. Bu âdeta itibar olarak nitelendirilebilir, ama kendi başına hiçbir anlam ifade etmez, ancak kanılarla değer kazanabilir. *İyi bir ün zengin olmaktan daha değerlidir* derler. Bununla beraber iyi ün kazanmış olanların serveti olmadığı halde, günümüzde zengin olanların iyi bir ünden mahrum kalmadıklarını görüyorum. İnsan mümkün olduğunca hem iyi bir üne hem de servete sahip olmalı. İşte ben, sizin iğrenç yalanlar, alçakça kurnazlıklar olarak nitelendirdiğiniz bu davranışlarla amacıma ulaşmak istiyordum. Ders veriyordum, hem de iyi veriyordum: İşte genel kaide; bir günde yirmi dört saatten fazla ders verdiğime inandırıyorum; işte deyim.

Ben. — Peki dersi iyi verebiliyor musunuz?

O. — Evet, hiç de fena değil. Sevgili amcamın temel ilkeleri bu işi çok basitleştirdi. Eskiden öğrencilerimin parasını çalmış sayılırdım. Evet, doğru söylüyorum, paralarını çaldım. Şimdi hiç olmazsa ötekiler gibi emeğimle kazanıyorum.

Ben. — Parayı çalarken vicdan azabı duymaz mıydınız?

O. — Ah, hayır! Hiç duymazdım! Hırsız hırsızı soyarsa buna şeytan bile güler derler. Öğrencilerimin ebeveyni kimsenin nasıl edindiklerini bilemeyeceği büyük bir servetin içinde yüzüyorlardı. Hepsisi saraya yakın sarraflar, büyük tüccarlar, bankerler, iş adamlarıydı. Bana ve benim gibi kullandıkları bir yığın insana karşı kefaretlerini ödemelerine yardım ediyordum. Doğada bütün türler birbirlerini boğazlıyor, toplumda da tüm yaşam koşulları birbirleriyle çatışıyor. Kanunu işe hiç karıştırmadan kendi adaletimizi kendimiz yerine getiriyoruz. Eskiden Deschamps'ın yaptığı gibi, bugün de dansöz Guimard sarraftan prensin ödünü alıyor ve tuhafiyeciler, kuyumcular, halıcılar, çamaşırcılar, dolandırıcılar, hizmetçiler, aşçılar, saraçlar da Deschamps'dan öçlerini alıyorlar. Bütün bunların ortasında kimseye zararı

dokunmadan mağdur duruma düşen ya enayi ya aylaktır ve bu duruma düşmeyi de hak etmiştir. İşte görüyorsunuz ya, bunca gürültü koparılarak haksız kazanç damgası vurulan bu genel davranış kalıbı istisnaları, yahut ahlaki deyimler pek o kadar önemli değil. Asıl önemli olan insanın bir bakışta çıkarının nerede olduğunu kestirebilmesidir.

Ben. — Bu konuda muhteşemsiniz.

O. — Bir de sefalet çekmek var! Aç midenin gurultuları vicdanın ve onurun sesini bastırır. Zengin olursam bugünlerin acısını her sapkınlığı deneyerek, ziyafetler vererek, kumar oynayarak, şarap içerek, kadınlarla düşüp kalkarak çıkaracağım.

Ben. — Korkarım hiç zengin olmayacaksınız.

O. — Bana da öyle geliyor.

Ben. — Hadi, diyelim ki oldunuz, neler yaparsınız?

O. — Refaha kavuşan bütün yoksulların yaptıkları gibi yaparım; eşine hiç rastlanmadık ölçüde küstahça, arsızca davranırım. Bana eziyet edenleri tek tek hatırlayarak, yaptıklarının öcünü alırım. Emir vermek hoşuma gider, emir veririm; övülmekten keyif alırım, bana övgüler yağdırırlar. Dalkavuklar, soytarılar, asalaklar güruhu emrime amadedir. Onlara, vaktiyle bana söylendiği gibi: “Hadi bakayım maskaralar beni eğlendirin.” derim, eğlendirirler; “Onurlu adamların canına okuyun,” derim, hâlâ böyle biri varsa onun canına okurlar. Kızlarla eğleniriz; sarhoş olduğumuz zaman senli benli konuşuruz, kafaları çekeriz, hikâyeler uydururuz, her haltı yeriz, keyfimize diyecek olmaz. Voltaire’in dâhi olmadığını, şişinip kabaran Buffon’un yüksekten atan bir hatip olduğunu, Montesquieu’nün sadece bir ukala olduğunu ispat eder, d’Alembert’i de hesaplarıyla baş başa bırakırız. Nihayet bizi çekemedikleri için hor gören, kibirlerini tevazu perdesiyle gizleyip, yoksulluklarını yetingenlik gibi göstermeye yeltenen sizin gibi Cato¹³ bozmalarını da yerden

13 Önemlisi bir Romalı patrici. (y.h.n.)

yere vururuz. Musikiye gelince! Ne âlemler yapacağımızı o zaman görürsünüz.

Ben. — Doğrusu zenginliğinizi ne ulvi işler için kullanacağınızı düşündükçe yoksul oluşunuza acıyorum. İnsanlığa layık bir ömür süreceksiniz, yurttaşlarınıza faydalı olacak, şan şöhret kazanacaktınız.

O. — Sanırım benimle alay ediyorsunuz sayın filozof, kiminle aşık attığının farkında değilsiniz, benim şu anda şehrin ve saray erkânının önemli bir kesimini temsil ettiğimden haberiniz yok. Her düzeydeki zenginlerimiz, size anlattıklarımı ister kabullensinler ister kabullenmesinler; önemli olan, onların konumuna ulaştığımda süreceğim hayatın tıpatıp onlarınkine benzeyecek olmasıdır. Sizler böylesinizdir zaten, herkesin aynı mutluluğu yaşayacağını sanırsınız. Ne saçma bir hayal! Sizin mutluluğunuz, bizim sahip olamadığımız hayalci düşüncelere, ilginç bir ruha, özel bir beğeni anlayışına dayanır. Sonra kalkıp bütün bu tuhafliklara fazilet adını takar, felsefe diye tanıtırsınız. Fazilet ve felsefe herkese gerekir mi? Bunlara sahip olanlar kendilerine saklasın. Sadece filozoflar ve akli başında adamlarla dolu bir dünyayı bir düşünün; bunun ne kadar sıkıcı olacağını kabul edersiniz. Hey! Yaşasın felsefe, yaşasın Süleyman'ın bilgeliği! Nefis şaraplar içmek, tıka basa leziz yemekler yemek, güzel kadınlarla birlikte olmak, yumuşak yataklara uzanmak... Gerisi boş!

Ben. — Ne dediniz! Ülkesini savunmak da mı?

O. — Boş laf! Vatan diye bir şey yok: Bir kutuptan ötekine kadar tiranlarla kölelerden başka bir şey görmüyorum.

Ben. — Dostlarına yardım etmek?

O. — Boş laf! İnsanın dostu olur mu? Böyle kimseler varsa, onları zorla nankörleştirmek neye yarar? Etrafınıza bir bakın, her yardımın daima bir nankörlükle karşılandığını görürsünüz. Minnet ağır bir yükür ve kimse bu yükü taşımak istemez.

Ben. — Toplumda bir mevki sahibi olmak ve bunun gerektirdiği görevleri yerine getirmek?

O. — Boş laf! Sadece zengin olmak için mevki sahibi olmak istendiğine göre, insan bir kere zengin olduktan sonra mevki sahibi olmuş, olmamış ne önemi var. Görevini yerine getirmek insanı nereye sürükler? Kıskançlıklara, kafa karışıklıklarına, zalimliğe... İltifatlar etmek, Tanrı aşkına! Yüksek mevkide bulunanlara görünmek, onların beğenilerini bilmek, keyiflerine göre hareket etmek, sefahatlerinde yardımcı olmak, haksızlıklarını alkışlamak: İşte iyi yaşamının sırrı!

Ben. — Çocuklarının eğitimiyle uğraşmak...

O. — Boş laf! Bu mürebbiyelerin işidir.

Ben. — Ama bu mürebbiye sizin yaşam tarzınızdan etkilenip görevlerini ihmal ederse bunun cezasını kim çeker?

O. — Herhalde ben değil. Belki bir gün kızımın kocası, yahut oğlumun karısı.

Ben. — Peki ya çocuklar kendilerini yozlaşmışlığa ve sefahate kaptırırlarsa?

O. — Onu da kendileri bilir.

Ben. — Ya onurlarını kaybederlerse?

O. — İnsan zengin olduktan sonra onurunu kaybetmez.

Ben. — Ya servetlerini batırırlarsa?

O. — Onlar düşünsün.

Ben. — Karınızın, çocuklarınızın, hizmetçilerinizin davranışlarının sorumluluğunu üstlenmediğinize göre kendi işlerinizi de kolayca ihmal edebileceğiniz belli oluyor.

O. — Beni bağışlayın, ama bazen para kazanmak güçleşir. Bunun için insanın işinden tümüyle uzaklaşmaması gerekir.

Ben. — Karınıza hiç özen göstermeyecek misiniz?

O. — Hiçbir şekilde. İnsanın sevgili diğer yarısına yapacağı en iyi şey, ona en uygun geleni yapmaktır. Herkes keyfince yaşasa dünya daha eğlenceli olmaz mıydı?

Ben. — Neden olmasın? Sabahında keyifli olmadığım günlerin akşamında da keyifli değilimdir.

O. — Benim için de aynı şey geçerli.

Ben. — Soyluların eğlence bulmak konusunda çok hassas olmalarının nedeni aylaklıklarından kaynaklanır.

O. — Sandığınız gibi değil. Çok uğraşırlar.

Ben. — Hiç yorulmadıkları için dinlenmeye gerek duymazlar.

O. — Yanlış düşünüyorsunuz, sürekli yorulurlar.

Ben. — Zevk onlar için her zaman bir iş olmuştur, bir ihtiyaç değil.

O. — Daha iyi ya. İhtiyaç insana her zaman zahmet verir.

Ben. — Her şeyden heveslerini almışlardır; ruhları donuklaşmıştır; can sıkıntısından patlarlar. Birileri çıkıp da bolluk içindeki hayatlarına son verse onlara iyilik etmiş olur; çünkü mutluluklarını hızla tüketilen değerler üzerine kurmuşlardır. Duyuların aldıkları hazzı küçümseyen biri değilim. Benim de leziz yemeklerden, nefis şaraplardan hoşlanan bir dilim var; benim de bir yüreğim ve gözlerim var ve güzel bir kadının tombul gerdanını okşamaktan, gözlelerinden şehveti içmekten ve kollarının arasında kendimden geçmekten haz duyarım. Arada sırada ahbablarımla biraz gürültülü hovardalıklardan hoşlanırım. Ama bir zavallıya yardım etmenin, çetin bir işi başarmanın, birisine yol göstermenin, güzel bir şey okumanın, candan sevdiğim bir erkek veya bir kadınla beraber gezmenin, çocuklarıma bir şeyler öğretmek için birkaç saat uğraşmanın, iyi bir yazı yazmanın, yurttaşlık ödevlerimi yerine getirmenin, boynuma atılan sevgilime tatlı şeyler söylemenin beni daha fazla keyiflendirdiğini sizden gizlemeyeceğim. Bazı yararlı işler yapmak için varımı yoğunluğumu vermeye hazırım. *Mahomet* çok değerli bir eserdir; Calas'ların hatırasını yaşatmayı çok isterdim. Tanıdıklarımdan biri Cartagena'ya yerleşmişti. Mirasın yalnız büyük evlada kaldığı bir ülkede yaşayan bir ailenin en küçük oğluydu. Şımarık büyütülmüş olan ağabeyi kısa zamanda anasını babasını soyup soğana çevirdikten

sonra şatolarından kapı dışarı etmişti. Biçare ihtiyarlar, küçük bir taşra kasabasında yoksulluk içinde sürünüyorlardı. O zaman ebeveyninin kötü muamelesi yüzünden zengin olmak için uzaklara giden bu küçük kardeş ne yaptı biliyor musunuz? Onlara elini uzattı. İşlerini yoluna koyup zengin olduktan sonra anasıyla babasını tekrar şatolarına götürdü. Kız kardeşlerini evlendirdi. Ah bilseniz! Sevgili Rameau, bana gözyaşları içinde bunun hayatının en mesut dönemi olduğunu anlatmıştı. Şimdi size bunları anlatırken sevinçten kalbim çarpıyor, hazdan sesim kısılıyor.

O. — Ne garip yaratıklarsınız!

Ben. — Sizler de insanın bahtının üzerinde yücelebileceğini, hayatı boyunca iyi davranışlarda bulunmuş bir insanın hiçbir zaman bedbaht olmayacağını anlayamadığınız için acınası yaratıklarsınız.

O. — İşte bana oldukça uzak görünen bir mutluluk tarzı, çünkü böyle şeylere çok nadir rastlanır. Ama sizce onurlu bir insan olmak gerekli midir?

Ben. — Kendini mutlu hissetmek için şüphesiz öyle olmak gerek.

O. — Ama mutlu olamayan birçok onurlu insan, onurlu olmadığı halde mutlu olan birçok insan tanıyorum.

Ben. — Size öyle geliyor.

O. — Peki söyleyin bana, bu akşam yemeğimi nerede yiyeceğimi bilmiyorsam, bunun sebebi açkyürekliliğim ve sağduyulu davranmış olmam değil mi?

Ben. — Ah, hayır! Bunun sebebi her zaman böyle davranmamış olmanız ve zamanında hayatınızı birilerine uşaklık etmeden onurluca kazanacağınız bir iş bulmamanızdır.

O. — Onurlu ya da değil, en kolay işi yapıyorum.

Ben. — Aynı zamanda hem güvencesi olmayan hem de onursuz bir işi.

O. — Fakat bu iş benim gibi haylaz, budala, serseri bir adamın karakterine pek uygun.

Ben. — Orası öyle.

O. — Hiç çalışmadan elde ettiğim ve hiç emek sarf etmeden daima sahip olduğum, doğuştan gelen, içinde yaşadığım çevrenin âdetlerine, beni koruyan kimselerin beğenilerine uygun düşen ve sabahtan akşama dek onlara kötülüklerini hatırlatarak canlarını sıkıan faziletler yerine küçük, özel ihtiyaçlarını gideren kusurlarım sayesinde mutlu olmak varken, kendimi olduğumdan başka türlü göstermek, bana ait olmayan bir kişiliğe bürünmek, saygıdeğer davranışlarda bulunmak için kendime işkence etmem çok garip değil mi? Haydi, tartışmamak için bunları kabul ettim diyelim, ama bu nitelikleri elde etmek ve bunlardan faydalanmak pek pahalıya mal olur, hem de bana hiçbir şey kazandırmaz, hatta benim gibi yoksulların yanlarına sığındığı zenginlerin bitip tükenmeyen alaylarından hiç kurtulamam. Herkes fazileti över, ama ondan nefret eder, kaçır; fazilet buz gibi soğuktur; insan ayağını sıcak tutmak ister. Üstelik faziletli olmaya kalkarsam çekilmez bir adam olurum. Sofuların ne kadar aksi, ne kadar somurtkan ve geçimsiz kimseler olduğunu görmüyor muyuz? Çünkü kendileri için hiç de doğal olmayan bir sorumluluk altına girmişlerdir; çünkü ıstırap içindedirler ve insan ıstırap çektiği zaman başkalarına da ıstırap çektirmek ister, işte bu ne benim ne de hamilerimin işine gelir. Şen şakrak olmam, soytarılık etmem gerek. Fazilet saygı uyandırır, saygı görmek bunaltıcı bir şeydir; fazilet hayranlık uyandırır, hâlbuki hayranlık uyandırmak eğlenceli bir şey değildir. Benim işim canları sıkılan insanlarla; onları güldürmem gerek. Oysa güldürmek için gülünç ve çılgın olmalı. Yaradılıştan böyle olmasaydım bile öyle görünmem gerekirdi. Çok şükür her renkten ve her çeşitten o kadar çok ikiyüzlülüğüm var ki ikiyüzlü davranmaya ihtiyacım yok! Hani şu şapkasını kulağının üstüne kadar indiren, daima başı dik dolaşan, başkalarına yüksekte bakan, kışının üstünde uzun bir kılıç sallayan, kılıcı olmayanları hor gördüğünü belli eden şu şöval-

ye de La Morlière'in işi gücü nedir bilir misiniz? Korkağın biri olduğu halde elinden geldiği kadar kabadayı görünmek. Burnuna bir fiske vurduğunuzda bunu nasıl güler yüzle karşıladığını göreceksiniz. Sesinizi yükseltin, ona bastonunuzu gösterin ya da kışına bir tekme yerleştirin, hemen aşağıdan alır. Bir yandan kendisinin bu kadar korkak olduğuna şaşarken, bir yandan da bu korkaklığını nasıl fark ettiğinizi merak eder. Çünkü bir dakika önce kendisi bile bunun farkında değildir. Uzun zaman kabadayılık taslaya taslaya kendisi bile cesur olduğuna inanmıştır. Hele şu kadına ne dersiniz? Daima alçakgönüllüdür, hapishanedeki mahkûmları ziyaret eder, yardım kuruluşlarının tüm toplantılarına katılır, yürürken gözleri hep önündedir, şeytana uymaktan korkarak hiçbir erkeğin yüzüne bakmaz, ama yine de kalbi yanar tutuşur, zaman zaman iç çeker, kanı kaynar, geceleri Portier des Chartreux'deki açık saçık sahnelerle, Arétin'in hikâyelerindeki âlemler gözünde canlanır. Kendini kaybeder. Hizmetçisi yatağından fırlayıp hanımının feryadına koştuğu zaman aldığı cevap şu olur: Justine git yat, biraz sayıklamışım, seni çağırmadım.

Şimdi dostunuz Rameau zenginlikten, kadınlardan, nefis yemeklerden, aylak aylak yaşamaktan nefret ediyormuş gibi görünüp ahlakçılık taslarsa ona ne derler? Sadece ikiyüzlü. Rameau'ya yakışan olduğu gibi davranması, zengin vurguncularla birlikteyken mutlu bir vurguncu gibi hareket etmesidir; fazilet vaazları veren bir geveze, tek başına veya yoksulların arasında bir hırka bir lokma yaşayan faziletli bir adam olması gerekmez. Kısa kesmek için, sizin mutluluğunuzun ve sizin gibi hayalcilerin mutluluk anlayışlarının bana uygun düşmediğini söyleyeyim.

Ben. — Dostum, faziletli olmanın ne olduğunu bilmediğiniz gibi, böyle yaşamayı öğrenecek yaradılıştta değilsiniz.

O. — Çok daha iyi! Böyle yaşasaydım açlıktan, can sıkıntısından ve pişmanlıktan geberirdim.

Ben. — Bu durumda size vereceğim biricik öğüt, hemen koşup ihtiyatsızlığınız yüzünden kovulduğunuz eve geri dönmenizdir.

O. — Ve sizin uygun bulurmuş gibi, benim de sözde nefret edermiş gibi göründüğümüz şeyi yapmak değil mi?

Ben. — Ne tuhaf şey!

O. — Bunda hiç tuhafılık yok! Alçağın biri olmayı, bunu kendimi zorlamadan başarmayı istiyorum. Haysiyetimi ayaklar altına alabilirim... Niye gülüyorsunuz?

Ben. — Şu sizin haysiyetiniz beni güldürüyor.

O. — Herkesin kendine göre bir haysiyeti vardır. Ben kendiminkini pekâlâ unutabilirim. Ama kendi isteğimle, başkasının emriyle değil. Bana, “Yerde sürün” diyecekler, ben de sürüneceğim, olur mu bu? Benim yürüyüşüm soluca-nınkine benzer. İkimiz de serbest bırakılırsak yolumuza gideriz. Kuyruğumuza basan olursa ayağa dikiliriz, kuyruğuma bastılar, ben de ayağa dikileceğim. Hem siz nasıl bir gürültü kopacağını bilmiyorsunuz. Kasvetli ve asık suratlı bir mahlûk düşünün; yüzü buhar banyosundan bumburuşuk, ropdöşambırına üç dört kere sarılacak kadar sıska. Kendi kendinden hoşlanmadığı gibi kimse de ondan hoşlanmaz. Biraz gülümsetmek için bin bir şaklabanlık etmek lazım. Ne yüzümdeki gülünç ifadelere, ne de bunlardan daha gülünç olan sözlerime aldırış eder. Çünkü laf aramızda, bu Noel baba kılıklı adam, bu çirkin Benedikten keşişi, maskaralıklarıyla pek meşhur olmasına ve saraydaki başarılarına rağmen, ne onu ne de kendimi methetmek gibi olmasın ama, benimle karşılaştırılırsa, yanımda tahtadan kukla gibi kalır. Bütün çılgınlıklarım boşa gidiyor, hiçbir işe yaramıyordu. Gülecek mi? gülmeyecek mi? Bir yandan yüzümü buruştururken, bir yandan da bunu düşünürüm. Bu belirsizliğin yeteneğimi ne kadar baltaladığına artık siz karar verin. Takkesini gözlerine kadar indiren bizim hastalık hastası bu haliyle hareketsiz bir putu andırır, çenesine bağladığınız ip koltuğunun altına ka-

dar uzanır. Siz ip aşağı sarkacak mı diye bekler durursunuz, ama sarkmaz. Kazara ağzı yarı aralanırsa, bu mutlaka yaptıklarınızın fark edilmediğini, maskaralıklarınızın boşa gittiğini ifade edecek can sıkıcı bir söz söylemek içindir. Bu söz, dört gün önce ona sorduğunuz soruya cevaptır. Bu kelime söylenir söylenmez kaşları çatılır, çenesi kapanır.

(Bunun üzerine adamının taklidini yapmaya koyuldu. Bir sandalyeye oturmuş, şapkasını yarı açık duran gözlerine kadar indirmiş, kafasını kımıldatmadan kollarını iki yana salıvermiş bir halde çenesini sürekli oynatıyor ve şöyle diyor-du:) “Evet matmazel, haklısınız, biraz daha kibarca hareket etmek lazımdı.”

İşin garip yanı bu tavırlar sürekli olarak yenilenmektedir. Helada, sofrada, kahvede, kumar oynarken, tiyatrodan, akşam yemeğinde, yatakta, nerede olursa olsun ve hatta Tanrı beni bağışlasın, metresinin kolları arasında bile böyledir. Bu son tavırlar kadar ötekilerden de fena halde bıkmışımıdır... Kederli, karanlık ve alınyazısı kadar kesin; işte bizim efendinin hali bu.

Karşısındaki de kendini bir şey sanan iffetli bir kadın. Yüzünün şurasında burasında çiçek bozuğu izleri vardır, Madam Bouvillon’un güzellik kitabını sık sık karıştırırsa da ona yine güzel diyebiliriz. Güzel vücutları severim, ama bir şeyin fazlası da fazladır. Üstelik hareket madde için o kadar gerekli bir şey ki! Dahası var: Bir kaz kadar kafasız, kendini beğenmiş ve budala bir mahlûktur. Dahası var: Kendini zeki sanır. Dahası var: Ona kimseye inanmadığınız kadar inandığınızı da söylemeniz gerekir. Dahası var: Akıllı bir şeye ermez, ama kararlar almaktan geri durmaz. Dahası var: Kararlarını elleriniz ve ayaklarınızla alkışlamanız, hayranlığınızdan yerinizden sıçrayarak heyecan içinde şöyle haykırmanız da lazımdır: “Ne güzel, ne incelikli, ne yerinde, ne öngörülü bir söz! Ah kadınların bu yeteneği nereden geliyor? Hiçbir eğitim almadan, içgüdülerin gücüyle, doğanın ışığıyla! Bu bir

mucize. Üstelik bize bunun deneyimden, eğitimden, araştırmadan, düşünmekten ileri geldiğini söylüyorlar!” Başka budalalıklar sergileyip, sevinçten gözlerinizin yaşarması da gerekir. Bundan başka günde belki on kere bir diziniz ileride, öteki geri çekilmiş olarak yerlere kadar eğilmeniz, ellerinizi tanrıçaya doğru uzatmanız, isteklerini gözlerinden, emirlerini dudaklarından okuyarak şimşek hızıyla yerine getirmeniz gerekir. Haftada birkaç gün midesinin gurultusunu bastırmak isteyen bir yoksuldan başka kim böyle bir role katlanır! Artık Palissot, Fréron, le Painsinet, le Baculard gibi az çok mal mülkleri olduğu halde bu işi yapanlara ve alçalışları boş bir midenin gurultusuyla izah edilemeyenlere ne demeli bilmem.

Ben. — Bu kadar müşkülpesent olacağınızı sanmazdım.

O. — Değilim de. Başlangıçta başkalarının yaptıklarına bakıp onlar gibi yapardım. Hatta daha da iyi yapıyordum diyebilirim. Çünkü açıkçası onlardan daha hayâsız, daha sanatkâr, daha açtım ve nefesim de çok daha kuvvetliydi. Herhalde şu meşhur Stentor'un soyundan olmalıyım. Bunun üzerine, bana gırtlığının gücünü göstermek için kahvehane-nin camlarını sarsacak, satranç oynayanları dönüp baktıracak kadar şiddetle öksürmeye koyuldu.

Ben. — Ama bu yetenek neye yarar?

O. — Anlayamadınız mı?

Ben. — Hayır, biraz geç kavrayışlıyım.

O. — Bir tartışmaya girdiğimi ve zaferin kesin olmadığını düşünün. Böyle zamanlarda doğrulur, gürlerim: “Evet matmazelin dediği doğrudur.. İşte yorum diye buna derler! Yüzde yüz bahse girerim ki söyledikleri bizim ukalalarınkinden üstündür. Dâhice bir söz.” Ama her söyleneni aynı şekilde tasdik etmemeli, o zaman her şey monotonlaşır, yapmacıklaşır, yavanlaşır; bundan ancak keskin bir kavrayışla ve yaratıcılıkla kurtulmak mümkündür. Bunun için sesini yüksek perdeye göre ayarlamasını bilmek, saatini, dakikasını

kollamak gerekir. Görüşler birbirine tamamıyla zıt olduğunda, tartışmanın doruk noktasına vardığı, uzlaşma imkânının olmadığı, herkesin bir ağızdan konuştuğu anlarda uzaklaşmak, evin savaş alanından en uzak köşesine çekilmek, uzun süren bir sessizliğin içinde patlamaya hazırlanmak ve sonra birden bir bomba gibi kavga edenlerin ortasına düşmek gerekir. Bunu kimse benden iyi beceremez. Ama aslında kendimi tam tersi durumlarda gösteririm. Hafif bir gülümsemeye onaylayıcı hafif sesler ve yüzlerce mimik eşlik eder; ardından burun, ağız, alın, gözler işin içine girer; büyük bir incelikle iç çeker, bütün vücudumu kıvrakça oynatır, omuzlarımı kaldırıp indirir, parmaklarımı uzatır, başımı eğip gözlerimi kapayarak sanki gökten bir meleğin ilahi sesi geliyormuş gibi kendimden geçerim. Bu da hamilerimin pek hoşuna gider. Son anlattığım tavırlardaki gücü sezebildiniz mi? Bunu ben icat etmiş değilim ama, şimdiye kadar bu konuda beni geride bırakan olmamıştır.

Ben. — Bu bakımdan eşsiz olduğunuzu düşünüyorum.

O. — Bu görünüşüme dayanabilecek bir kadın olabilir mi?

Ben. — Doğru. Yeteneğinizi çılgınlığın ve alçalmanın doruk noktasına vardırıldığınızı kabul etmek gerek.

O. — Ne yaparlarsa yapsınlar bu işte en usta olanlar bile bana erişemez. Mesela Palissot benim yanımda ancak iyi bir öğrencidir. Ama bu rol başlangıçta eğlenceli olsa, insan dal-kavukluk ettiği kişilerin budalalıklarıyla alay etmekten zevk alsa bile zamanla hiç keyif vermemeye başlar. Üstelik bir iki yeni numaradan sonra insan hep aynı şeyleri tekrarlamak zorunda kalır; nihayet zekânın da, sanatın da bir sınırı var. Daima yeni şeyler yaratmak Tanrı'ya, bir de bazı dâhilere özgüdür. Belki Bouret bunlardan biri sayılabilir. Onun bazı ulvi düşünceleri bana esin kaynağı olmuştur. *Küçük köpek, mutluluk kitabı, Versailles yolundaki alevler* gibi şeyleri düşündükçe utancımdan yerin dibine geçiyorum; bunları düşündükçe kendi yaptıklarımdan soğuyorum.

Ben. — Nedir şu *küçük köpek* hikâyesi?

O. — Hangi dünyada yaşıyorsunuz! Gerçekten, bu eşine az rastlanır adamın küçük bir köpeği kendisinden soğutup, ondan pek hoşlanan adalet bakanına nasıl alıştırdığını duymamış mıydınız?

Ben. — İtiraf ederim ki bilmiyorum.

O. — Pekâlâ! Bu çok güzel bir numaradır. Tüm Avrupa hayran kaldı, dalkavukların ağzının suyu aktı. Akli başında bir adam olarak siz onun yerinde olsaydınız ne yapardınız? Bouret'nin ona çok düşkün bir köpeği vardı ve bu köpek adalet bakanının garip giysilerinden çok korkuyordu. Üstelik bu meseleyi bir haftaya kadar halletmesi gerekiyordu. Sorunu hakkıyla çözmek için bütün koşulları bilmek lazım. Ne dersiniz?

Ben. — Açıkça şunu söylemeliyim ki bu sorunların en kolaylarını bile çözmek elimden gelmez.

O. — O halde beni dinleyin ve hayran kalın (bunu söylerken samimi bir ifadeyle hafifçe omzuma vurdu). Bouret işe, tıpkı adalet bakanına benzeyen bir maske yaptırmakla başladı. Bir uşaktan bakanın bol cüppesini aldı. Maskeyi yüzüne, cüppeyi sırtına geçirdikten sonra köpeği çağırdı, sevdi, okşadı, simit verdi. Sonra bakanın cüppesini ve maskesini çıkarıp köpeği kırbaçlamaya başladı. İki üç gün boyunca sabahdan akşama kadar süren bu uygulamanın ardından köpek artık sarraf Bouret'den kaçıp, adalet bakanı Bouret'ye sokulmaya alışmıştı. Ama ben de çok safım! Sizin gibi bir bilgeye etrafınızda gerçekleşen mucizeleri anlatmaya kalkıyorum.

Ben. — Yine de *mutluluk kitabı*'nı, *alevler*'i anlatmanızı istiyorum...

O. — Hayır, hayır, bunları kaldırım taşlarına sorun ve benden başka kimsenin bilmediği şeyleri öğrenmek için bizi bir araya getiren bu fırsattan faydalanın.

Ben. — Haklısınız.

O. — Cüppeyi ve peruğu ele geçirmek. Doğru ya, adalet bakanının peruğundan söz etmeyi unutmuşum! Kendini ona benzeten bir maske takmak! Özellikle o maskeye hayranım. İşte bu yüzden ona büyük saygı gösteriliyor, üstelik milyonları var. Saint Louis Nişanı taşıyan bazı kişilerin yiyecek ekmekleri yoktur, ölümü göze alarak bir nişanın peşinden koşmanın anlamı ne? İnsanı hiçbir zaman mükâfatsız bırakmayan bir mevki elde etmeye çalışmak daha iyi değil mi? İşte yükselmek diye buna derler. Bu örnekler cesareti kırıyor, insan kendi haline acıyor, bir can sıkıntısıdır başlıyor. Ah şu maske! Maske kullanma düşüncesini akıl edebilmek için parmaklarımın birini keser verirdim.

Ben. — Güzel şeyler karşısında duyduğunuz bu coşkuya ve sahip olduğunuz bunca dehaya rağmen siz de bazı numaralar keşfedemediniz mi?

O. — Bağışlayın beni, ama ettim sanırım. Örneğin, demin anlattığım, şu birisini dinlerken sanki hayran kalmışım gibi bedenimi hafifçe öne eğişim; bazı kıskançlar karşı çıksalar da bu numarayı benim eserim olarak görüyorum. Bunun eskiden de kullanılmış olacağını sanıyorum, ama pohpohlanan bir enayiye bıyık altından gülmek için ne kadar uygun bir pozisyon olduğunu ilk hisseden kimdir? Bir genç kızın, hem de annesinin yanındaki bir genç kızın annesine hiç fark ettirmeden, hatta onu suç ortağı yaparak başını döndürecek ne numaralarım vardır. Bu işe yeni başladığım zamanlarda bile aşk mektubu vermek için kullanılan sıradan yöntemlerden hiç hoşlanmamışımdır. Bunun için farklı onlarca yöntem bilir, bunlardan bazılarının yeni olduklarını söyleyerek övünebilirim. Hele çekingen bir delikanlıyı cesaretlendirmekte pek ustayımdır, güzellik ve akıldan yoksun nicelerinin bu işi başarmalarını sağlamışımıdır. Bunları yazsam adım dâhi olarak anılırdı.

Ben. — Görülmemiş bir ün kazanırdınız.

O. — Şüphesiz.

Ben. — Yerinizde olsam, bütün bu anlattıklarınızı kâğıda dökerdim. Yazık olacak, bir gün kaybolup gidecekler.

O. — Doğrudur, ama yöntemi ve kuralları hiç umursamadığımı anlamadınız mı? Yazılı bir belgeye ihtiyaç duyanlar çok başarılı olamazlar; dâhiler az okur, sürekli deneyler yaparlar ve kendi kendilerini böyle yetiştirirler. Sezar'a, Turenne'e, Vauban'a, Markiz de Tencin'e, kardinal olan kardeşine ve onun kâtibi Başrahip Trublet'ye bakın. Ya Bouret? Bouret'ye kim ders verdi? Kimse. Nadir rastlanan bu insanları yetiştiren doğadır. Şu maske ve köpek hikâyesinin bir yerlerde yazılı olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Ben. — Ama boş zamanlarınızda, boş midenizin azabı, yahut onu tıka basa doldurduğunuzda duyduğunuz sıkıntı yüzünden uyku tutmadığı zamanlarda...

O. — Bunu düşüneceğim. Küçük işler yapmaktansa, büyük şeyler yazıldığında ruhunuz yücelir; hayal gücünüz şu küçük Hus'ü pohpohladığınız, sıradan bir oyunculuk sergileyen, sahnede âdeta iki büklüm yürüyen, konuştuğu kimşenin gözlerinin içine yapmacık bir şekilde bakan, yüzünü buruşturmasını incelik, sekerek yürüyüşünü zarafet sanan Dangeville'i, şu tasvir edilemeyecek ölçüde yapmacık tavırlar sergileyen, sıska, gösterişli Clairon'u alkışlayan budaların arasına düştüğünüz zamanki gibi köreleceğine alevlenir ve genişler. Onları avuçlarını patlarcasına alkışlayan bu ahmak izleyiciler bizim de hoş gösteriler yapan bir gürûh olduğumuzu (doğrusunu söylemek gerekirse bu gürûh her gün biraz daha kalabalıklaşmakta, ama ne önemi var?), pek güzel bir tenimiz, pek güzel gözlerimiz, pek güzel işleyen bir çenemiz, hakikatle pek az ilgimiz, çok zarif olmamakla beraber söylendiği kadar da acemice olmayan bir yürüyüşümüz olduğunu göremezler. Buna karşılık, duyguları yansıtmaya gelince aslında onlardan aşağı kalır yanımız yok.

Ben. — Bütün bunları nasıl söylüyorsunuz? Şaka mı, yoksa gerçek mi?

O. — İşin kötüsü duygu denilen o kahrolası şey hep içerde kalır, dışarı en ufak bir ışığı bile sızmaz. Bir şeyleri dışa vuramıyorsak hiçbir şey hissetmiyoruz anlamına gelmez. Öfke, coşku gibi duygulara gelince sizi temin ederim ki bunları iyi biliriz. Keyfimiz yerinde olmadığı zaman uşaklara nasıl muamele ettiğimizi, hizmetçileri nasıl tokatladığımızı, saygıda biraz kusur ettikleri zaman kışlarına tekme vurup nasıl kapı dışarı ettiğimizi bir görmeli. Ah! Bunun ne demek olduğunu anlamadınız değil mi?

Ben. — İyi niyetle mi, yoksa kendinizi kötülemek için mi böyle konuştuğunuzu bir türlü anlayamadığımı itiraf edeyim. Biraz geç kavrayışlıyım; benimle şu sanatkârane tarzınızı bir kenara bırakıp daha açık konuşma lütfunu gösterin.

O. — Zaten küçük Hus'le, Dangeville ve Clairon'la konuşurken de yaptığımız budur. Sadece araya ilgi çekecek bir iki kelime sokuştururuz. Bana bir haylaz gözüyle bakmanıza katlanırım, ama budala yerine koymanıza razı olamam. Hâlbuki bu tür densizlikleri ciddi bir şekilde dile getirenler ancak gözü kararmış âşıklar ve budalalar olabilir.

Ben. — Peki ama bunlar nasıl dile getirilebilir?

O. — Bu birdenbire olmaz; zamanla ne söyleyeceğimizi planlayacak kıvama geliriz. *Ingenii largitor venter.*¹⁴

Ben. — Bunun için uzun süre açlık çekmek gerekir.

O. — Olabilir, yine de size sözünü ettiğim kişiler bu tür sözleri duyduklarında bizden daha fazla şaşırırlar.

Ben. — Sizin gibi düşünme cesaretini gösterebilecek başka biri var mı?

O. — Biri ne demek? Bu bütün toplumun düşüncesi ve söylemidir.

Ben. — Sizin gibiler arasında yer alıp da usta düzenbaz olmayanlar büyük budalalar olmalı.

¹⁴ Deha açlığın hediyesidir. (y.h.n.)

O. — Onlar mı budala? Sizi temin ederim ki içlerinden sadece bir tanesi öyledir, hani bu vasfı kabul ettirdiğimiz için şu bizi kutlayan.

Ben. — Ama insan kendini böyle bir şeyi bu kadar aşağılık bir şekilde kabul etmeye nasıl kaptırır? Çünkü Dangeville'le Clairon'un çok yetenekli olduğu herkesçe kabul edilmiştir.

O. — Hoşumuza giden yalanları avuç avuç yutarız, ama acı gerçekleri yudum yudum içeriz. Üstelik kendimize çok güvenen, kavrayışlı bir tavır takınırız.

Ben. — Yine de bir kereliğine bile olsa, sanatınızın ilkelini çiğneyip insanı yaralayan bu doğru sözlerden birini ağzınızdan kaçırmış olmanız gerekir. Çünkü oynadığınız rol ne kadar iğrenç, çirkin, alçakça olsa da, aslında ince bir ruh taşıdığınıza inanıyorum.

O. — Benim mi? Hiç sanmam. Aslında kim olduğumu biliyorsam şeytan çarpsın. Genellikle zihnim bir top gibi yusyuvarlak, karakterim de bir söğüt dalı kadar temiz, içtenliklidir. Çıkarım doğru söylememi gerektiriyorsa asla yalan söylemem ve çıkarım yalan söylememi gerektiriyorsa asla doğruyu söylemem. Aklıma estiği gibi konuşurum. Ağzımdan sağduyulu sözler çıkarsa ne âlâ, densiz şeyler söylediğimde ise kimse kulak asmaz. Daima içimden geldiği gibi konuşurum. Ömrümde bir söz söylemeden önce, söylerken ya da söyledikten sonra hiç düşünmemişimdir; bu yüzden kimseye hakaret etmem.

Ben. — Ama bir arada yaşadığınız ve size bunca iyilik etmiş olan adamlara hakaret ettiğiniz olmuştur.

O. — Ne yaparsınız? İnsanın başına böyle felaketler gelebiliyor. Her zaman mutlu olunamaz. Durumum çok iyiydi, ama bunun uzun sürmesi beklenemezdi. Bildiğiniz gibi bizim grup pek kalabalıktır ve en seçkin kişilerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Âdeta bir insanlık okuludur, eski misafirperverliğin yeniden canlanışını temsil eder. Çaptan düşmüş tüm şairlere kucak açmışızdır. Başında bulunmak-

tan onur duyduğum bu çekingen güruhun arasına *Zarès*'i¹⁵ yazdıktan sonra Palissot, *Faux Génereux*'nün¹⁶ ardından Bret, beğenilmeyen müzisyenler, artık hiç okunmayan yazarlar, ıslıklanan bütün aktrisler, halkın yuha çektiği bütün aktörler ve bir sürü sıradan, zavallı, asalak kişi katılmıştır. İlk geldiklerinde onlara yemek yediren, içki ısmarlayan hep ben olmuşumdur. Kimsenin onlara aldırış ettiği yoktur! Bunların arasında kime danışacağını bilemeyen kılıksız ama yakışıklı delikanlılar, ev sahibini dalkavukluklarıyla uyuttuktan sonra karısından çöplenmeyi tasarlayan açığözler vardır. Neşeli görünsek de canımız sıkındır ve çok iştahlıyızdır; aç kurtlar bizden daha yırtıcı, kaplanlar bizden daha acımazsız olamaz. Karakışta aç kalmış kurtlar gibi elimize geçeni kemirir, başarılı olanları kaplanlar gibi parça parça ederiz. Bazen Bertin, Mésenge ve Villemorin güruhları bir araya gelir, işte o zaman bu bahtsız düzenbazlar koleksiyonunun içinde bir gürültüdür başlar. Bu kadar suratsız, şirret, öfkeden kudurmuş hayvanın bir araya geldiği görülmüş şey değildir. Buffon'un, Duclos'nun, Montesquieu'nün, Rousseau'nun, Voltaire'in, D'Alembert'in, Diderot'nun adlarından başka bir şey duyulmaz ve bu adlara eşlik eden hakaretleri Tanrı bilir! Bizim kadar budala olmayanları akıllı saymayız. *Filozoflar* adlı komedi orada tasarlanmıştır. İşportacı sahnesini *Théologie en quenouille*'dan¹⁷ ilham alarak ben hazırladım; siz de bu öyküde kendinize düşen payı aldınız.

Ben. — Ne iyi! Belki bana layık olduğumdan çok şeref vermiş oldunuz. Onurlu ve değerli insanları çekiştirenler beni methetselerdi kendimi alçalmış hissederdim.

O. — Kalabalıktık ve herkesin içindeki kurtları dökmesi lazımdı. Devleri yere serdikten sonra ötekileri yok ederiz.

15 Charles Palissot de Montenoy'un (1730-1814) bir trajedisi. (y.h.n.)

16 Antoine Bret'nin (1717-1792) bir komedisi. (y.h.n.)

17 Guillaume Hyacinthe Bougeant'ın (1690-1743) bir tiyatro oyunu. *Théologie tombée en quenouille* (y.h.n.)

Ben. — Bilim ve fazileti lekeleyerek yaşamak ne kötü şey!

O. — Size söylemiştim ya, bizim sağımız solumuz belli değildir; kimseyi üzmez ve herkese söveriz. Bazen şu lapacı abbé d'Olivet ile şişko papaz Le Blanc ve ikiyüzlü Batteux de aramıza karışır. Şişko papazın bütün gürültüsü yemek yiyinceye kadardır. Kahvesini içti mi, kendini bir koltuğa bırakıp ayaklarını şöminenin tablasına dayayarak tüneğinde uyuklayan ihtiyar bir papağan gibi uykuya dalar. Gürültü şiddetlenirse esner, gerinir, gözlerini ovuşturarak: “Ne oluyor, ne oluyor?” der. “Voltaire’in mi, yoksa Piron’un mu daha zeki olduğu tartışılıyor. — Zekâ üzerinde konuşuluyor, beğeniden söz edilmiyor değil mi? Çünkü sizin Piron’da beğeniden eser yoktur. — Beğeniden eser yok mudur? — Yoktur.” Böylece beğeniler üzerine bir tartışma başlar. O zaman ev sahibi eliyle onu dinlemelerini işaret eder. Çünkü özellikle zevk sahibi olduğunu iddia eden odur. “Beğeni” der.. “Beğeni öyle bir şeydir ki” Ne söylediğini ne ben anlarım ne de kendisi.

Arada sırada dostumuz Robbè de aramıza karışır, cinaslı hikâyeler ve bağınaz Jansenistlerin gözleriyle tanık olduğu mucizelerini anlatarak, çok iyi bildiği bir konu üzerinde yazdığı şiirinin bir bölümünü okuyarak bize hoş vakit geçirtir. Şiirlerinden hiç hoşlanmam, ama onu dinlemek hoşuma gider; büyük bir coşkuyla elleri ve kollarıyla jestler yaparak okur. Etrafındaki herkes, “İşte şair diye buna derler!..” diye bağırır. Laf aramızda, bu şiir kafa şişiren karmakarışık bir gürültüden, Babil Kulesi sakinlerinin şamatasından başka bir şey değildir. Aramıza bazen ahmak bir adam da karışır. Sersemin biri gibi görünür, ama şeytan gibi zeki, ihtiyar bir maymun kadar kurnazdır. İnsanda takılmak, alay etmek hevesi uyandıran tiplerdendir. Sanki Tanrı bunları, bir adam yüzüne bakıp hakkında karar verenleri ve budala bir görünüş altında zeki bir adamın, zeki bir görünüş altında bir budalanın bulunduğunu aynalarından öğrenmeleri gerekenleri cezalandırmak için yaratmıştır.. Başkalarını eğlendirmek

için iyi bir insanı alaylarla hırpalamak çok yaygın bir alçaklıktır. Böyle bir adama laf atmaktan hiç geri kalınmaz. Bu aramıza yeni katılanlara kurduğumuz ve hiç kimsenin kurutamadığı bir tuzaktır.

(Bazen bu çılgının insanlar ve insanların karakterleri üzerine yürüttüğü fikirlerin doğruluğu karşısında hayretler içinde kalır, bunu da kendisine söylerdim.)

Kopuklarla düşüp kalkarken insan bir şeyler de öğrenir; böylece önyargılardan kurtularak masumiyetimizi kaybedişimizi telafi etmiş oluruz. Alçaklıkların alenen yapıldıkları kötüler dünyasında bu kötülükler öğrenilir. Hem biraz kitap da okudum.

Ben. — Neler okudunuz?

O. — Teophraste'ı, La Bruyère'i, Molière'i okudum, sürekli olarak da okurum.

Ben. — Çok muhteşem kitaplar.

O. — Bu kitaplar sanıldığından da iyidir. Ama onları kimler okuyabilir?

Ben. — Kavrayışı ölçüsünde herkes.

O. — Neredeyse hiç kimse. Bana okuyanların bu kitaplarda ne aradıklarını söyleyebilir misiniz?

Ben. — Eğlence ve bilgi.

O. — Ama hangi bilgi? Önemli olan bu.

Ben. — Görev bilinci, fazilet sevgisi, kötülüğe karşı nefret.

O. — Ben bu kitaplardan yapılması ve söylenmemesi gerekenleri öğreniyorum. Mesela *Cimri*'yi okurken kendi kendime şöyle derim: İstersen cimri ol, ama bir cimri gibi konuşmaktan kaçın. *Tartuffe*'ü okuduğum zamanlar kendi kendime şöyle derim: İkiyüzlü olabilirsin, ama ikiyüzlü gibi konuşma. Sana faydası dokunan kusurlarını içinde sakla, ama bunları seni gülünç duruma düşürecek şekilde açığa vurma. İnsanların kusurlarını açığa vuran hallerinden, görünüşlerden sakınmak için onları tanımak gerekir; bu yazarlar kusurların bu şekilde dışa vuruluşunu çok mükemmel bir

şekilde tasvir etmişlerdir. Ben daima olduğum gibiyimdir, ama uygun düşecek şekilde davranıp konuşurum. Ahlakçıları küçümseyenlerden değilim. Onlardan, hele ahlakı pratiğe geçirenlerden yararlanılabilir. Kötülük insanlara ara sıra zarar verir; kötülüğün vasıfları insanı sürekli rahatsız eder. Küstah olmak belki de küstah bir yüz ifadesine sahip olmaktan daha iyidir. Küstah karakterli biri başkalarına ara sıra hakaret eder, oysa yüzünden küstahlık okunan kişi daima hakaret eder. Nihayet şunu da söyleyeyim ki bu tür kitapları okuyan yalnız ben değilim. Benim üstünlüğüm, başkalarının içgüdüleriyle yaptıkları şeyi sistematik bir şekilde, doğru bir muhakemeye, gerçeğe uygun ve makul bir bakış açısıyla yapmamdır. Bu yüzden, okuduklarından benim kadar fazla faydalanamadıkları gibi, kendilerini ellerinde olmadan gülünç duruma düşürürler. Oysa ben kendimi istediğim zaman gülünç duruma düşürürüm ve ötekileri çok geride bırakırım. Çünkü beni bazı koşullarda gülünç duruma düşmekten kurtaran aynı marifet, başka koşullarda mükemmel bir şekilde gülünçleşmeyi öğretir. Böyle zamanlarda başkalarının söylemiş olduklarını, okuduklarımı hatırlar, bir hayli yaratıcı olduğumdan bunlara içimden gelenleri de eklerim.

Ben. — Bu sırlarınızı açmakla çok iyi ettiniz. Yoksa sizin çelişkili düşünceler içinde olduğunuzu sanacaktım.

O. — Dedğiniz doğru; çünkü çok şükür, gülünç olmaktan sakınılacak durumlar, gülünç olmayı gerektirecek koşullardan çok azdır. Hem saygın insanların yanında oynanacak en iyi rol soytarı rolüdür. Kralın uzun zamandan beri resmi soytarısı olduğu halde, resmi bir filozofu olduğu hiç görülmemiştir. Bana gelince, Bertin'in, başkalarının ve belki de şu anda sizin soytarınızım, belki siz de benim soytarımsınız. Bilge kişinin asla soytarısı yoktur, soytarısı olan da bilge değildir; bilge olmayan kişi soytarıdır ve belki de kral bile olsa soytarısının soytarısı olur. Âdetler, gelenekler gereğince insanın çıkarına göre iyi veya kötü, bilge veya soytarı, ciddi

veya gülünç, onurlu veya alçak olması gerekir. Fazilet bana servet kazandırmışsa ya faziletli olmuşumdur ya da bir başkası gibi faziletli görünmüşümdür. Soyтары olmamı isterler, olurum; kötü olmaya gelince, bunun bedelini ödeyen yalnız doğadır. Kötü dediğimde sizin dilinizi kullanmış oluyorum. Çünkü yukarıda da açıkladığımız gibi benim fazilet dediğimi siz kötülük, benim kötülük dediğimi siz fazilet olarak nitelendirebilirsiniz. Aramıza Opera-Comique'in yazarları, aktörleri ve aktrisleri, çoğu kez de patronları Corbie, Moette de karıştırlardı; bunların hepsi varlıklı ve yüksek meziyetlere sahip kimselerdir.

Az daha *Avant-Coureur*, *Les Petites-Affiches*, *L'Année Littéraire*, *L'Observateur Littéraire*, *Le Censeur Hebdomadaire*'in¹⁸ büyük edebiyat tenkitçilerini, bu gazeteciler takımını unutuyordum.

Ben. — *L'Année Littéraire! L'Observateur Littéraire* mi dediniz? Ama bunlar birbirlerinden nefret ederler.

O. — Doğrudur, ama yoksullar karavananın başında uzlaşırlar; o melun *Observateur Littéraire*'e lanet olsun! Felaketime o aşağılık, cimri, tefeci küçük papaz sebep oldu. Dün yemek vakti ilk defa etrafımızda belirip hepimizi inimizden kapı dışarı etti. Hava kötü olduğu zaman içimizde arabaya verecek yirmi dört meteliği olan pek şanslıdır! Sabah tepeden tırnağa kadar çamur içinde kalmış, iliklerine kadar ıslanmış olarak gelen arkadaşıyla alay eden akşamleyin arkadaşına benzer bir halde eve döner. Şimdi adını pek hatırlamıyorum, birkaç ay önce içimizden biri bizim kapıya yerleşen Savoie'lı ile adamakıllı kavgaya tutuşmuştu. Aralarında bir alacak verecek meselesi vardı. Alacaklı artık borcunun ödenmesini istiyordu, ötekinin de parası yoktu. Söz konusu papaz dün yemeğe davet edilip başköşeye oturtuldu, sofraya şeref verdiği söylendi. İçeri girer girmez onu fark ettim. "Papaz efendi," dedim, "demek başköşede oturuyorsunuz?"

18 Dönemin ünlü edebiyat dergileri ve gazeteleri. (y.h.n.)

Eh bugünlük hayatınızdan memnun olabilirsiniz. Ama yarın bir yana, öbür gün de onun bir yanına kayacaksınız Böylece vaktiyle sizden önce bir keresinde benim, benden sonra Fréron'un, Fréron'dan sonra Dorat'nın, Dorat'dan sonra da Palissot'nun kuruldukları yerden düşe düşe gelip, sizin gibi bir zavallı ve sıradan biri olan benim yanımdaki yerde karar kılacaksınız. Siz ki *siedo sempre come un maestro cazzo frà duai coglioni*.”¹⁹

Pek keyifli bir adam olan ve her şeyi iyi yanından ele alan papaz gülmeye başladı; gözlemlerimin ve yaptığım karşılaştırmaların ne kadar doğru olduğunu sezen matmazel gülmeye başladı; papazın sağında, solunda, biraz yakınında oturanların hepsi gülmeye başladı. Ev sahibinden başka herkes gülüyordu, bana kızdığı için baş başa olsaydık hiç umursamayacağım sözler söyledi: “Siz küstahın birisiniz. — Biliyorum, ama beni evinize bu yüzden almıştınız. — Utanmazın birisiniz. — Herkes kadar. — Sefil bir adamsınız. — Öyle olmasam burada işim ne?.. — Sizi kapı dışarı edeceğim. — Yemekten sonra zaten kendim gideceğim. — Ben de zaten böyle yapmanızı söyleyecektim.”

Yemeğe devam edildi. Her şeyin tadına baktım. İyice yiyip içtim, çünkü sayın mideme karşı şimdiye kadar asla saygıda kusur etmiş değilimdir. Sonra kalktım, gitmeye hazırlandım, herkesin önünde gideceğimi söylediğim için sözümü yerine getirmem gerekiyordu. Evin içinde bastonumla şapkamı olmadıkları yerlerde arayarak epeyce vakit geçirdim. Ev sahibinin yeniden küfürler yağdırmaya başlayacağını, birinin araya gireceğini ve barışacağımızı umuyordum. Döndüm, durdum, çünkü içimde hiç kin yoktu. Ama ev sahibi, Homeros'un Apollon'unun Grek ordularının üstüne ok yağdırdığı zamankinden daha asık suratlıydı. Takkesini her zamankinden daha fazla kulaklarına kadar geçirmiş,

19 burada iki testisin arasındaki muhteşem bir yükselti gibi oturuyorsunuz. (y.h.n.)

çenesini avuçlamış, bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Evin küçük hanımı yanıma sokulmuştu. “Matmazel olağanüstü bir şey mi oldu? Ben her zamankinden farklı mı davrandım? — Çıkıp gitsin diyorum. — Gideceğim, ama ona karşı saygıda kusur etmiş değilim. — Affedersiniz, papaz efendiyi davet ediyoruz ve... — İşte bu papazı davet etmek ve benim gibi bir sürü ciğeri beş para etmezi evine sokmakla asıl kendine saygıda kusur eden o oldu... — Hadi Rameau, papaz efendiden af dile de bu iş kapansın. — İşim kalmadı bir de ondan af dileyeceğim. — Hadi, hadi, göreceksin her şey yoluna girecek...” Elimi tuttular, beni papazın oturduğu koltuğa doğru sürüklediler, kollarımı uzattım, gözlerimi âdeta hayranlıkla süzerek papaza baktım. Zaten papazdan af dilemeyen kim vardı ki? “Papaz efendi... Bütün bunlar çok gülünç şeyler, doğru değil mi?” dedim ve gülmeye başladım. Papaz da güldü. Böylece papazın gönlünü almıştım. Şimdi sıra ötekine gelmişti. Ona bambaşka bir maval okumak gerekiyordu. Nasıl af dileyeceğime bir türlü karar veremiyordum... Matmazel ile aralarında şöyle bir konuşma geçti: “Efendim, bu kaçık... — Çoktandır canımı sıkıyor. Adını bile duymak istemem. — Kızdınız. — Evet, çok kızdım. — Bir daha böyle şeyler yapmayacak. — Böyle her serserinin sözüne...”

Matmazel ona sokulmaktan korktuğuna ve aşağıdan alarak konuştuğuna göre ev sahibinin aksiliği tutmuş olabilirdi ya da söylediklerimi yanlış anlamış veya ben kötü bir laf etmiştim, bu yüzden işler büsbütün çatallaştı. Amma da tuhaf şey! Beni tanımıyor muydu? Benim de çocuklar gibi olduğumu ve bazen altıma kaçırırverdiğimi bilmiyor muydu? Sonra Tanrı bilir ya, hiç durmadan onu eğlendirmeye çalışırım. Sabahtan akşama kadar oynatılan bir kukla çelikten de olsa aşınır. Onların can sıkıntısını gidermem gerektiğini biliyorum, ama arada bir kendimi de eğlendirmem gerekmez mi? Bütün bu karmaşanın ortasında aklıma gelen

şeytani bir düşünce küstahlaşmama ve kibirli bir tavır takınmama yol açtı: Benden vazgeçemeyecekleri kadar önemli biriydim.

Ben. — Evet, ben de onların çok işine yaradığınızı düşünüyorum. Ama onlar sizin işinize daha fazla yarıyor. Siz keyfiniz istediğinde bu kadar iyi bir ev bulamazsınız, ama onlar kaybettikleri bir soytarının yerine yüz tanesini koyabilirler.

O. — Benim gibi yüz soytarı ha! Sayın filozof, soytarılar sandığınız kadar kolay bulunmuyor. Evet, sıradan soytarılardan sayısı az değil. Budalalığa yetenekten ve faziletten daha çok önem veriliyor. Ben kendi türümde çok nadir rastlanan bir örneğim. Şimdi bensiz kalınca ne yapıyorlar? Uyuz köpekler gibi canları sıkılıyordur. Ben tükenmez bir münasebetsizlik fıçasıydım. Her an onları gözlerinden yaş getirinceye kadar güldüren bir nükte yumurtlardım. Ben oradayken tımarhanedeki kaçıkları seyrediyormuş gibi eğlenirlerdi.

Ben. — Ama sizin de sofrada bir yeriniz, yatağınız vardı, giysilerinizi alıyorlardı, ayda bir de harçlık veriyorlardı.

O. — Hıh, işi hep onlar açısından ele alıyorsunuz; ama verdiğim hizmetler konusunda tek bir söz etmiyorsunuz. Ortalıkta yeni bir piyes yazıldığı söylentisi dolaştığında, yazarı buluncaya kadar Paris'in bütün tavan aralarına tırmanmam, ne yapıp edip eseri okumam, sonra da piyesteki bir rolü tanıdıklarımın birinin mükemmel bir şekilde oynayacağını ustalıkla ima etmem gerekir... “Aman, kim bu? Lütfen söyleyin... — Kim mi? Güzel soru! İnceliğin, kibarlığın, güzelliğin ta kendisi... — Yoksa matmazel Dangeville mi, tanır mısınız onu? — Evet biraz, ama onu tercih etmem. — Kim o halde?” Alçak sesle adını söylerim. — “O mu? Evet, o.” diye utanarak tekrar ederim. Çünkü arada sırada utandığım olur. Bu ad söylenir söylenmez beylerin yüzünün nasıl buruştuğunu, başka zaman da kahkahalarla nasıl güldüklerini görmelisiniz. Yine de ister hoşlansın, ister hoşlanmasın

bizim aktrisi yemeğe götürürdüm, teklifimi kabul etmekten korkarak surat asar, teşekkür etmekle yetinirdi. Görüşme başarılı geçmezse bana nasıl davrandıklarını görmeli: Meğer ne beceriksiz, ne sersem, ne ahmak bir herifmişim. Bir işe yaramazmışım, bana içirilen bir bardak su kadar bile değerim yokmuş. Piyas oynandığı zaman iş büsbütün kötüleşir. O zaman bir seyirci kalabalığının haklı yuhalamaları arasında kahramanca oturmam, bir köşede tek başına çınlayan alkışlarımı duyurmam, hatta aktrise çalınan ısıklara ara verdim ve kulağımın dibindeki şu fısıldaşmalara katlanmam lazım: “Kadının kılık değiştirmiş uşağı olmalı... Şu rezili susturalım!” Beni buna zorlayan şeyin ne olduğunu bilmiyor, sadece budalalığımı veriyorlardı, hâlbuki asıl sebebi bilseler mazur görürlerdi.

Ben. — Bu sebep demek sizi medeni kanunları çiğnemeye kadar götürüyordu.

O. — Sonunda beni tanıdılar: Ah! Rameau'ymuş... dediler. Başka bir anlama çekilen tek başıma alkışlayışımın gülünçlüğünden kurtulmak için ortaya birkaç alaylı söz atmaktan başka çare yoktu. Bu kalabalığa karşı koyabilmek için insanın büyük bir menfaati olması lazım geldiğini, bütün bu angaryaların bir altından fazla değeri olduğunu kabul edersiniz herhalde.

Ben. — Niçin yardım istemediniz?

O. — Bazen yardıma geliyordu, ama onu ben çağırmyordum. İşkence yerine gitmeden önce hafızamı matmazele belli bir vurguyla söylenecek parlak sözlerle dolduruyordum. Bunları unuttur yahut birbirine karıştırırsam yolda tır tır titrerdim, çünkü evde nasıl bir gürültü kopacağını tahmin edemezsiniz. Sonra evde de bakılacak bir sürü köpek vardı. Doğrusu bu görevi kabul ederken aptalca davranmışım. Bundan başka bakmam gereken kediler de vardı. *Micou* gömleğimin kolunu, yahut elimi yırtan bir pençeyle beni ödüllendirdiğinde pek sevinirdim. *Criquette* sancılandığında

karnını ovmak benim işimdi. Matmazelin eskiden baş ağrıları vardı, şimdi sık sık sinirleniyor. Benim yanımda açığa vurmaktan çekinilmeyen ufak tefek rahatsızlıkların lafını bile etmiyorum. Hadi bunu sineye çekelim. Zaten hiçbir zaman onları zor duruma düşürmek iddiasında bulunmadım.

Bilmem nerede okumuştum: *Büyük* lakabıyla anılan bir prens varmış. Arada sırada, metresinin klozetine kurulmuş. Böyle şeyler içli dışlı kimselerin yanında çekinilmeden yapılır. O günlerde ben de onlarla çok içli dışlıydım. Ben samimiyetin ve rahatına düşkünlüğün havarisiyimdir. Onlara örnek olduğumda bana gücenmezlerdi. Beni kendi halime bıraktırlardı. Ev sahibini size tarif etmiştim. Matmazel çekilmez olmaya başlamıştı. Onun için söylenenleri duymalıydınız.

Ben. — Siz de bu dedikoduları yapanlardan mıydınız?

O. — Neden olmayayım?

Ben. — İnsanın iyilik gördüğü kimseleri gülünçleştirmesi büyük saygısızlıktır da ondan.

O. — Ama yanına sığınanları iyilik yaptığı için aşağılamak daha kötü değil mi?

Ben. — İyilik yapılan adam aşağılığın biri olmasa, iyilik eden böyle bir şey yapmaya kalkamaz.

O. — Ama bu adamlar gülünç olmasalar bu hoş hikâyeler ortaya çıkmazdı. Üstelik onların kendilerini gülünç duruma düşürmeleri benim suçum mu? Gülünç duruma düşmeleri, ihanete uğramaları, hiçe sayılmaları benim suçum mu? Bizim gibilerle düşüp kalkanlar biraz sağduyulu olsalar isimlerinin az çok lekeleneyeceğini düşünürler. Bizi yanlarına aldıklarında menfaat düşkünü, aşağılık ve hain adamlar olduğumuzu bilmiyorlar mıydı? Mademki biliyorlardı, o halde mesele yok. Aramızdaki gizli bir anlaşma gereğince bize iyilik yapılacak, fakat biz er geç yapılan iyiliğe kötülükle karşılık vereceğiz. İnsanla papağanı ve maymunu arasında da böyle bir anlaşma yok mu? Le Brun misafiri ve dostu Palissot niçin aleyhinde konuştu diye

feryadı basar, Palissot bunları söylemek zorunda kalmıştır, kabahat Le Brun'dedir. Poinsinet, Le Brun için yazdığı hicviyeyi Palissot'nun kendine mal etmesi karşısında feryadı basar. Palissot, Poinsinet'nin Le Brun için yazdığı hicivleri kullanmak zorunda kalmıştır, ama kabahat Poinsinet'dedir. Küçük papaz Rey, Palissot metresini elimden aldı diye feryadı basar, ama insan metresini Palissot gibi bir adamla tanıştırdığında onu kaybetmeyi göze almış demektir; Palissot yapması gerekeni yapmıştır, kabahat papaz Rey'dedir. Helvetius, Palissot beni sahnede berbat bir adam olarak tanıttı diye feryadı basar. Hâlbuki tedavi olmak, yiyip içmek ve giysiler satın almak için ondan aldığı parayı hâlâ geri vermemiştir. Her türlü kepezeliği yapabilen, gönlünü eğlendirmek için arkadaşına dinini inkâr ettiren, ortaklarının malını aşırı, paradan başka dini imanı olmayan, hayatına yaptığı rezaletler ölçüsünde değer veren ve sahnede geçmişte ve gelecekte bir benzeri daha olmayan rezil bir hergele olarak tanıtılmasına neden olacak kadar hayâsızlaşan bir adamdan başka ne beklenir ki? Hayır, kabahat Palissot'da değil Helvetius'dadır. Genç bir taşralıyı Versailles'daki hayvanat bahçesine götürdüklerinde, biçare budalalık edip elini kaplanın ya da panterin kafesinin parmaklıklarından içeri soksa ve kolu yırtıcı hayvanın ağzında kalsa kabahat kimdedir dersiniz? Bütün bunlar sessiz anlaşmada yazılıdır. Unutanın yahut bilmeyenin vay haline. Ben bu evrensel ve kutsal anlaşmaya dayanarak kötü denilen nice adamı temize çıkarır, kabahatin budalalık edenlerde olduğunu ispat edebilirim! Evet şişman kontes, kabahat sizin. Aşağılık olarak andığınız adamları etrafına toplayan ve onların yaptığı alçaklıklar yüzünden onurlu insanların gözünden düşen siz değil misiniz? Onurlu insanlar ve alçaklar yapmaları gerekeni yaparlar, onları etrafınıza topladığınız için siz kabahatlisiniz. Bertin metresiyle rahat, tatlı bir ömür sürseydi, evlerine yetenekli, faziletleriyle tanınmış kimseleri davet etselerdi, baş başa, se-

vişerek geçirdikleri tatlı zamanlarından ayırdıkları saatlerde aydınlardan oluşan küçük bir çevreyle bir araya gelselerdi, onlara dil uzatan, dedikodu yapan olur muydu? Ama ne oldu? Layığını buldular, tedbirsizliklerinin cezasını çektiler. Şunu da söyleyeyim ki ulu Tanrı şimdiki Bertin'lerin hakkından gelmek ödevini bizlere yüklediği gibi gelecekteki Messenge'larla Bertin'lerin hakkından gelme görevini bize benzeyen yeğenlerimize vermiştir. Ama işe bakın ki biz bu adil kanunları budalalara uygularken, bizi olduğumuz gibi tasvir eden siz bu adil kanunları bize uyguluyorsunuz. Bu kadar alçakça alışkanlıklarımız varken, herkesin bize saygı göstermesini isteseydik, ne derdiniz? Çıldırılmış olduğumuz. Yaradılıştan kötü, aşağılık adamlardan onurlu davranışlar umanlar akıllıca bir şey yapmış olurlar mı? Bu dünyada her davranışın layık olduğu bir karşılık vardır. İki tür savcı vardır. Biri kapınıza dayanıp topluma karşı işlenen suçları cezalandırır, diğeri doğadır. O, kanunların çerçevesinin dışında kalan bütün kusurların yakasına yapışır. Kadınlara çok düşkünseniz derinizde çibanlar çıkar; gece gündüz sefahat âlemlerinde yaşıyorsanız tıknaf olursunuz; evinizin kapısını abuk sabuk adamlara açar, onlarla düşüp kalkarsanız, aldatılır, alay konusu olur, alınır, kepaze durumuna düşersiniz. En doğru yol bu hükümler önünde boyun eğmek ve kendi kendine şunları söylemektir: İyi oldu. Sonra silkinip kendine gelmeli ya da sözünü ettiğimiz koşullarda olduğu gibi kalmalı.

Ben. — Haklısınız.

O. — Şunu da söyleyeyim ki ben hiçbir dedikodu uydurmadım, sadece onları aktardım. Dediklerine bakılırsa bir gün sabahın beşinde...

Ben. — Çok edepsizsiniz. Başka şeylerden söz açalım. Konuşmamızın başından beri dilimin ucuna bir soru geliyor.

O. — Neden şimdiye kadar sormadınız?

Ben. — Belki açıklamak istemezsiniz diye düşündüm.

O. — Anlattığım bunca şeyden sonra sizden saklayabileceğim ne olabilir ki?

Ben. — Karakteriniz hakkında ne düşündüğümü merak etmiyor musunuz?

O. — Asla: Çünkü sizin gözünüzde çok iğrenç, çok aşağılık bir adam olduğumu biliyorum; ara sıra kendi hakkımda ben de böyle düşünürüm, ama çok nadiren, ahlaksızlıklarımdan ötürü kendimi ayıplamak yerine kutlarım. Siz beni her anlamda hor görüyorsunuz.

Ben. — Doğrudur; ama neden bütün kirli çamaşırlarınızı ortaya döküyorsunuz?

O. — Büyük bir kısmını zaten biliyorsunuz da ondan. Sonra geri kalanını anlatmanın bana zararından çok yararının dokunacağına inanıyorum.

Ben. — Ne gibi?

O. — İnsan özellikle kötülük konusunda yücelmeye çalışmalı. Küçük bir yankesicinin yüzüne tükürürler, ama eli kanlı bir katile saygı göstermekten kendilerini alamazlar. Cesaretine şaşar kalır, zalimliği karşısında titrerler. İnsan, karakteri bütünlük arz ettiği ölçüde değer kazanır.

Ben. — Ama henüz bu değerli karakter bütünlüğüne ulaşmaktan uzaksınız. Ara sıra prensiplerinizi konusunda tereddütte olduğunuzu fark ediyorum; kötülüğünüzün doğuştan mı geldiği, yoksa sonradan kazanılmış bir özellik mi olduğu pek anlaşılmıyor, sonradan kazanılmış bir özellikse kötülüğünüzün doruk noktasına ulaştınız mı, onu da bilmiyoruz.

O. — Öyle olsun, ama size elimden geldiği kadar her şeyi anlattım. Benden daha usta olanları da söyleyecek kadar alçakgönüllülük etmedim mi? Bouret'yi büyük bir hayranlıkla anmadım mı? Bouret benim türümden insanların en üstünüdür.

Ben. — Peki Bouret'den sonra siz gelirsiniz değil mi?

O. — Hayır.

Ben. — O halde Palissot?

O. — Palissot, Palissot ama yalnız o değil.

Ben. — Peki o halde onunla ikinci sırada yer almak şerefi kimin?

O. — Avignon'lu dönmenindir.

Ben. — Avignon'lu dönme diye birini şimdiye kadar hiç duymamıştım, herhalde çok şaşılacak bir adam olmalı.

O. — Öyledir.

Ben. — Büyük şahsiyetlerin hayatları beni daima ilgilendirmiştir.

O. — Bunu tahmin ediyorum. Bu adam İbrahim Peygamber'in soyundan gelen ve sayısı yıldızlar kadar çok müminin dini önderi olduğuna inanan iyi yürekli birinin yanında yaşıyordu.

Ben. — Bir Yahudinin yanında mı?

O. — Evet bir Yahudinin yanında; ona önce acımış, sonra sevmiş, nihayet büyük bir güven duymaya başlamışlardı. Her zaman böyle olur: Yaptığımız iyiliklere çok güvendiğimiz için, iyilik yaparak ihya ettiğimiz kişilerden sırrımızı saklamayız. İyilik yaptığımız kişiyi pervasızca nankör olmaya zorlamışsak kabahat bizim değil mi? Yahudi bu doğru düşünceyi aklından bile geçirmemişti; dönmeye domuz eti yiyemediğini açıkça söyledi. Şimdi yaratıcı bir zekânın bu itraftan ne faydalar sağlayabileceğini göreceksiniz. Bizim dönme birkaç ay içinde onunla iyice yakınlaştı. Yahudinin gönlünü ve güvenini kazanıp, bütün İsrailoğulları içinde ondan daha candan dostu olmadığına inandıracağı güne kadar böylece devam etti... Adamın ihtiyatlılığına bakın! Telaş etmiyor, dalı sallamadan önce armudun olgunlaşmasını bekliyor; aşırı taşkınlık gösterse planını tehlikeye atabilirdi. Zaten karakterin yüceliği genellikle birbirine uymayan vasıflar arasındaki doğal dengeden doğar.

Ben. — Bırakın şimdi kendi düşüncelerinizi de hikâyenizi anlatın.

O. — Mümkün değil, bazı günler düşünmeden edemem; bu kendi seyrine bırakmam gereken bir hastalıktır. Nerede kalmıştık?

Ben. — Yahudi ile dönme arasında kurulan yakın dostlukta.

O. — Sonunda armut olgunlaşmıştır. Ama dinlemiyorsunuz, niye daldınız öyle?

Ben. — Sizin bazen yüksek, bazen alçak bir ses tonuyla konuşmanızı düşünüyorum.

O. — Aşağılık bir insan hep aynı ses tonuyla konuşabilir mi? Dönme, bir akşam dostunun yanına altüst olmuş, rengi ölü gibi solmuş bir halde gelip titreyerek kısık bir sesle bir şeyler söyler. “Neyiniz var? — Mahvolduk. — Nasıl mahvolduk? — Mahvolduk diyorum, kurtuluş yok. — Anlatın ne oldu? — Bir dakika müsaade edin de kendime geleyim.” Yahudi, “Peki biraz rahatlayın” der. Hâlbuki şöyle demesi daha yerinde olurdu: “Haydi oradan kaşarlanmış madrabaz, ne maval okuyacağını bilmem ama, ne kaşarlanmış madrabaz olduğunu bilirim, bana korkmuş numarası yapıyorsun.”

Ben. — Neden ona böyle söylemesi لازمmış?

O. — Çünkü çok yapmacık davranıyordu, ölçüyü aşmıştı. Bu böyledir, bir daha sözümü kesmeyin. “Mahvolduk... Mahvolduk!.. Kurtuluş yok!” diye bağırıp duruyordu. Sürekli tekrarlanan bu *mahvolduklardaki* yapmacıklığı anlamıyor musunuz? “Bir hain engizisyona sizi bir Yahudi, beni de alçak bir dönme diye ihbar etmiş...” Görüyorsunuz ya bu alçak en iğrenç sözleri yüzü hiç kızarmadan edebiliyor. İnsanın başına gelenleri bu şekilde anlatabilmesi için sanıldığından çok daha cesur olması gerekir. Bu derece alçalmanın ne kadar güç olduğunu bilmezsiniz.

Ben. — Nereden bileyim. Evet, bu alçak dönme...

O. — Sahtekârın biridir. Ama sahtekârlığını ustaca yapar. Yahudi birden fena halde korkar. Sakalını yolmaya baş-

lar, kendini yerlere atar, zaptiyelerin kapıyı çaldığını duyar gibi olur, zihninde bir meydana odun yığıldığını, sırtına *San Benito*'nun²⁰ geçirildiğini canlandırır. “Sevgili dostum, biricik dostum, söyle ne yapalım? — Ne mi yapalım? Yapılacak şey şu: Her zamanki gibi davranmak, kendimizden son derece eminmişiz gibi görünmek. Bu mahkemenin yargılaması hem gizlidir hem de uzun sürer; bu zamandan faydalanıp elde ne var ne yok satmalı. Ardından bir gemi kiralayacağım ya da bir başkasına kiralatacağım, evet bir başkasının kiralaması daha uygun olacak. Hazinenizi işte o gemide saklayacağız. Çünkü amaçları hazinenizi ele geçirmek. Sonra ikimiz de gemiye atlayıp Tanrımıza daha iyi kulluk edebileceğimiz, İbrahim Peygamber'in yasasına ve vicdanımıza korkusuzca uyarak yaşayabileceğimiz bir diyara göç ederiz.” Karar verildi ve uygulandı. Gemi kiralandı, içi yiyeceklerle dolduruldu, tayfalar tutuldu, Yahudinin hazinesi de gemiye konmuştu. Ertesi sabah gün ağarırken yelken açıp yola çıkacaklardı. Artık akşam yemeklerini huzurla yiyip korkusuzca uyuyabilirlerdi. Yarın zalimlerin elinden kurtulmuş olacaklardı. Dönme gece kalkıp Yahudinin cüzdanını, kesesini ve mücevherlerini aşırıp gemiye atladı ve yola çıktı... Hepsinin bu olduğunu, bununla yetindiğini sanıyorsunuz, onun kadar dâhi olmadığınızı anlıyorum. Kavrayışınızı denemek için sizden hâlâ sakladığım bir şeyi bana bu hikâyeyi anlattıklarında tahmin edivermiştim. Dürüst bir adam olmakla çok iyi etmişsiniz, yoksa çok beceriksiz bir madrabaz olurdunuz. Şimdiye kadar anlattıklarımın bakılınca dönme kimsenin benzemek istemeyeceği iğrenç bir ahlaksızdan başka bir şey değildir. Kötülüğündeki yücelik, Yahudi dostunu da kendisinin ele vermiş olmasıdır. Yahudi sabah engizisyonun adamları tarafından yakalandı. Birkaç gün sonra da onun için güzel bir şenlik ateşi yakıldı. İşte böylece dönme, efendimizi çarmıha gerenlerin soyundan gelen bu lanetlinin servetine rahatça kondu.

20 Engizisyonca yakılacak kimselere giydirilen sarı gömlek. (ç.n.)

Ben. — Sizin dönmenin alçaklığı mı, yoksa bunu anlatırken takındığınız tavırlar mı daha korkunç bilemiyorum.

O. — İşte size söylemek istediğim buydu. Olayı nakledişimin korkunçluğu onu duyduğunuz nefretin üzerine çıkarıyor. Beni anlamamanızı, sanatımda nerelere kadar yükselebildiğimi görüp, alçalışımda bile ne kadar doğal olduğumu itiraf etmenizi, beni büyük düzenbazların en ön safına koyacak kadar tanımanızı ve sonra şöyle bağırmanızı istedim: *Vivat Mascarillus, fourbum imperator!*²¹ Haydi bay filozof hep bir ağızdan tekrarlayalım; *Vivat Mascarillus, fourbum imperator!*

Bunları söyledikten sonra füg tarzında bir şarkı söylemeye koyuldu. Melodi bazen gayet ağır ve görkemli, bazen de hafif ve çılginca nağmelerle sürüp gidiyordu. Bazen bas sesleri taklit ediyor, sonra da birden en tiz parçaya geçiveriyordu; kollarını ve boynunu uzatarak bana sesin uzatılacağı bölümleri gösteriyor, sonra kendi bestelediği bir zafer marşını kendi söylüyor, böylece iyi müzikten de ulvi ahlaki değerler kadar anladığını göstermiş oluyordu.

Bana gelince, orada kalmam mı yoksa kaçmam mı, gülmem mi yoksa öfkelenmem mi gerektiğini bilemiyordum. Sözü beni içime doldurduğu büyük korkudan uzaklaştıracak başka konulara çevirmeye karar verdim. Korkunç bir olaydan, iğrenç bir suçtan resim veya şiirden anlayan birinin bir sanat eserindeki güzellikleri anlatması, yahut bir ahlakçının veya tarihçinin kahramanca bir davranışı göklere çıkarması gibi söz eden bu adamla bir arada olmaya artık güçlkle katlanmaya başlamıştım. Farkına varmadan somurttuğumda bunu fark etti ve:

O. — Neyiniz var? dedi. Yoksa rahatsız mısınız?

Ben. — Biraz, ama geçer.

O. — Kasvetli bir düşünceyle bunalmış gibi bir haliniz var.

Ben. — Tam da öyle...

21 Yaşasın Mascarilla, düzenbazların imparatoru! (y.h.n.)

İkimiz de bir müddet sustuk. Bu sırada o ıslık çalıp şarkılar söyleyerek dolaşıyordu. Onu yine yeteneği üzerine konuşturmak için:

Ben. — Şimdi ne yapıyorsunuz? dedim.

O. — Hiç.

Ben. — Bu çok can sıkıcı bir durum.

O. — Ben de az budalalık etmedim. Duni'nin ve bizim genç şarkıcıların musikisini dinlemiştim. Bu da benim yeteneğimin olgunlaşmasına yardım etti.

Ben. — Bu müzik tarzını beğeniyorsunuz demek?

O. — Şüphesiz.

Ben. — Bu yeni şarkıların güzel olduklarını düşünüyor musunuz?

O. — Elbette! Ne güzel bir nağme! Ne gerçekçi, ne güçlü bir ifade!

Ben. — Taklide dayanan bütün sanatların doğada örnekleri vardır. Bir şarkı bestelediği zaman müzisyen neyi örnek olarak alır?

O. — Neden soruna daha yukarıdan bakmıyoruz? Şarkı nedir?

Ben. — Size bunu açıklamanın üstesinden gelemeyeceğimi itiraf edeyim. İşte zaten hepimiz böyleyizdir. Hafızamızda sık sık ve hatta yerinde kullandığımız için anladığımızı sandığımız bazı kelimeler vardır. Aslında bunlar zihnimizde yerli yerine oturmamış kavramlardır. *Şarkı* kelimesini kullandığımda zihnimde bu sözcüğün net bir açıklaması yok; tıpkı siz ve sizin gibilerin *ünlenme*, *ayıplama*, *şeref*, *kötülük*, *fazilet*, *hayır*, *terbiye*, *utanma*, *gülünçlük* kelimelerini söylerken bunlar hakkında net bir fikri olmayışı gibi.

O. — Şarkı, doğal seslerin yahut ihtiras dalgalarının sanatın uydurduğu veya doğanın esinlediği bir ölçüye göre insan sesiyle ya da bir müzik aletiyle taklidinden doğar. Her sanat için gereken sözcükleri kullandığınızda bu tanım resme, güzel söyleme sanatına, heykelciliğe ve şiire de tıpa-

tıp uyar. Şimdi sorunuza gelelim: Müzisyenin veya şarkının modeli nedir? Model canlı ve güçlüyse yüksek sesle ve uygun bir edayla okumaktır, model cansızsa gürültüdür. Yüksek sesle ve uygun bir edayla seslendirmeye bir çizgi dersek, şarkı bunun etrafına yılankavi bir şekilde sarılmış başka bir çizgidir. Şarkının makamı olan bu uygun edayla dile getirme ne kadar güçlü ve gerçekse, onunla uyum içinde olan şarkı da onu o kadar çok noktada kesecektir. Şarkı ne kadar gerçek ise o kadar güzeldir. Bizim genç müzisyenler bunu çok iyi sezmişlerdi. İnsan *Pauvre Diable*²² şarkısını işittiği zaman bir cimrinin sızlanmalarını duyduğunu sanır. Şarkı söylememiş olsaydı, altınlarını gömerken toprağa şu ifadeyle seslenecekti: *Ey toprak, hazinemi koynuna al*. Şu küçük kız da yüreği çarparak, yüzü kızararak, başı dönerek efendisine beni bırakın diye yalvardığı zaman başka türlü mü konuşur? Bu parçalarda birçok duygu, çok değişik vurgu tarzları vardır: Bu ne ulvi bir şeydir bilir misiniz? Ölmek üzere olduğunu hisseden genç adamın söylediği *Mon coeur s'en va!*²³ parçasını bir dinleyin. Şarkıyı, senfoniye dinleyin, sonra bana bu şarkının akışıyla ölmek üzere olan adamın çıkardığı gerçek sesler arasında ne fark olduğunu söyleyin. Size şarkının ölçüsünden değil ifadesinden söz ediyorum. Bir yerde okuduğum şu söz ne kadar doğrudur: *Musices seminarium accentus*, vurgu melodinin kaynağıdır. Bu işte resitatif yapmanın ne güç ve ne önemli bir şey olduğunu anlayın. Güzel bir resitatif haline getirilemeyecek güzel bir ezgi olmadığı gibi, usta bir müzisyenin güzel bir ezgiye dönüştüremeyeceği güzel bir resitatif yoktur. Besteyi iyi bir şekilde icra edenin illa ki güzel şarkı söyleyeceğini anlatmak istemiyorum, ama iyi şarkı söyleyen birinin besteyi iyi bir şekilde icra edememesine şaşarım. Gerçek olduğu için söylediklerimin tamamına inanmalısınız.

22 Lanetlenmiş Bir Yoksulum. (y.h.n.)

23 Kalbim Gidiyor. (y.h.n.)

Ben. — Zihnim bir noktaya takılmış olmasaydı size tamamıyla inanırdım.

O. — Neymiş o?

Ben. — Bu musiki bu kadar ulviyse, ilahi Lulli'nin, Cempera'nın, Destouches'un, Mouret'nin, hatta laf aramızda sevgili amcanızın musikileri biraz yavan olmalıdır.

O. — (Kulağıma şunları söyledi): Burada beni çok kimse tanıdığı için duymalarını istemem, evet amcamın müzik tarzı da öyledir. Doğrusu bu ya, *sevgili üstadım* olduğu için amcamı kayıracak değilim, susuzluktan dilim dışarıda dolaşsam bir bardak su vermez. İsteddiği kadar bir oktav üzerinde, yedinci notadan en ince sese kadar ha, ha, ha, ho, ho, ho, hi, hi, hi, tu, tu, tu, turluttutu diye alçalıp kafa şişiren gürültüleri bir araya getirsin, musikiden biraz anlamaya başlayan ve onu şamatadan ayırmasını bilenler böyle şeylerden hiç hoşlanmayacaklardır. Sıfatı ve mevkii ne olursa olsun kimsenin Pergolèse'in *Stabat*'sını icra etmemesi için bir polis genelgesi yayınlanmalı. Bu *Stabat*'yı cellat eliyle yaktırmalı. Bu melun soytarılar bütün o *Servante Maître*se'leri, *Tracal-lo*'larıyla kafamızı şişirdiler. Eskiden bir *Tancrède*, *Issé*, *Europe Galante*, *Les Indes*, *Castor*, *Les Talents Lyriques* dört, beş, altı ay oynanırdı. *Armide* temsilleri bitmek bilmezdi. Şimdi bunların iskambil kâğıtları gibi birbiri ardından yıkıldığını görüyoruz. Rebel ve Francœur de bu duruma ateş püskürüyorlar. Her şeyin altüst olduğunu, mahvolduğunu, bu panayır müzisyenlerine daha fazla göz yumulursa milli musikiden ümidi kesmek gerekeceğini ve artık bir işlevi kalmayan Académie Royale'in perdelerini kapatacağını söyleyip duruyorlar. Bu sözlerin oldukça doğru bir yanı var. Otuz kırk yıldır her cuma tiyatroya gelen ihtiyar papağanlar eskisi gibi eğlenecek yerde, nedenini anlayamadan canları sıkılarak esneyip duruyorlar ve bunun sebebini kendi kendilerine sordukları zaman da şöyle diyorlar: Bunlar benim ruhuma hitap etmiyor! Bu gidişle Duni'nin kehaneti doğrulanacak.

*Peintre amoureux de son modèle*²⁴ temsili başladıktan sonra, üç dört aya kalmaz Académie Royale'in bulunduğu o meşhur çıkmaz sokakta inler cinler top oynayacak. Budalalar! Kendi senfonilerini bırakıp İtalyan senfonilerini çalmaya koyuldular. Kendi vokal musikilerini önemsemeden senfoni sanki bir sonattan ibaretmiş gibi kulaklarını enstrümanın enginliğinden ve parmakların çevikliğinden kaynaklanan hafifmeşrepliğe alıştıracaklarını sanmışlardı. Locatelli'yi ilk çalan yeni müziğin havarisi olmuştur. Bu masalı başkalarına anlatsınlar! Bizi ihtiras dalgaları ve doğa olaylarını şarkı ve sesle, enstrümanla taklide alıştıracaklar; çünkü müziğin temasının tüm enginliği burada. Fakat biz yine uçuşmalar, hamleler, şerefler, zaferlerden duyduğumuz zevki muhafaza edeceğiz. Git, bak Jean, geliyorlar mı? Müzikal trajedi ve komedi sahnelerine gülüp ağlayacaklarını, kulaklarında İtalyan veya Fransız tiyatrosunun hiddetinin, kininin, kıskançlığının, aşkın gerçek yaralarının, ironilerinin, mizahının yan-kılanacağını, gelecekte de yine *Ragonde*'a yahut *Platée*'ye hayranlık duyabileceklerini, İtalyan dilindeki ahengin, eksiltelerin, devriklemelerin büyük bir kolaylık, kıvraklık ve yumuşaklıkla sanata, harekete, ifadeye, seslerin ölçü değerine neler kazandırdığını anlayacaklarını sandılar. Ancak kendi dillerinin kuruluşunu, boğukluğunu, ağırlığını, kabalığını, monotonluğunu ve ne kadar ukalaca olduğunu anlamamaya devam edecekler. Gözyaşlarını oğlunun ölümüne ağlayan bir ananın gözyaşlarına karıştırdıktan, katliamı emreden bir tiranın buyruğunu işitirken titredikten sonra, kendi peri masallarından, yavan mitolojilerinden, küçük madrigallerinden canlarının sıkılmayacağına inanmışlardır. Bütün bunlar şairin zevksizliğini olduğu kadar ona boyun eğen sanatın düşkünlüğünü gösteren şeylerdir. Budalalar! Böyle bir şey olamaz ve olmamalıdır da. Gerçeğin, iyinin, güzelin hakkını çiğner, fakat sonunda onlara hayran olurlar, ama bu hay-

24 Egidio Duni'nin (1708-1775) bir operası. (y.h.n.)

ranlık uzun sürmez, sonunda esnemeye başlarlar. Esneyin baylar, canınız istediği kadar esneyin, hiç sıkılmayın. Doğanın egemenliğine ve benim Teslis'ime cehennemin kapıları daima kapalı kalacaktır: Baba gerçektir ve iyi olan Oğul'u yaratır ve Oğul güzel olan Kutsal Ruh'u yaratır! Yabancı tanrı mihrabın üstündeki yerli tanrının yanına mütevazı bir şekilde yanaşır, sonra yavaş yavaş güçlenir, bir de bakarsınız günün birinde arkadaşına bir dirsek vurur ve hop! Bizim yerli tanrı yere yuvarlanmış. Dediklerine göre Cizvitler Hıristiyanlığı Çin'de ve Hindistan'da bu şekilde yaymışlar. Jansenistler ne derlerse desinler, amacına gürültüsüz, kansız, şehitsiz, bir tutam saç yolunmadan ulaşan bu politik yöntem pek mükemmeldir.

Ben. — Neredeyse söylediğiniz her şey akla çok yatkın.

O. — Akla yatkın mı dediniz? Ne âlâ! Ama akla yatkın olmaları için çaba harcıyorsam şeytan çarpsın. Bu sözler ağzımdan doğaçlama olarak dökülüyor. Amcamı gördüklerinde Académie'nin müzisyenleri nasıl davranıyorlarsa öyle yapıyorum. Aklıma eseni söylerim. Bir kömürcü sanatı üzerinde herhalde tüm akademi üyelerinden ve dünyanın bütün Duhamel'lerinden daha iyi konuşur...

Bunları söyledikten sonra, *Iles des Fous*'dan, *Peintre amoureux de son Modèle*'den, *Maréchal Ferrant*'dan, *Plaideuse*'den parçalar mırıldanmaya, kahvenin içinde gezinmeye başladı; zaman zaman da kollarını havaya kaldırıyor, gözlerini göğe çevirerek, “Bunlar güzel olarak nitelendiriliyorsa insan nasıl olur da kafasında bir çift kulak taşır ve böyle şeyler sormaya kalkar?” diyordu. Yavaş yavaş coşuyor, alçak sesle şarkı söylerken coştukça sesinin tonunu yükseltiyor, elini kolunu sallıyor, yüzünü buruşturuyor, bedenini eğip büküyordu. Kendi kendime, “Hah! dedim, işte yine sapıttı, muhtemelen şimdi yeni bir gösteri başlayacak...” Dediğim doğru çıktı, birden avazı çıktığı kadar bağırmağa başladı: “Ben zavallı düşkünün biriyim... Efendi-

miz, efendimiz bırakın beni gideyim... Ey toprak, altınlarımı al, hazinemi sakla, ruhum, canım hayatım! Ey toprak!.. Ah işte küçük dostum! *Aspettare e non venire... A Zerbina penserete... Sempre in contrasti con te si sta...*²⁵” Böylece trajik, komik, her çeşitten yirmi otuz İtalyan ve Fransız ezgisini birbirine karıştırarak geveliyordu. Bazen çok aşağı perdeden, basso kantanteyle cehennemlere kadar iniyor, bazen de en ince kadın sesini taklit edip haykırarak göklere yükseliyordu. Bu sırada da birbiri ardına kızgın, yumuşak, azametli, alaycı edalar takınarak bazı şarkıcıların yürüyüşlerini, pozlarını, jestlerini taklit ediyordu. Bir an için ağlayan bir genç kıza dönüşüp onun yapmacıklıklarını taklit ediyor, ardından bir papaz, bir kral, bir tiran olup dehşet saçıyor, buyuruyor, coşuyor, nihayet bir köleyi canlandırıp boyun eğiyor; alçalıyor, yakınıyor, sızlanıyor, gülüyor, ama söylediklerinin anlamında, ses tonunda, canlandığı karakterin ifadesinde ölçüyü asla kaçırmıyordu. Satranç oynayanlar masalarından kalkıp etrafına toplanmışlardı. Kahvenin camekânlarının önü yoldan geçerken gürültüyü duyup duranlarla dolmuştu. Her taraftan kahkahalar yükseliyordu. O hiçbir şeyin farkına varmıyor, çılgınlığı andıran bir coşkuyla âdeta aklını kaybetmiş gibi şarkı söylemeye devam ediyordu. Aklını başına toplayacağı şüpheliydi, belki de onu böyle Jomelli’nin *Lamentation*’larından bir parçayı söylerken bir arabaya atıp tımarhaneye götürmekten başka çare yoktu. Her parçayı, her parçanın en dokunaklı bölümünü tamamıyla hakkını vererek inanılmaz bir canlılıkla söylüyordu. Bu güzel resitativte peygamberin Kudüs’ün perişanlığını anlatışını gözyaşları içinde söylemiş, herkesi ağlatmıştı. Şarkının inceliğinin vurgulanışı, ifadenin gücü ve ıstırabın dile getirilişi eksiksizdi. Şarkında müzisyenin büyük ustalık gösterdiği bölümleri özellikle vurguluyor, sıra enstrümanlara gelince güfteye ara

25 Beklemek veya gelmemek... Zerbina’da diye düşünürdünüz... Daima senin karşında durur... (y.h.n.)

veriyor, sonra yeniden güfteye geçiyordu. Parçayı bütünlüğünü muhafaza ederek, hiçbir notayı kaçırmadan dile getirirken ruhlarımızı ele geçiriyor, onları şimdiye kadar hiç hissetmediğim garip duygulara sürüklüyordu. Onu hayranlıkla izliyor muydum? Evet. İçimde merhamet duyguları uyanmış mıydı? Evet. Ama bu duygulara karışan hafif bir gülünçlük onların yoğunlaşmasını engelliyordu.

Onu farklı enstrümanları çalarmış gibi yaparken görseydiniz kahkahadan kırılırdınız. Avurtlarını şişirip, boğuk bir ses çıkararak trompet ve fagot çalıyor; obua çalmak için de genzinden keskin bir ses çıkarıyordu. Yaylı sazlarda birbirine en yakın sesleri çıkararak sesini inanılmaz bir çabuklukla titreştiriyor, pan flütü ıslıkla çalıyor, flüte geçince güvercinler gibi kuğuruyordu. Yüksek sesle şarkılar söyleyerek, çılgınlar gibi çırpınarak dansörlerin, dansözlerin, şantörlerin, şantözlerin görevini tek başına üstleniyor, bir rolden diğerine geçerken kâh koşuyor, kâh gözleri alevler saçan bir çılgın gibi ağzı köpükler içinde olduğu yerde duruyor, tek başına bütün bir orkestrayı, bütün bir lirik tiyatroyu canlandırıyor.

Bunaltıcı bir sıcak vardı. Alnının kırıksıklarından yanaklarına süzülüp akan terler, saçlarının pudrasına da karışarak ceketinin yakasına sızıyordu. Görseniz neler yapıyordu? Ağlıyor, gülüyor, içini çekiyor, etrafını kızgın, duygulu, sakın bakışlarla süzüyordu. İstirapla kendinden geçen bir kadına, ümitsizlikle çırpınan bir bahtsız, yükselen bir tapınağa, batan güneşle susmaya başlayan kuşlara, ıssızlığın içinde akıp giden serin bir ırmağa, dağlardan inen bir sele, fırtınaya, bir kasırgaya dönüşüyor, can çekişenlerin, rüzgârların ısıklıklarına, gök gürültülerine karışan feryatlarıyla haykırıyor, bize bütün karanlığıyla geceleri, gölgeleri ve sessizliği yaşıtıyordu. Çünkü sessizlik bile seslerle ifade edilebilir. Artık kendinde değildi.

Yorgunluktan tükenmiş olarak, tıpkı derin bir uykudan uyanan, yahut yoğun düşlerden sıyrılan bir adam gibi

hareketsiz, şaşkın, sersemlemiş bir halde durdu; nerede bulunduğunu anlamak isteyen yolunu kaybetmiş bir adam gibi etrafına bakındı; gücünü ve zihnini toparlamaya çalıştı. Gayriihtiyari bir hareketle terini sildi. Ne yaptığını bilmeyen, kendini tamamıyla kaybetmiş, uykudan uyandığında etrafına bir yığın insanın toplandığını fark etmiş bir adamın edasıyla haykırdı: “Neler oluyor baylar? Niye böyle gülüyorsunuz? Bu şaşkınlığınız neden?” Sonra sözlerine şunu ekledi: “İşte müzik ve müzisyen dediğin budur! Bu arada baylar, Lulli’nin bazı parçalarını küçümsememek lazım. *J’attendrai l’aurore* sahnesini sözlerini değiştirmeden benden iyi becerebilen varsa ortaya çıksın. Campera’nın bazı ezgilerini, amcamın keman parçalarını, gavot dansı nağmelerini, askerlerin, tanrılara sungu sunan rahiplerin giriş sahnelerini kötülemek doğru olmaz. *Solgun meşaleler, Karanlıklardan daha ürkütücü gündüzler, Tartarus’un tanrısı, Unutuluşun tanrısı...*” Burada sesini yükseltti; komşular pencerelere üşüştiler, biz de parmaklarımızla kulaklarımızı tıkadık. Sözüne devam etti: “İşte bunun için körük gibi ciğerler, gür bir ses lazım. İnsanlar neyin bestelenebileceğini ve müzisyene neyin uygun gelebileceğini hâlâ bilmiyorlar. Lirik şiir daha yeni doğmakta; ama Pergolèse’i, *le Saxon*’u, *Terradeglias*’yı, *Taretta*’yı dinledikçe ve *Mètastase*’ı okudukça bu işi başarmaları gerekir.”

Ben. — Ne dediniz? Quinault, La Motte, Fontenelle bundan bir şey anlamazlar mı?

O. — Yeni üslup için öyle, onların o sevimli şiirleri arasında bestelenmeye uygun peş peşe altı mısra bulamazsınız. Bunlar çok ustalıkla söylenmiş özdeyişler, hafif, tatlı ve ince madrigallerdir, fakat bunların bizim sanatımız bakımından ne kadar değersiz olduklarını anlamak için Demosthenes’in kiler de dâhil olmak üzere en etkileyicilerini bile yüksek sesle okutmanız yeter, o vakit bütün bu parçalar size soğuk, ağır, monoton gelecektir. Yani bunların bir teki bile bir şarkıya esin kaynağı olamaz; La Rochefoucauld’nun *Maximes*’leriy-

le, Pascal'ın *Pensée*'lerini bestelemeyi onlara tercih ederim. Bize uygun gelen ihtirasın hayvanca haykırışını notaya dökmektir; ifadelerin iç içe geçmesi, cümlelerin kısa, anlamın belirsiz olması lazımdır. Müzisyen bunların her parçasıyla istediği gibi oynayabilmeli, bir kelimeyi atlamalı yahut tekrarlamalı, eksikliğini hissettiğini ilave edebilmeli, bozmadan altüst edebilmelidir. İşte bu sebeplerden ötürü Fransız lirik şiiri, devriklemeli tümceler kullandıkları için bu avantajları barındıran dillere göre daha büyük bir zorluk gösterir... *Barbar, zalim, sapla hançerini göğsüme; işte ölümcül darbe-yi bekliyorum; haydi korkma vur... Ah! Tükendim, ölüyorum... İçimde kutsal bir ateş tutuşuyor... Zalim aşk, benden ne istiyorsun?.. Bana keyfini sürdüğüm huzurlu yaşamımı, muhakeme gücümü geri ver...* Tutkuların güçlü, müzisyenin ve lirik şairin aşırı duyarlı olması gerekir.. Müzik parçası bir sahnenin son sözleri gibidir. Bunun için bize nidalar, ünlemler, duraklamalar, söze ara vermeler, onaylar, inkârlar lazımdır. İçtenlikle haykırmalı, seslenmeli, inlemeli, ağlamalı ve gülmeliyiz. Sadeliğe, doğallığa gölge düşüren nüktelere, o büyük sözlere, o derin düşüncelere yer yok. Aktörlerin oyunlarının ve repliklerinin bize model olabileceğini sanmayın. Sakın ha! Daha kararlı, daha doğal, daha gerçekçi olmamız gerekir. Dil ne kadar monoton, ne kadar yalınsa tutkunun herkesi sürükleyen sadeliğine o kadar ihtiyacımız vardır. İşte bunu da hayvanın haykırışı, yahut tutkulu bir adam ifade edebilir.

O bana bunları söylerken, etrafımızdaki kalabalık ya hiçbir şey duymadığı, yahut söylediklerini anlamadığı için dağılmıştı. Çünkü çocuklar da yetişkinler gibi, yetişkinler de çocuklar gibi öğrenmekten çok eğlenmeyi severler. Herkes yine oyununa koyulmuş, biz de köşemizde yalnız kalmıştık. Küçük bir iskemleye oturup başını duvara yasladıktan sonra kollarını iki yana bırakıp gözlerini hafifçe kapatarak bana:

O. — Neyim var bilmiyorum, dedi. Buraya geldiğimde kendimi dinç ve canlı hissediyordum. Şimdi her tarafım sızlıyor, on fersah yol yürümüş gibi bitkinim, birdenbire halsizleştım.

Ben. — Soğuk bir şey içmek ister misiniz?

O. — Memnuniyetle. Gücüm tükendi, takatım kesiliyor, göğsümde hafif bir ağrı var. Nedenini bilemiyorum, ama neredeyse her gün böyle oluyorum.

Ben. — Ne istersiniz?

O. — Siz ne isterseniz. Müşkülpesent değilimdir. Yoksulluk bana her şeye alışmayı öğretti.

Bira ve limonata getirttim; bizimki büyük bir bardağı iki üç defa boşalttı; sonra yeniden canlanmış gibi kuvvetle öksürdü, silkindi ve yine söze koyuldu:

O. — Söyler misiniz sayın filozof, İtalyan Duni gibi bir yabancının bize musikimize canlılık vermeyi ve şarkımızı güfteyi bozmadan bütün hareketlere, bütün ölçülere, bütün entervallere, bütün söyleyişlere uydurmayı öğretmesini son derece tuhaf bulmuyor musunuz? Aslında bu çok güç bir iş değildi. Sokakta bir dilencinin sadaka isteyişini, hiddetle köpüren bir adamı, kıskanç ve öfkeli bir kadını, ümitsiz bir âşığı, bir dalkavuşu, evet, sesini yumuşatan, yapmacık bir tonla heceleri uzatan bir dalkavuşu, tek kelime ile müzisyene model olmayı hak eden bir tutku sahnesini duyan kişi iki şeyi fark eder: Önce uzun ve kısa hecelerin sabit bir sürelerinin olmadığını, hatta süreleriyle aralarında belirli bir bağlantı bulunmadığını; ardından da tutkunun güfteyi dilediğince şekillendirdiğini, en geniş entervalleri kullandığını, büyük bir kederle: “Ah! Ne kadar bahtsızım!” diyen insanın vurgu hecesini frekansı en yüksek ve en tiz sesle dile getirdiğini ve diğer heceleri en pes ve frekansı en düşük seslere doğru alçalarak söylediğini, oktav hatta daha geniş bir enterval çıkardığını ve her tutkuya kulağı rahatsız etmeden, uzun ve kısa hecelerin dingin söylevin uzunluğunu ya da kısalığını

etkilemesine izin vermeden uygun bir melodi verdiğini... *Armide*'in bir parçasını, *Le vainqueur de Renaud*'yu, *Obeissons sans balancer*'yi... *Les Indes galantes*'ı söylediğimiz zamandan beri ne kadar yol almışız... Bütün bunlar müzikle ifadenin birer harikası! Fakat şimdi bu harikalara acıyarak omuz silkiyorum. Bu gidişle sanat nereye varacak bilmem. Bu arada bir şeyler içelim.

Ne yaptığını bilmeden iki üç kadeh yuvarladı. Dalgınlıkla sürekli olarak elini uzattığı şişeyi başka yere koymasam, demin tükendiği gibi şimdi de boğulacaktı.

Ben. — Müzik sanatının güzellikleri hakkında bunca incelikli düşünceniz, bunca hassasiyetiniz olduğu halde, ahlakın güzelliklerine ve faziletin çekiciliğine gözlerinizi kapamanızı anlayamıyorum.

O. — Kuşkusuz söylediklerinizi hissedecek duygudan yoksunum ve sanırım bu hususlara hassas olan sinir tellerim ne kadar uğraşırsa uğraşınsınlar titreşmiyor ya da belki hep iyi müzisyenlerle ama kötü adamlarla düşüp kalkmış olabilirim, böylece kulağım hassaslaşırken yüreğim körelmiştir. Üstelik bir de soyaçekim meselesi var. Ben babama benzemişim; babamın tohumu sert ve katıydı ve bu lanet ilk tohum kendisinden gelenleri de kendine benzetmiştir.

Ben. — Çocuğunuzu sever misiniz?

O. — O küçük vahşiyi çok severim! Onun için deli olurum.

Ben. — Babanızdan gelen o lanet özelliğin onu etkilememesi için ciddi bir şekilde uğraşacak mısınız?

O. — Uğraşacağım, ama sanırım boşuna. İyi bir adam olacak gibi görünürse ona hiç ilişmeyeceğim. Ama soyaçekim yüzünden babası gibi bir serseri olacaksa, dürüst bir adam yapmak için katlanacağım zahmetlerin ona çok zararı dokunacaktır. Eğitim soyaçekimin etkilerini azaltacağı için çocuk kendini farklı yönlerle çeken iki kuvvetin arasında kalacak ve bu yüzden iyilikte de kötülükte de yaya kalmış

biçareler gibi hayat yolunda bocalayıp duracak. İşte sıradan adam sözü bunun için bizce acizliği ve en büyük hakareti ifade eder. Büyük bir serseri nihayetinde büyük bir serseridir, ama asla sıradan bir adam değildir. Soyaçekimin üstün gelip onu benim bulunduğum kepezeliğin son kertesine sürükleyinceye kadar uzun bir zaman beklemesi, ömrünün en güzel yıllarını boşa geçirmesi gerekecek. Şimdilik hiç karışmıyorum, kendi haline bıraktım. Şimdiden açgözlü, sinsî, dal-kavuk, tembel ve yalancı olduğunu görebiliyorum. Soyunu inkâr etmesinden korkuyorum.

Ben. — Size tıpatıp benzemesi için ona müzik eğitimi verecek misiniz?

O. — Onu müzisyen yapmak mı? Bazen dişlerimi gıcırdatarak ona bakarken, eğer tek bir nota öğrenmeye kalkarsan boynunu koparırım derim.

Ben. — Neden böyle yapacaktıysınız, söyleyin lütfen...

O. — Musiki ona bir şey kazandırmaz da ondan.

Ben. — Çok şey kazandırır.

O. — Evet ama yetenekliyse. Fakat kim çocuğunun büyük bir müzisyen olacağını söyleyebilir? Bire bin bahse girerim ki benim gibi zavallı bir gıygıycı olacak. Bir çocuğu büyük bir krallığı yönetecek bir kral olarak yetiştirmenin bir kemancı olarak yetiştirmekten çok daha kolay olduğunu biliyor musunuz?

Ben. — Sefahat ve gösteriş içinde yaşayan, hiçbir ahlaki değeri olmayan bir toplumda vasat da olsalar hoş yeteneklerin bir kişiyi kolayca servet sahibi yapabileceğini düşünüyorum.

O. — Şüphesiz servet dünyanın en değerli şeyidir. Altın her şeydir. Altınsız hiçbir şey olmaz. Bunun için oğlumun kafasını ileride yoksulluğa düşmek pahasına unutacağı parlak vecizelerle dolduracak yerde, cebimde bir altın varsa –ki bu her zaman olağan bir şey değildir– gelir karşısına dikilirim. Altını cebimden çıkarıp ona hayranlıkla gösterir, gözlerimi

gökyüzüne kaldırıp altını öperim. Kutsal altının önemini daha iyi anlatmak için değerlerini bir bir sayıp döker, onunla neler alınabileceğini parmaklarımla saya saya anlatırım, şık bir kürk ceket, güzel bir şapka, kutularca çörek alınabileceğini söylerim. Sonra parayı cebime koyup odanın içinde kibirle dolaşırken elimle cebime vururum. Böylece bu kendimden emin tavırlarımın cebimdeki altından kaynaklandığını anlatmış olurum.

Ben. — Bundan daha iyisi can sağlığı. Ama paraya bu kadar değer veren bir çocuk günün birinde...

O. — Ne demek istediğinizi anlıyorum. O zaman göz yummak lazım. Sakıncası olmayan hiçbir ahlaki ilke yoktur. En kötü ihtimalle bir çeyrek saatlik bir sıkıntıdan sonra hepsi geçer.

Ben. — Bu kadar makul ve cüretkâr görüşlerinizi dinledikten sonra, çocuğunuzu bir müzisyen olarak yetiştirmenizin iyi olacağında ayak direyeceğim. Önemli şahsiyetlere yaklaşmak, onların keyiflerine hizmet etmek ve bu arada da kendi çıkarını kollamak için bundan daha iyi bir yol bilmiyorum.

O. — Doğru, ama benim daha güvenilir ve onu başarıya daha çabuk ulaştıracak bir projem var. Ah! Çocuğum bir de kız olsaydı! Ama insan ne isterse o olmaz ki! Olana razı olmalı, onu en iyi şekilde kullanmasını bilmeli ve hele birçok babanın yaptığı gibi Paris'te yaşayacak bir çocuğa ahmaklık edip Lakedemonia eğitimi vermeye kalkmamalı. Çocuğuma verdiğim eğitim kötüyse bunun sorumlusu bu toplumun yaşam tarzıdır. Ben çocuğumun mutlu, yani saygın, zengin ve nüfuzlu bir adam olmasını istiyorum. Onu bu amaca ulaştıracak birkaç yol biliyorum ve bunları şimdiden öğreteceğim. Siz ahlakçılar beni kötöleseniz de başarı ve çoğunluğun onayı beni temize çıkarır. Size çocuğumun zengin olacağını söylüyorum. Çok parası olursa her şeyi elde eder. Hatta sizin saygınlığınızı bile...

Ben. — Bu konuda yanılıyor olabilirsiniz.

O. — Veya birçokları gibi buna aldırış bile etmez.

Söylediklerinde herkesin düşündüğü ve o doğrultuda hareket ettiği, ama kimseye söylemediği çok şey vardı. İşte gerçekten bizimkini çevremizdekilerin çoğundan ayıran en büyük fark buydu. O başkalarının inkâr ettikleri kötülükleri itiraf etmekten çekinmediği için ikiyüzlü değildi. Ötekilerden daha dürüst olduğunu söyleyemesek de daha içten, daha makuldü, hatta bazen kepazelikte onlardan daha ileriye gittiği de olurdu. Onun gibi bir eğitmenin elinde çocuğunun ne hale geleceğini düşündükçe tüylerim ürperiyordu. Toplumumuza hâkim olan görüşlere bu denli öykünen bir eğitim anlayışıyla yetiştirilen bir çocuğun zamanında önüne geçilmezse alçaklığın en yüksek mertebesine ulaşacağı kesindi.

O. — Ah! Sakın endişelenmeyin. Bir babanın hassasiyetle üzerinde durması gereken en önemli nokta, çocuğuna kendisini zenginleştirecek alçaklıkları, saygıdeğer şahsiyetlerin hoşlarına gidecek gülünçlükleri öğretmek değildir. Benim kadar sistemli olmasa bile etrafımızdakilerin çoğu bunları örneklerden ders çıkararak yapmaktadır. Önemli olan çocuğa ölçülü davranmayı, toplusal ahengin içinde yüzkarası, onursuzluk, yasalara karşı çıkış gibi bazı falsolara hazırlıklı olmayı, onlardan uzak durmayı öğretmektir. Hayatta hiçbir şey tüm işlerin peş peşe yolunda gitmesi kadar sıkıcı olamaz; insanı öfkeliendiren, dengesini bozan, iç çatışmalara sürükleyen bir şeyler olmalı.

Ben. — Çok güzel. Bu değerlendirmenizle beni yeniden istemeden uzaklaştığım musiki konusuna getirdiniz. Bunun için size teşekkür ederim. Sizden hiçbir şey saklamadığıma göre sizi bir ahlakçıdan çok müzisyen olarak görmeyi tercih ettiğimi söyleyebilirim.

O. — Yine de musikide çok yetersiz olduğum halde ahlak konusunda epeyce birikimliyimdir.

Ben. — Bence orası şüpheli; ama dediğiniz doğruysa, ilkelerim sizinkilerle uyuşmadığına göre ahlak konusunda ben çok yetersizim. Ben iyi bir adamım, ama sizin prensiplerinizi benimsemiş değilim.

O. — Durum böyleyse sizin adınıza üzülürüm. Ah sizdeki meziyetler bende olsaydı.

Ben. — Benim meziyetlerimi bir yana bırakıp sizinkiler hakkında konuşalım.

O. — Keşke kendimi sizin gibi ifade edebilseydim!.. Ama ben tuhaf bir melezim ve bazen bir edebiyatçı, bazen de bir hamal gibi konuşuyorum.

Ben. — Ben iyi bir hatip değilim. Sadece gerçeği söylerim, bu da bildiğiniz gibi çoğunlukla insanların hoşuna gitmez.

O. — Ama ben sizin yeteneğinize gerçekleri değil, yalanları söylemek için gıpta ediyorum. Bir kitap yazıp onu birine ithaf edebilseydim, bir budalanın gözünü boyar, kadınların arasına sokulurdum.

Ben. — Bütün bunları siz benden bin kere daha iyi bilirsiniz. Ben sizin öğrenciniz bile olamam.

O. — Değerini bilmediğiniz onca yeteneğiniz boşa gidiyor.

Ben. — Yazdıklarımın karşılığını alıyorum.

O. — Böyle olsaydı üzerinize bu kaba saba ceket, bu berbat yelege giymez, ayaklarınıza bu yün çorapları, bu hantal pabuçları geçirmez, kafanıza bu yıpranmış peruğu takmazdınız.

Ben. — Öyle olsun, zengin olmak için her şeyi yapan, ama zengin olamayan kimse beceriksiz sayılmalıdır. Fakat benim gibi zenginliğe dünyanın en değerli şeyi gözüyle bakmayan garip insanlar da var.

O. — Hem de çok garipler. İnsan bu düşünce tarzıyla doğmaz, bu fikirleri sonradan benimser; çünkü bu doğaya aykırı bir şeydir.

Ben. — İnsanın doğasına mı?

O. — Evet insanın doğasına. İstisnasız her canlı varlık bağlı olduğu topluluğun yararına ters düşecek şekilde kendi iyiliğini ister. Benim küçük vahşiyi kendi haline bıraksam, sık giyinmek, leziz yemekler yemek, insanlar tarafından beğenilmek, kadınlar tarafından sevilme ve hayatın tüm mutluluklarını kendinde toplamak isteyeceğinden eminim.

Ben. — Dedığınız gibi küçük vahşiyi kendi haline bırakırsanız, tüm ahmaklığını muhafaza ederek, beşikteki çocuğun yarım aklıyla otuz yaşındaki adamın tutkularının şiddetini bir araya toplar ve babasının boynunu koparıp, anasıyla yatmaya kalkar.

O. — Bu da iyi bir eğitimin gerekli olduğunu gösterir; zaten bunu inkâr eden kim? Ama en iyi eğitim insanı hiçbir riske girmeden bütün hazlara kavuşturacak olan değil midir?

Ben. — Neredeyse sizin fikrinize katılacaktım. Bu yüzden birbirimizi iyice anlamaya çalışalım.

O. — Neden?

Ben. — Çünkü görünüşte anlaşmış gibi olsak da, kaçınılması gereken tehlikeler ve zararlar konusunda bir kez daha tartışırsak anlaşılamayacağımızdan endişeleniyorum.

O. — Bunun ne zararı var?

Ben. — Bırakalım bunları diyorum canım; bildiklerimi size öğretemeyeceğim. Ama siz bana müzik konusunda benim bilmediğim şeyleri kolayca öğretebilirsiniz. Musikiden konuşalım sevgili Rameau'cuğum. Şimdi bana en büyük üstatların parçalarını bu kadar kolay hissetmenize, hafızanızda tutmanıza ve onlardan aldığınız esinle parçaları dinleyicilerinize böylesine bir coşkuyla aktarmanıza rağmen neden değerli bir eser besteleyemediğinizi söyleyin.

Bana cevap verecek yerde parmağını havaya kaldırarak haykırdı: “Kader! Kader! Doğa Leo’yu, Vinci’yi, Pergolèse’i, Duni’yi yaratırken gülümsemiş, ama on yıldan beri büyük üstat olarak anılsa da yakında ismi unutulacak olan amcam Rameau’yu yaratırken suratını asmış, hele Rameau’nun ye-

ğenini yoğururken suratını daha da asmıştır.” Bunları söylerken yüzünü aşağılayan, hor gören, alay eden ifadeler kaplıyor, bir yandan da parmaklarının arasında bir hamur parçasını yoğururmuş gibi yapıyor ve ona verdiği garip şekillere gülüyordu. Bir müddet sonra elindeki garip hamur parçasını fırlatıp atar gibi yaptı ve: “İşte doğa beni böyle yaratıp öteki garabetlerin arasına fırlatıp attı,” dedi. “Arasına düştüklerimin bazıları koca göbekli, kısa boyunlu, fırlak gözlü, bazıları ise uzun boyunlu, zayıf, parlak gözlü, eğri burunluydular. Beni görünce hepsi kahkahalar atmaya başladı, ben de onları görünce kasıklarımı tutarak katıla katıla güldüm; çünkü deliler ve budalalar birbirleriyle eğlenirler, birbirlerini arar bulurlar. Onların arasına katıldığımda *enayilerin parası açıkgözlerin servetidir* atasözü söylenmemiş olsaydı, bunu ben ortaya atardım. Doğanın benim hakkımı enayilerin kesesine koyduğunu anladığımda onu elde etmek için bin türlü yol buldum.”

Ben. — Bu yolların ne olduğunu biliyorum. Söylemişsiniz, ama elinizde bu kadar imkân varken niye ortaya iyi bir eser koymadınız?

O. — Buna benzer bir sohbet önemli bir şahsiyet ile başrahip Le Blanc arasında geçmişti. Başrahip şöyle diyordu: “Marquise de Pompadour elimden tutup Akademi'nin kapısının önüne kadar götürdü, orada elimi bırakınca düştüm ve bacaklarım kırıldı. Önemli şahsiyet ona şöyle dedi: “Siz de ayağa kalkmalı ve kapıyı kafa atarak açmalıydınız.” Başrahip yanıtladı: “Zaten ben de bunu yaptım, ama buna karşılık ne elde ettiğimi biliyor musunuz? Alnımın ortasında bir şiş!”

Bu küçük öyküden sonra, bizimki başını önüne eğip düşünceli ve bezgin bir halde yürümeye başladı. İçini çekiyor, ağlıyor, sızlanıyor, gözlerini ve ellerini gökyüzüne doğru kaldırıyor, kafasını yumrukluyordu, sonra şöyle dedi: “Kafamın içinde hâlâ bir şeyler var sanıyorum, ama istediğim

kadar yumruklayayım, sallayayım hiçbir şey çıkmıyor...” Sonra yeniden kafasını sallamaya, olanca kuvvetiyle alnına vurmaya koyuldu: “Ya içeride kimse yok ya da kapıyı açmak istemiyorlar,” dedi.

Bir an sonra kurumlu bir tavır takındı, başını kaldırdı, sağ elini kalbinin üstüne koydu, yürüyor ve şöyle diyordu: “Hissediyorum, evet hissediyorum.”

Sonra hiddetlenen, tiksinen, acıyan, emreden, yalvaran bir adamın tavırlarını taklit edip doğaçlama olarak hiddet, merhamet, kin ve sevgi nutukları çekti. İhtirasların özelliklerini insanı şaşırtacak ölçüde büyük bir incelik ve benzerlikle tasvir ederken şöyle diyordu: “Bu böyledir sanırım? İşte fikir ortaya çıkıyor. İşte sancıları sıklaştıran ve çocuğu doğurtan bir ebe bulmak diye buna derler. Yalnız kaldığımda kalemi elime alıp yazmak istiyorum. Tırnaklarımı yiyorum, alnımı ovuşturup duruyorum, nafile yorulma dostum, ilham perisi çekip gitti. Kendimi dâhi olduğuma inandırmıştım, ama daha bir satır yazar yazmaz budala olduğumu anladım. Geçimimi sağlamak için sık sık görüştüğüm insanlarla beraberken hissetmemi, yücelmemi, düşünmemi, kendini güzel bir şekilde ifade etmemi nasıl beklersiniz? Hele şu çeşit gevezelikler ve dedikodulara ne dersiniz: Bugün bulvar pek güzeldi; küçük Marmotte’u dinlediniz mi? İnsanı kendinden geçirecek kadar güzel oynuyor? Filan beyefendinin görülmemiş derecede güzel bir kır atı var. Madam geç kalmış, insan kırkından sonra saçlarını böyle yaptırır mı? Filan genç kız kendisine pek ucuza mal olan elmas takılarını takmış. Yani bu ona... pahalıya mı mal oldu, demek istiyorsunuz? — Yok, hayır. — Onu nerede gördünüz? — *l’Enfant d’Arlequin perdu et retrouvé*’de.²⁶ Ümitsizlik sahnesi kötü oynandı. Panayır soytarısında ses var, ama incelikten, duygudan eser yok... Filan bayan bir kerede iki çocuk birden doğurdu, babalarından her birinin payına bir çocuk düşecek demek... Her gün

26 Carlo Goldoni’nin (1707-1793) bir tiyatro oyunu. (y.h.n.)

bu tür lafları dinleyen bir adamın yaratıcılığının artıp büyük şeyler düşünebileceğine inanır mısınız?”

Ben. — Hayır, insanın tavan arasına kapanıp kuru ekmeğini suya batırarak yemesini ve benliğini bulmaya çalışmasını tercih ederim.

O. — Belki de. Ama benim buna cesaretim yok. Üstelik insan mutluluğunu gerçekleştireceği belli olmayan bir başarı uğruna nasıl feda eder? Ya adım? Rameau!.. Rameau adını taşımak sıkıcı şey. Yetenek asalet gibi büyükbabadan babaya, babadan oğula, oğuldan toruna geçtikçe değeri artan bir nesne değil. Asalette atadan en son torunlarına hiçbir meziyet kalmamış bile olsa önemi yok. Eski kökten bir sürü budala dal üreyebilir, ne önemi var? Ama yetenek için aynı şey geçerli değil. İnsanın babasının şöhretini elde edebilmesi için ondan daha usta olması, onun cevherini taşıması gerek... Bende cevher yok, ama parmaklar ısınıyor, keman yayı gidip geliyor ve tencere kaynıyor. Bundan şan ve şeref çıkmasa bile haşlama olur.

Ben. — Sizin yerinizde olsam böyle kesip atmaz, şansımı denerdim.

O. — Denemedim mi sanıyorsunuz? Kendi kendime ilk kez şunları söylediğimde henüz on beşime girmemiştim: Nen var Rameau? Hülyalara dalmışsın, neler düşünüyorsun? Dünyanın hayranlığını uyandıran bir şeyler yapmak veya yaptırmak istiyorsun. Bunun için üflemekten, parmaklarını kımıldatmaktan, bir kamıştan flüt yapmaktan başka çaren yok. Daha sonraları, büyüdüğümde kendi kendime bu çocukluk hikâyesini anlatırdım. Şimdi de hâlâ anlatmaktayım ve Memnon'un heykelinin yanındayım.

Ben. — Memnon'un heykeliyle ne anlatmak istiyorsunuz?

O. — Bana uygun düşen bir deyiş olduğunu sanıyorum. Memnon'un heykelinin yanında hepsi de güneşin ışıklarıyla yıkanan sayısız başka heykeller de vardır. Ama parıldayan yalnız onun heykelidir. Bir şair, Voltaire, sonra yine Voltaire,

ve bir üçüncü, o da Voltaire. Dördüncü? Voltaire. Bir müzisyen, Capua'lı Rinaldo, Hasse, Pergolèse, Alberti, Tartini, Lokatelli, Terradeglias'dır, amcamdır, yüzü meymenetsiz olsa da güzel eserler besteleyen ve ifadesi güçlü olan küçük Duni'dir. Gerisi bu birkaç Memnon'un yanında bir sııra geçirilmiş gibi duran bir yığın kulaktan başka bir şey değil: O kadar yoksul, o kadar yoksuluz ki bunu bile Tanrı'nın nimeti saymalıyız.

Ah! Sayın filozof, yoksulluk berbat şey. Onu Danaide'in fıçısından düşecek su damlalarını yutmak için ağzını açmış, diz çökmüş bir halde görüyorum: Yoksulluk filozofun düşüncelerine keskinlik verir mi bilmem, ama sanatçının kafasını tamtakır ettiğinden şüphem yok. O fıçının altında insan sanatını icra edemiyor. Yine de oraya yerleşebilmek bile büyük mutluluk! Ben de oradaydım, ama tutunamadım. Bir kere bir budalalık ettim. Bohemya'ya, Almanya'ya, Hollanda'ya, Flandr'a, daha bilmem hangi cehennemin dibine seyahat etmiştim.

Ben. — Delik fıçının altında mı?

O. — Delik fıçının altında. Hem zengin hem de parasını etrafa saçan, musikiden ve benim çılgınlıklarından hoşlanan bir Yahudi ile beraberdik. Elimden geldiğince çalıp söylüyor, aklıma esen deliliği yapıyordum. Üstelik hiçbir şeyim eksik değildi. Bizim Yahudi bazen dostlarına, fakat çoğunlukla yabancılara karşı kendi prensiplerinden hiç taviz vermeyen bir adamdı. Kendisini berbat bir duruma düşürdü. Size bunu anlatayım, pek eğlenceli bir hikâyedir.

Utrecht'te çok çekici bir dilber vardı. Bizim Yahudi bu Hristiyan kadına tutuldu. Bir uşakla oldukça yüklü bir para vaat eden bir senet gönderdi. Acayip mahluk bu teklifi reddetti. Yahudi ümitsizliğe düştü. Uşak efendisine: Ne diye üzülüyorsunuz? Canınız mutlaka güzel bir kadınla yatmak istiyorsa, bundan daha kolay bir şey yok. Hatta peşinde koştuğunuzdan daha güzel bir kadın bulabilirsiniz. Aynı fiyata

size karımı veririm. Uşak senedi aldı ve bizim Yahudi de uşağın karısı ile yattı. Senedin vadesi dolduğunda Yahudi parayı vermedi, uşağın protesto çekmesi üzerine de senedin sahte olduğunu söyledi. Mahkemelik oldular. Yahudi şöyle diyordu: “Bu adam benden senedi neyin karşılığında aldığını asla söyleyemez ve bu parayı ödemeyeceğim.” Duruşmada uşağa şunu sordu: “Bu senedi kimden aldınız? — Sizden. — Bir borcun karşılığı olarak mı? — Hayır. — Bir malın karşılığı olarak mı? — Hayır. — Bir hizmetin karşılığı olarak mı? — Hayır, ama bunları neden soruyorsunuz. Elimde imzalı senediniz var; parayı ödemek zorundasınız. — Bu senedi ben imzalamadım. Yani ben bir sahtekâr mıyım? Siz ya da aracısı olduğunuz bir başkası.— Ben alçağın biriyim, ama sizin de benden aşağı kalır yanınız yok. Beni bu kadar zorlamayın, onurumu kaybetmek pahasına sizi mahvederim...” Yahudi tehdide kulak asmadı. Uşak bir sonraki oturumda her şeyi olduğu gibi anlattı. Herkes ikisine de lanet okudu ve Yahudi senedi ödemeye mahkûm oldu. Ondan alınan paralar fakirlere dağıtıldı; bunun üzerine ondan ayrılıp buraya geldim. Ne yapabilirdim? Ya açlıktan gebermek yahut bir şeyler yapmak gerekiyordu. Kafamda birçok şey tasarlıyordum. Bir gün taşraya giden bir tiyatro ya da müzik kumpanyasına katıldım. Ertesi gün köşebaşlarında bir direğe asılı levhalardan birine resmimi yaptırmayı ve bu tablonun önüne geçip avazım çıktığı kadar şöyle bağırmayı düşündüm: “İşte doğduğu şehir. İşte eczacı olan babasından ayrılış sahnesi. İşte başkentte amcasının evini arayışı... Şu resme bakın: Kendisini kovan amcasının önünde diz çökmüş... İşte onu bir Yahudi ile beraber görüyorsunuz, vs...” Bir sonraki gün sokak şarkıcılarına katılmaya karar verdim. Fena bir fikir değildi. Amcamı öfkeden kudurtmak için penceresinin altında konser verecektik. Ama sonra başka bir çözüm buldum...

Burada lafını yarıda kesti. Önce elindeki kemanın tellerini geren bir adamın jestlerini yaptıktan sonra birdenbire

yorgunluktan bitkin, gücü kalmamış, bacakları gevşemiş, dizlerinin bağı çözülmüş ve neredeyse son nefesini verecek bir zavallı halini aldı. Parmağıyla yarı açık ağzını göstererek ne kadar aç olduğunu anlatmak istiyor gibiydi: Ne anlatmak istediğim anlaşılıyor değil mi? Attıkları üç beş kuruş ve birkaç dilim ekmeği etrafımdaki üç dört aç köpekle birlikte kapmaya çalışırdık... Şimdi böyle bir yoksulluk içindeyken değerli eserler vermenin, kendini soylu düşüncelere kaptırmanın mümkün olup olmadığını düşünün!

Ben. — Evet, çok zor.

O. — Zamanla işte bu hale düştüm, orada keyfim yerindeydi, ama kovuldum. Şimdi yeniden gıygıycılığa dönüp parmağımla yarı açık ağzımı işaret edip aç olduğumu belli etmem gerek. Her şey her an değişiyor; bugün zirvedeyken, yarın bir bakarsın uçurumun dibine yuvarlanmışsın. Bu lanet olası koşullar bizi diledikleri yere sürüklüyorlar...

Şişenin dibinde kalanı da yuvarlandıktan sonra, yanında oturana: “Bayım bana biraz tütün verebilir misiniz? Tütün kutunuz çok güzelmiş. Müzisyen misiniz? — Hayır. — Sizin adınıza sevindim, çünkü müzisyenler acınacak ölçüde yoksuldurlar... Kader benim böyle olmamı istemiş... Ama belki Montmartre’da bir değirmenci ya da bir değirmenci çırağı vardır, ömründe çarkların gürültüsünden başka bir şey dinlemediği halde en güzel şarkıları söyler. Rameau! Değirmene, değirmene! Senin yerin orasıdır.”

Ben. — Doğanın insanın kaderini belirlemesi laftan ibarettir. Zevk aldığı mesleğe dört elle sarılan biri başarıya ulaşabilir.

O. — Yine de doğanın hesapta olmayan bazı güçlükler çıkardığını kabul edin. Kendi payıma dünyevi meselelere farklılıkların silindiği, her şeyin birbirine karışmış gibi görüldüğü o yükseklikten bakmaya muktedir değilim. O yükseklikten bakıldığında ağacı budayan bahçıvan ve yaprağı kemiren bir tırtıl birbirlerine benzeyen iki böcek gibi görü-

nür. Merkür'ün üzerine tüneyin ve Réaumur'ün sınıflandırmasına göre insanları doğramacı, oduncu, dülger, yazar, şarkıcı diye ayırın, bu sizin bileceğiniz iş, buna karışmam. Ben hayatın içindeyim ve öyle kalıyorum. Ama doğada iştah diye bir şey varsa, ki sürekli bu konu üzerinde durduğuma göre var olduğuna da inanıyorum, insanın açtığında yiyecek şey bulamaması hiç de doğal değildir. Ne lanet bir ekonomik sistem! Bir yanda tıka basa karnını doyuranlar, öte yanda mideleri de kendileri gibi bahtsız olan ve yiyecek bir lokma ekmek bulamayanlar. Daha da kötüsü yoksulluğun bizi içine sürüklediği konumdur. Yoksul adam başkaları gibi yürümez: Sıçrar, yaltaklanır, kıvrılır, sürüklenir, ömrünü çeşitli pozlara girmekle geçirir.

Ben. — Poz ne demek?

O. — Bunu Noverre'e²⁷ sorun. Onun sanatının bile taklit edemeyeceği pozları verenler var.

Ben. — İşte siz de, sizin, daha doğrusu Montaigne'in deyişiyle Merkür'ün üzerine tüneyip oradan insan türünün girdiği çeşitli kılıkları izliyorsunuz.

O. — Hayır, hayır, ben o kadar yükseklere çıkamayacak kadar ağırımdır. Bulutların üstünde oturmayı turna kuşlarına bırakıyorum. Ben sadece etrafıma bakıyorum ve pozumu ona göre alıyorum veya başkalarının aldıkları pozlarla eğleniyorum. Benim ne mükemmel bir pandomimci olduğumu şimdi göreceksiniz.

Bunları söyledikten sonra gülmeye başladı, beğenen, yalvaran, halinden memnun olan bir adamın taklidini yaptı. Sağ ayağını sol ayağının önüne koyup sırtını kamburlaştırdı, başı havada, ağzı yarı açıktı ve kollarını bir şeye doğru uzatmıştı. Bir üstün buyruğunu dinler gibi yapıyor, ok gibi yerinden fırlıyor, sonra buyruğu yerine getirip geri dönüyor, her şeye dikkat kesiliyor, bir şey düşerse yerden kaldırıyor, oturanların arkalarına bir yastık, ayaklarının altına bir tabure

27 Fransız bale üstadı.. (ç.n.)

koyuyordu. Elinde bir fincan tabağı tutuyor, bir sandalyeyi düzeltiyor, bir kapıyı açıyor, bir pencereyi kapıyor, perdele-ri çekiyor; bakışlarıyla ev sahibini ve hanımını inceliyordu. Ardından kollarını aşağıya salıvermiş, bacakları gergin bir halde dimdik durup en ufak sese kulak verirmiş, bütün yüz-leri okurmuş gibi yaptı ve: “İşte benim pandomimcilğim,” dedi, “dalkavukların, sığıntıların, uşakların ve yoksulların da yaptığı aşağı yukarı budur.”

Bu adamın çılgınlıkları, Başrahip Galiani’nin hikâyeleri ve Rabelais’nin taşkınlıkları beni bazen derinden derine düşündürür. Bu üç kaynak sayesinde en ağırbaşlı adamın bile yüzüne geçirebilecek gülünç bir maske bulur, ünlü bir kilise mensubunu Pantolon,²⁸ bir valiyi bir maskara, çilekeş bir keşişi bir domuz yavrusu, bir bakanı bir devekuşu, müsteşarını da bir kaz gibi görürüm.

Ben. — Size bakılırsa, dedim, dünyada pek çok düşkün var. Kendi payıma hedefine ulaşmak için sizin pandomim gösterinizdeki pozlara ayak uydurmayana rastlamadım.

O. — Haklısınız. Bir krallıkta dilediğince yürüyen tek bir adam vardır: Kral. Diğerleri hep bir pozdan diğerine geçmek zorundadırlar.

Ben. — Kral mı dediniz? Bunun için de bir şeyler söylenebilir. Zarif bir ayağın, şirin bir burnun, küçük bir saç topuzunun onu da ara sıra pandomimcilik yapmaya zorlayabileceğini düşünmüyor musunuz? Başkasına muhtaç olan herkes düşkündür ve kılıktan kılığa girer. Kral metresine karşı olduğu gibi Tanrı’nın huzurunda da pandomim yapar. Bakan da kralın önünde dalkavuğun, uşağın ve düşkün adamın numaralarını yapar. Külâh kapmak için çırpınan bir yığın insan da bakanın önünde birbirlerinden daha aşağılık tavırlarla sizin numaralarınızı yapar dururlar. Dantelalı ve uzun cübbeli başrahip de hiç olmazsa haftada bir kere kilise

28 Bir İtalyan komedi kahramanı, ihtiyar, miskin, öksürüklü ve pinti bir tip. (ç.n.)

gelir defterini tutanın önünde aynı şeyleri yapar. Bana kalırsa, sizin düşkünlerin pandomimi dediğiniz şey şu dünyada herkesin uyduğu bir kuraldır. Herkesin bir küçük Hus'u ya da Bertin'i var.

O. — Böyle olması yüreğime su serpiyor.

Ben bunları söylerken, insanı katıla katıla güldürecek kadar komik tavırlarla bahsettiğim kişilerin jestlerini taklit ediyordu. Örneğin, başlığını koltuğunun altına almış, dua kitabını sol elinde tutup sağ eliyle cübbesinin eteğini düzelterken, başını omzuna, gözlerini önüne doğru eğmiş bir halde yürüyen küçük papazın ikiyüzlü tavırlarını sergilerken, *Réfutations*'un yazarını Orléans kardinalinin huzurunda görür gibi oluyordum. Dalkavukların, mevki düşkünlerinin taklidini yaparken âdeta karnı yerde sürünüyordu. O kadar ki, Bouret'nin hazine müfettişinin karşısındaki hali gözümün önüne gelivermişti.

Ben. — Taklitleriniz muhteşemdi. Ama pandomim yapmayan tek bir kişi vardır: Filozof. Ne kimseye verecek bir şeyi vardır, ne de kimseden bir şey ister.

O. — Ama filozof dediğiniz bu yaratık nerede? Hiçbir şeyi yoksa sıkıntı çekiyor demektir. Hiçbir şey istemiyorsa, hiçbir şey elde edemeyecek... Ve daima sıkıntı çekecektir.

Ben. — Hayır, Diogenes yoksunluklarla alay ederdi.

O. — Ama insana giyecek lazım.

Ben. — Çıplak gezerdi.

O. — Ara sıra Atina'da da havalar soğurdu herhalde.

Ben. — Buradaki kadar değil.

O. — İnsanlar orada da yemek yerlerdi.

Ben. — Şüphesiz.

O. — Kimin hesabına?

Ben. — Doğanın. İlk insanlar yeme içme ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorlardı? Toprakta, hayvanlardan, balıklardan, ağaçlardan, otlardan, köklerden, ırmaklardan.

O. — Yavan bir sofrası.

Ben. — Ama büyük.

O. — Servis iyi değil.

Ben. — Öyle ama sofralarımızın ihtiyacını böyle karşılıyor.

O. — Bizim aşçıların, pastacıların, kebabçıların, tatlıcılarının da zanaatlarıyla bu sofraya bir şeyler kattıklarını kabul edersiniz herhalde. Yaptığı sıkı perhize bakılırsa Diogenes'inizin pek sağlıklı, gücü kuvveti yerinde bir adam olmadığı söylenebilir.

Ben. — Yanılıyorsunuz. Bugün bizim keşişlerin giyinişlerine kadar faziletli ise eskiden Siniklerinki de öyleydi. Sinikler Atina'nın Carme'ları²⁹ ve Cordeliers'leriydiler.³⁰

O. — İşte açlığınızı buldum! Diogenes de Perikles'e karşı olmasa bile en azından Lais'e ve Phryne'e pandomim gösterisi yapmıştır!

Ben. — Yine yanıldınız. Başkalarına pek pahalıya mal olan bu güzel dilberler onunla kendi istekleriyle birlikte olurlardı.

O. — Peki ama ya bu güzel kadınlar o sırada geçimlerini sağlayanlarla birlikteyse ve filozofun bekleyecek zamanı yoksa?

Ben. — Fıçısına çekilir ve bilgeliği sayesinde onlardan vazgeçerdi.

O. — Bana onun gibi yapmayı mı salık veriyorsunuz?

Ben. — Bence bu alçalmaktan, küçülmekten, bayağılaşmaktan bin kat daha iyidir.

O. — Ama bana rahat bir döşek, güzel bir sofraya, kışın sıcak, yazın serin tutan bir elbise, refah, bol para ve daha bir sürü şey lazım; bunları çalışmak yerine minnet ederek ele geçirmeyi tercih ederim.

Ben. — Yani aylağın, açgözlünün, sefilin, ruhsuz adamın tekisiniz.

29 Yalınayak gezen keşişlerin tarikatı. (ç.n.)

30 Fransisken tarikatına mensup keşiş. (ç.n.)

O. — Sanırım size böyle olduğumu söylemiştim.

Ben. — Şüphesiz, iyi yaşamak için gereken şeylerin bir değeri var. Ama bunları elde etmek için neleri feda ettiğiniz farkında değilsiniz. Hep pandomim gösterisi yapmışsınız, şimdi de yapıyorsunuz, gelecekte de bu çirkin oyunu oynayacaksınız.

O. — Evet, öyle olacak. Ama bu iş bana hiç zarar vermedi, vereceği de yok. Bundan ötürü başka bir yaşam tarzını benimsersem çok sıkıntı çekerim ve başarılı olamam. Söylediklerinizden zavallı karımın da âdeta bir filozof olduğunu anlıyorum; aslan gibi cesurdu. Nemiz var nemiz yok satıp ağzımıza koyacak lokma bulamadığımız zamanlar, ben kendimi yatağa atıp kafese koyacak birini bulmak için kafa patlatırdım. Hâlbuki karım büyük bir neşeyle piyanonun başına geçer, çalar söylerdi. Bülbül gibi bir sesi vardı. Onu dinlemeliydiniz. Bir konsere çağrıldığımda onu da götürürdüm. Yolda, “Haydi madam, göster kendini; yeteneğinle, güzelliğinle dinleyenleri kendinden geçir...” derdim. Konsere eşlik eder, şarkı söyler ve herkesi kendinden geçirirdi. Yazık ki onu kaybettim. Zavallı karıcığım! Hem yetenekli hem güzel bir kadındı. Minicik bir ağzı, inci gibi dişleri, güzel gözleri, ufacık ayakları, nefis bir teni, yanakları ve memeleri, geyik gibi ince bacakları, heykeli yapılacak kalçaları vardı. Ah! O ne yürüyüş, ne endamdı bir görmeliydiniz!

Bunları söylerken karısının yürüyüşünü taklide başladı. Küçücük adımlarla yürüyor, saçlarını rüzgâra bırakmış, yelpaze sallarmış gibi yapıyor, şu bizim işveli küçük kadınları en eğlenceli, en gülünç yanlarıyla gözler önüne seriyordu.

Sonra nutkuna kaldığı yerden tekrar başlayarak ekledi: “Onu her yere, Tuilleries’ye, Palais Royal’e, bulvarlara götürürdüm, sonsuza dek benimle birlikte olması mümkün değildi. Sabahleyin saçları açık, hırkasıyla sokaktan geçerken görseniz, seyretmek için durur ve onu kucaklama arzusunu duyardınız. Onun küçücük adımlarla kaldırımlarda sektiği-

ni görüp, ince etekliğinin belli ettiği dolgun kalçalarını fark edenler adımlarını sıklaştırırlardı. Onların peşinden gelmelerine ses çıkarmaz, sonra birdenbire dönüp iri kara gözleriyle oldukları yerde donakalmalarına neden olacak şekilde bakardı. Ama ne yazık ki onu kaybettim! Bütün zenginlik umutlarım da onunla birlikte uçup gitti. Ona bütün projelerimi anlatmıştım. Karım bunları onaylamayacak kadar akıllı ve gerçekleştirmeyeceklerini bilecek kadar bilgeydi.”

Bunları söylerken ağlayıp hıçkırmaya başladı: “Hayır, hayır imkân yok. Karımı kaybettikten sonra teselli bulmam mümkün değil. Papaz olmaktan başka çarem kalmadı.”

Ben. — Kederinizden mi?

O. — Nasıl yorumlarsanız öyle. Ama asıl nedeni geçimi mi sağlamaktır... Saate baksanıza. Operaya gideceğim de...

Ben. — Hangi oyun var?

O. — Le Dauvergne'den bir şeyler. Müzik ne muhteşem güzellikler barındırıyor. Ne yazık ki bunları ilk söyleyen o olmadı. Ölüler arasında daima, yaşayanların canını sıkanlar bulunuyor. Ne yaparsınız? *Quisque suos non patimur nanes.*³¹ Ama saat beş buçuk. Bizim kilise Başrahip Canaye'ın akşam ayini çanlarını çalıyor. Hoşça kalın sayın filozof, her zamanki gibiyim, öyle değil mi?

Ben. — Yazık ki evet, ne bahtsızlık.

O. — Kırk yıl daha bu bahtsızlığa katlanmak isterim: Son gülen iyi güler.

31 Herkes kendi ruhunun acısını çekmez. (y.h.n.)